

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
KOOPERATİFÇİLİK BİLİM DALI

73736

TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİ SORUNLARI VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE BİR MODEL YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yaşar ŞİMŞEK

Y.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
TEZ KURULU BAŞKANLIĞI

Hazırlayan
Alpan CEYLAN

Ankara - 1998

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
KOOPERATİFÇİLİK BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Alpan CEYLAN

Ankara - 1998

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Alpan CEYLAN'a ait Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Model Yaklaşımı, isimli çalışma jürümüz tarafından Kooperatifçilik Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye :

Üye :

ÖZET

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren görülmeye başlanan işbirliği ve dayanışma modelleri, onsekizinci yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşanan endüstri devrimiyle birlikte güçlenmeye başlamış ve modern anlamda kooperatifçilik düşüncesinin doğmasına neden olmuştur.

Ekonomik ve toplumsal kalkınmayı sağlayıcı bir niteliğe sahip olan kooperatif sistem, bugün tüm dünyada benimsenen ve refah toplumlarının oluşturulmasında önemli katkıları olacağı düşünülen bir araç olarak kabul edilmektedir.

Kooperatiflerin günümüzde tüm ülkelerin öncelikli sektörleri arasında yer alan turizm sektörüne olan katkıları, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Önceleri dar ve orta gelirli kesimin turizm olayına katılabilmelerini sağlamak için ya da küçük sermaye sahibi girişimcilerin bu sektörden daha fazla pay alabilmeleri amacıyla kurulan turizm kooperatifleri, bugün birçok ülkede turizm sektörüne yön vermektedir.

Ülkemizde 1970'li yıllarda ilk örnekleri görülmeye başlanan ve 1980 yılından sonra sayısal olarak artış eğilimine giren turizm geliştirme kooperatiflerinin, hızla gelişen turizm sektörüne uyum sağlayamadıkları ve sektör içindeki yerlerini alamadıkları görülmüştür.

Yapılan araştırmada bu durumun, turizm geliştirme kooperatiflerinin çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmış olmalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu sorunlar; yapısal, finansman, üst örgütlenme, denetim, yönetim, eğitim ve devlet kooperatif ilişkilerine yönelik sorunlardır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sorunları çözümlenemeyecek nitelikte değildir. Ancak öncelikle bu sorunların araştırılarak nedenlerinin ortaya çıkarılması ve bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece bu kooperatiflerin sektör içindeki yerlerini alarak daha yararlı hale gelebilmeleri sağlanmış olacaktır. Bunun yanında turizm kooperatiflerinin ikibinli yılların turizm politikalarına

yön verecekleri düşünöldüğünde, ölkemiz turizminin beklenen düzeylere ulaşabilmesi açısından, bu gelişmelerin ardında kalmaması gerektiğı ortaya çıkmaktadır.

SUMMARY

The models of cooperation and solidarity seen beginning from the first periods of the mankind and started to get strong with the industrial revolution after the second half of eighteen century have caused the creation of cooperative system in modern science.

The cooperative system having a characteristic for providing economical and developments is being considered as an instrument which is accepted in the whole word today and thought that it would have important contribution to the contitution of the affluent communities.

The contribution of the cooperatives to the tourism sector which takes place among the sectors having priority in all the countries today has reached to the considerable sizes especially after the second world war.

It has been observed that the tourism development cooperatives of which first samples have begin to be seen in the years of 1970 in our country and gotten into the increase trend in quantity after the year of 1980 have not been in harmony with the tourism sector having shown a rapid development and have not taken their places in the sector.

As a result of the research conducted it has been determined that this situation was originated from various problems with which the tourism development cooperative encountered. These problems are structural, financial, high organization, supervision, administration, training and cooperative relation problems.

The problems of the tourism development cooperatives are not the types that could not be resolved. But, these problems should be identified and the resolving proposal should be developed. Thus, it would be possible for these cooperatives would give direction to the tourism cooperatives would give direction to the tourism policies in the years of 2000, it is clear that our tourism should not remain behind this developments.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	v
GRAFİK, ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	xi
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE UYGULANAN YÖNTEM

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	4
III. UYGULANAN YÖNTEM	4
1. VERİLERİN TOPLANMASI	4
2. VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	5

İKİNCİ BÖLÜM

KOOPERATİFÇİLİK DÜŞÜNCESİ VE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİ

I. KOOPERATİFÇİLİK DÜŞÜNCESİ	6
1. KOOPERATİF KAVRAMI	6
2. KOOPERATİF TANIMI	6
A. Kooperatif Nedir, Ne Değildir ?	7
B. Kooperatif Tanımı	9
3. KOOPERATİF DÜŞÜNCE SİSTEMİ	10
A. Geleneksel Kooperatifçilik Anlayışı	11
B. Endüstri Devrimi ve Modern Kooperatifçilik Düşüncesi	12

4. GÜNÜMÜZDE KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ İÇİNDE YER BULAN UYGULAMALAR	14
II. KOOPERATİFÇİLİK DÜŞÜNCESİ KAPSAMINDA TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN İRDELENMESİ.....	16
1. GENEL OLARAK TURİZM VE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİ ...	16
2. TURİZM KOOPERATİFLERİNİN TANIMI, AMAÇLARI VE FAALİYETLERİ	18
A. Turizm Kooperatiflerinin Tanımı.....	18
B. Turizm Kooperatiflerinin Amaçları ve Faaliyetleri.....	19
3. TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ AÇISINDAN TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN ÖNEMİ	20
A. Ekonomik Açıdan Önemi.....	21
B. Sosyal Açıdan Önemi.....	22
C. Çevre İlişkileri Açısından Önemi	24
4. TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN GELİŞİMİ	26
A. Sosyal Turizmin Turizm Kooperatifçiliğine Etkileri	26
B. Dünya Turizm Kooperatifçiliğinden Bazı Örnekler	31
1.İtalya’da Turizm Kooperatifçiliği	31
2.İngiltere’de Turizm Kooperatifçiliği	32
3.İsveç’te Turizm Kooperatifçiliği	33
4.Japonya’da Turizm Kooperatifçiliği	33
5.Peru’da Turizm Kooperatifçiliği	34
5. TURİZM KOOPERATİFLERİYLE İLGİLİ ULUSLARARASI KURULUŞLAR	35
A. Uluslararası Seyahat Kooperatifleri Birliği (TICA)	35
B. Avrupa Sosyal Turizm Birliği (CETOS).....	36
6. İKİBİNLİ YILLARIN TURİZM POLİTİKALARINDA TURİZM KOOPERATİFLERİNİN YERİ	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİ

I. TÜRK TURİZMİNE GENEL BİR BAKIŞ	40
II. TÜRKİYE’DE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ	42

III. TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN HUKUKİ

YAPISI	49
1. KOOPERATİFİN KURULUŞU.....	50
2. ORTAKLIK ŞARTLARI, ORTAKLARIN HAK VE ÖDEVLERİ	50
3. KOOPERATİF ORGANLARI VE YÖNETİMİ.....	51
A. Genel Kurul.....	51
B. Yönetim Kurulu.....	52
C. Denetim Kurulu	53
4. KOOPERATİF HESAPLARI VE DEFTERLERİ	54
5. KOOPERATİFİN DAĞILMASI VE TASFİYE KURULU	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI

I. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ	57
1. ARAŞTIRMAYA KATILAN KOOPERATİFLER HAKKINDA	
GENEL BİLGİLER.....	58
A.Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Kuruluş Amaçlarına Göre Dağılımı	58
B.Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Faaliyet Gösterdikleri Turizm Türleri	60
C.Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Sahip Oldukları Konaklama Tesisleri ve Yatak Sayıları Hakkında Bilgiler	62
D.Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Faaliyet Konuları	67
II. TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI	69
1. YAPISAL SORUNLAR.....	69
2. FİNANSMAN SORUNLARI	77
3. ÜST ÖRGÜTLENME SORUNLARI	85
4. DENETİM SORUNLARI	93
5. YÖNETİM SORUNLARI	103
6. EĞİTİM SORUNLARI	108
7. KOOPERATİF DEVLET İLİŞKİLERİNE YÖNELİK SORUNLAR	114

BEŞİNCİ BÖLÜM

TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİYLE İLGİLİ BİR MODEL YAKLAŞIMI

I. GENEL DURUM	125
II. TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİ İÇİN ÖNERİLEN MODEL	131
III. MODELİN İŞLEYİŞİ.....	131
 SONUÇ	 137
ÖNERİLER	142
KAYNAKÇA	145
EKLER	
EK 1- Anket Formu	154
EK 2- Turizm Bakanlığı'nın Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Yatırım Belgesi Talepleriyle İlgili Prensip Kararı	160
EK 3- Turizm Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin Turizm Geliştirme Kooperatiflerine Turizm Yatırım Belgesi ve İşletme Belgesi Verilmesi Konusundaki 18.5.1994 Tarihli Görüşü.....	161
EK 4- Turizm Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin Turizm Geliştirme Kooperatiflerine Turizm Yatırım Belgesi ve İşletme Belgesi Verilmesi Konusundaki 26.8.1994 Tarihli Görüşü.....	162

GRAFİK, ŞEKİL VE TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
GRAFİK 1- Faal Olan Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Kuruluş Yıllarına Göre Dağılımı.....	47
ŞEKİL 1- Turizm Geliştirme Kooperatifleri İçin Önerilen Model	132
TABLO 1- Turizm Geliştirme Kooperatifleri ve Ortak Sayısı	45
TABLO 2- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Bölgelere Göre Dağılımı	49
TABLO 3- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Kuruluş Amaçlarına Göre Dağılımı	59
TABLO 4- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Faaliyet Gösterdikleri Turizm Türlerine Göre Dağılımı	61
TABLO 5- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Sahip Oldukları Konaklama Tesisleri ve Yatak Sayıları	63
TABLO 6- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Turizme Açık ya da Açılması Düşünülen Konaklama Tesisleri ve Yatak Sayıları.....	66
TABLO 7- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Faaliyetleri.....	68
TABLO 8- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Finansman Kaynakları.....	81
TABLO 9- Turizm Geliştirme Kooperatifleri Üst Birlikleri	89
TABLO 10- Turizm Geliştirme Kooperatifleri Yöneticileri ya da Sorumlularının Üst Birliklere Üye Olmanın Avantajları Hakkındaki Düşünceleri	91
TABLO 11- Turizm Geliştirme Kooperatifleri Denetim Kurullarının Çalışma Şekilleri.....	98
TABLO 12- Turizm Geliştirme Kooperatiflerini Denetlemiş ya da Denetleyen Denetim Organları.....	99
TABLO 13- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Turizm Geliştirme Kooperatiflerini Denetleme Nedenleri	102

TABLO 14- Turizm Geliştirme Kooperatifleri Yöneticileri ya da Sorumlularının Turizm Kooperatifçilik Konusundaki Eğitimleri	104
TABLO 15- Turizm Geliştirme Kooperatifleri Yöneticileri yada Sorumlularının Yönetim Tecrübeleri.....	106
TABLO 16- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin İstihdam Ettikleri Personel Sayılarına Göre Dağılımı	112
TABLO 17- Turizm Geliştirme Kooperatiflerinde İstihdam Edilen Personelin Turizm ve Kooperatifçilik Konularındaki Eğitimleri	113
TABLO 18- Turizm Geliştirme Kooperatifleri Yöneticileri ya da Sorumlularının Devletten Beklentileri	117

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tebliğ
bk.	Bakınız
C	Cilt
D.P.T.	Devlet Plânlama Teşkilatı
Çev.	Çeviren
Md.	Madde
s.	Sayfa
S.	Sayı
p.	Page
Vol.	Volume

ÖNSÖZ

Kooperatif örgütler günümüzde gerek gelişmiş ülkelerin gerekse gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve toplumsal yaşamlarıyla ilgili her alanda önemlerini arttırarak etkinliklerini hissettirmektedir.

Kooperatifler, yaşadığımız yüzyılın en hızlı gelişen sektörlerinden biri olan turizm sektörü içindeki yerlerini almakta da geç kalmamışlardır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra etkili olmaya başlayan ve sosyal turizm olayının gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılan turizm kooperatifleri, bugün turizm sektörüne yön verecek boyutlara ulaşmıştır.

Ancak ülkemizde önemi yeterince anlaşılamamış ve ilgi görmemiş olan turizm kooperatiflerinin çeşitli sorunlarla karşılaştıkları, bu yüzden de sektörde pek bir varlık gösteremedikleri görülmektedir.

Araştırmada turizm geliştirme kooperatiflerinin başarılarını engelleyen sorunlar tespit edilerek, bu sorunların çözümüne yönelik öneriler getirilmiş ve bu önerilerle ilgili bir model oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın turizm kooperatifçiliği konusundaki çalışmalara ve çalışma yapacak olan kişilere çeşitli bulgular sağlayıp, onların çalışmalarında yararlı olması beklenmektedir.

Araştırmanın hazırlanmasında ilgi ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yaşar ŞİMŞEK'e, araştırmanın yönlendirilmesinde önerilerde bulunan ve yardımcı olan Kooperatifçilik Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mine TEKELİ'ye ve Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ'ye, araştırmanın çeşitli aşamalarında değerli görüş ve fikirlerinden yararlandığım Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilâtlandırma Genel Müdür Yardımcısı Necdet ÖZKAZANCI'ya, kooperatiflerle ilgili istatistikî bilgileri elde etmemde her türlü kolaylığı sağlayan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi Bölüm Şefi Turgay ALAYLI'ya, turizm kooperatifleriyle ilgili yurt dışındaki bilgilere ulaşmamda yardımcı olan Uluslararası Çalışma Örgütü'nde görevli

Hüseyin POLAT'a, araştırmanın her aşamasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen başta kardeşim Serkan CEYLAN olmak üzere annem ve babama, birçok dergi ve kitaplarından yararlandığım Türk Kooperatifçilik Kurumu çalışanları ile arkadaşım Mine İŞLER'e teşekkür ederim.

Alpan CEYLAN

Ankara, 1998

GİRİŞ

Turizm kooperatifleri, ekonomik açıdan ülkede ortalama gelir seviyesinin altında gelire sahip olan bireylerin maddi ve manevi varlıklarını birleştirerek, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma suretiyle turizm olayına katılmalarını sağlayan kuruluşlardır.

Plânlı dönem çalışmalarının başladığı 1960'lardan sonra sistematik bir gelişim süreci izleyen Türk turizminde, Avrupa'da sosyal turizm olgusunun yerleşmesinde ve turizm sektörünün gelişmesinde büyük rolü olan turizm kooperatiflerinin ülkemizdeki yerlerini henüz alamadıkları görülmektedir.

Ekonomik, toplumsal ve çevre ilişkileri açısından birçok önemi bulunan turizm kooperatiflerinin, ikibinli yılların turizm politikalarına da yön verecekleri düşünüldüğünde, ülkemiz turizminin beklenen düzeylere ulaşabilmesi açısından bu gelişmelerin ardında kalmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu yüzden bu çalışmada, bugüne kadar pek bir varlık gösteremeyen turizm geliştirme kooperatiflerinin amaçlarına ulaşmada ve faaliyetlerini sürdürmede karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların nedenleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu sorunların irdelenerek çözüm önerileri geliştirilmesini ve böylece kooperatiflerin başarılı birer işletme şeklinde çalışmalarını sağlayacak bir model oluşturulmuştur.

Bu amaçla çalışma beş bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; araştırmanın önemi ve amacı, kapsamı ve uygulanan yöntem hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde; genel olarak kooperatifçilik düşüncesi açıklanmış ve bu düşünce kapsamında turizm kooperatifçiliği irdelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde; ülkemizdeki turizm sektörü hakkında bilgi verilmiş, turizm kooperatifçiliğinin gelişimi, bugünkü durumu ve hukuki yapısı incelenmiştir. Dördüncü bölümde; turizm geliştirme kooperatiflerinin sorunlarıyla ilgili araştırma bulguları değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Beşinci ve son bölümde ise; bu sorunlara yönelik çözüm önerileriyle ilgili bir model oluşturularak, bu modelin işleyişi açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE UYGULANAN YÖNTEM

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kooperatifler ekonomik ve sosyal amaçlarla temel gereksinimlerini karşılamak için eşitlik, dayanışma, özüne ve karşılıklı yardım ilkeleriyle biraraya gelen bireylerin oluşturdukları tüzel kişiliklerdir.

Yirminci yüzyılla birlikte yaşamaya başlanan hızlı endüstrileşme ve teknolojik gelişmeler, kooperatifçilik olgusunun güçlenmesine ve alternatif bir ekonomik model haline gelmesine neden olmuştur. Böylece önceleri tüketim, kredi ya da tarımsal amaçlarla kurulan kooperatifler, ekonomik ve toplumsal yaşamda görülen hızlı değişimin de etkisiyle, her alanda ağırlıklarını hissettirmeyi başlamışlardır.

Kooperatif örgütlerin, yaşadığımız yüzyılın en önemli sektörlerinden biri olan turizm sektörü içindeki yerlerini almakta da geç kalmadıkları görülmektedir.

Günümüzde turizm, döviz ve istihdam yaratıcı özellikleriyle tüm ülkelerde öncelikli sektörlerden biri konumuna gelmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra düzenli ve sürekli bir gelişim süreci izleyen turizm sektörünün, ikibinli yılların ekonomik ve toplumsal yaşamıyla uluslararası ilişkilerinde, daha etkili roller oynayacağı sanılmaktadır.

Ülkemizdeki turizm hareketlerinin çok uzun bir geçmişi olmamasına rağmen, son yıllarda bu sektörde yaşanan hızlı gelişmeler dünya ülkelerinin de dikkatini çekecek boyutlara ulaşmıştır.

Plânlı dönem çalışmalarının başladığı 1960'lardan sonra sistematik bir gelişim süreci izleyen Türk Turizmi, alt yapı sorunlarının hızla çözülmesi, turizmin çeşitlendirilmesine yönelik faaliyetlere ve yeni yatırımlara ağırlık verilmesi, turizm

işletmelerinin geliştirilmesi, kaliteli hizmet anlayışının yerleşmesi ve doğal güzelliklerin korunarak turizme kazandırılması sonucunda, uluslararası pazarda rekabet gücüne sahip bir sektör durumuna gelmiştir.

Ancak Avrupa’da, sosyal turizm olgusunun yerleşmesinde ve turizmin geliştirilmesinde büyük rolü olan turizm kooperatiflerinin, ülkemiz turizmindeki yerlerini henüz alamadıkları görülmektedir. 1970’li yıllarda kurulmaya başlanan turizm kooperatifleri nitelik ve nicelik yönünden yeterli bir gelişim gösterememiştir.

Başlangıçta, endüstri devriminin yaşandığı Avrupa kıtasında, dar gelirli kesimin turizm olayına katılmasını sağlamak amacıyla bir tepki hareketi olarak gelişen turizm kooperatifleri, 1950’li yıllardan sonra özellikle İtalya, İsveç, İngiltere gibi ülkelerde turizm sektörüne yön vermeye başlamıştır.

Turizm kooperatiflerinin bulundukları bölgelerin ekonomik ve toplumsal yaşamına bir canlılık getirdikleri, sektör içinde denge unsuru oldukları, ürettikleri mal ve hizmetlerde kaliteyi ön plânda tuttıkları, çevreye duyarlı faaliyetler sergiledikleri, küçük ve orta ölçekteki turizm işletmelerinin özellikle de aile işletmelerinin turizm sektörüne entegrasyonlarını sağladıkları ya da dar ve orta gelirli kesimin turizm olayından en iyi şekilde yararlanabilmeleri için uygun şartları hazırladıkları düşünüldüğünde, turizm sektörü için vazgeçilmez örgütler oldukları ortaya çıkmaktadır.

Turizm kooperatiflerini sektör içindeki işlevleri ve sektöre olan katkıları açısından değerlendirdiğimizde, ülkemizdeki turizm geliştirme kooperatiflerinin daha etkin bir biçimde çalışmalarının sağlanması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bunun için öncelikle bu kooperatiflerin sorunlarının tespit edilerek, bunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi zorunlu görülmektedir.

Araştırmanın amacı, turizm geliştirme kooperatiflerinin amaçlarına ulaşmada ve faaliyetlerini sürdürmede karşılaştıkları sorunları ve bu sorunların nedenlerini ortaya koyabilmektir. Ayrıca bu sorunların irdelenerek çözüm önerileri geliştirilmesini ve böylece kooperatiflerin başarılı birer işletme şeklinde çalışmalarını ve sektördeki yerlerini alabilmelerini sağlayacak bir modelin geliştirilmesi de araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmanın kapsamına Ağustos 1997 tarihi itibariyle Türkiye genelinde faal olan toplam 234 turizm geliştirme kooperatifi alınmıştır.

Faal olmayan, münfesi, terkin ve tasfiye durumunda olan 91 turizm geliştirme kooperatifi araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır.

III. UYGULANAN YÖNTEM

Turizm geliştirme kooperatifleriyle ilgili araştırma kapsamındaki bilgileri ortaya koyabilmek amacıyla, gerekli verilerin toplanması, analizi ve değerlendirilmesinde uygulanan yöntem aşağıdaki gibidir.

1. VERİLERİN TOPLANMASI

Turizm geliştirme kooperatiflerine ilişkin bilgiler, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Turizm Bakanlığı ve Türk Kooperatifçilik Kurumu başta olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlardan, kütüphanelerden ve kooperatiflerden sağlanmıştır.

Ancak araştırmayla ilgili esas veriler, alan çalışması ile elde edilmiştir. Bu amaçla hazırlanan anket, Türkiye genelindeki tüm turizm geliştirme kooperatiflerine gönderilmiş ve kooperatif yöneticileri ya da sorumluları tarafından cevaplandırılması istenmiştir.

Turizm geliştirme kooperatiflerine yönelik resmi veriler, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi'nden alınmıştır.

Türkiye genelinde faal olan turizm geliştirme kooperatifleri sayısının 234 olması nedeniyle, örneklemeye gerek görülmeden tam sayım yöntemiyle kooperatiflerin tümünden bilgi alma yoluna gidilmiştir.

Hazırlanan anket formları 234 kooperatifin tümüne posta ya da faks yoluyla gönderilmiş ya da bazı anketler kooperatifler bizzat ziyaret edilerek yüz yüze yapılmıştır. Bunun yanında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi'nden bu

kooperatiflerin telefon numaraları alınarak aranmıştır. Böylece kooperatif yöneticilerine ya da sorumlularına araştırma hakkında bilgi verilmiş, kooperatifleri ve sorunları hakkında sözlü bilgiler alınmıştır.

Ankete çeşitli nedenlerle cevap vermeyenler ve adres değişikliği nedeniyle iade olunanlar çıkarıldıktan sonra geriye kalan değerlendirilebilir ve güvenilebilir nitelikteki 61 anket analize tabi tutulmuştur.

Anket formu çoktan seçmeli 25 sorudan ibaret olup, 26. soru önerilere ayrılmıştır. İlk 9 soru, kooperatifleri tanımaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Diğer 16 soru ise kooperatiflerin sorunlarına yöneliktir.

Ankette yer alan sorular kooperatif yöneticilerine ya da sorumlularına yönelik hazırlanmış ve yine bu kişiler tarafından cevaplandırılması istenmiştir. Bundan amaç, kooperatif sorunlarının yönetimde bulunmalarından dolayı, en iyi bu kişiler tarafından bilineceği düşüncesidir.

2. VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Elde edilen bilgiler tablolştırılmış, yüzde oranları hesaplanmış, yatay ve dikey mukayeseler yardımıyla veriler değerlendirilerek somut bilgiler halinde sunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KOOPERATİFÇİLİK DÜŞÜNCESİ VE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİ

I. KOOPERATİFÇİLİK DÜŞÜNCESİ

1. KOOPERATİF KAVRAMI

Kooperatif kelimesi Latince Co (ile,birlikte), Opus (iş), Operari (çalışmak) kelimeleri içinden türemiş olup kooperasyon şeklinde birlikte çalışma, beraberce imâl etme, el birliği ile yapma ya da işbirliği etme anlamlarına gelmektedir (1).

Kooperatifler, kooperasyon biçimindeki örgütlenmelerin en seçkin örneklerindendir. Kooperasyon kelimesi ilk kez sosyal politika tarihinin en önemli düşünür ve uygulayıcılarından olan Robert Owen tarafından kullanılmıştır.

Kapitalizmin kötülüğünden toplumu kurtarmaya çalışan Owen, 1821 yılında bir yazısında, kooperatifçilikten bahsetmiş ve bütün üyeleri tarafından yönetilen ve sosyal hayatın her amacına yanıt verecek tam bir kooperasyonun çözüm olduğunu belirtmiştir (2).

Kavram olarak kooperatif, insanların ortak ihtiyaçlarının el birliği ve karşılıklı yardımla karşılanması amacıyla oluşturulan bir örgüttür (3).

Kooperatif kavramı incelendiğinde, bunu meydana getiren özelliklerin aynı zamanda kooperatifçilik düşüncesinin de ana fikrini oluşturduğu görülmektedir.

2. KOOPERATİF TANIMI

Günümüzdeki anlamıyla kooperatif, endüstri devriminin önemli bir ürünüdür.

(1) ÇEVİK, Orhan Nuri: Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, Ankara, 1994, s.45

(2) TURAN, Kâmil: Kooperatifçiliğin Sosyo-Politik Yapısı, Ankara, 1994, s.66

(3) HAZAR, Nurettin: Kooperatifçilik Tarihi, Ankara, 1990, s.62

Kooperatifler gibi sendikalar, dernekler ve -bunlardan biraz farklı olan- sermaye şirketleri de birtakım toplumsal ve ekonomik amaçlara ulaşmak için biraraya gelen insanlar tarafından oluşturulmuş kuruluşlardır. Ancak kooperatifler işleyiş biçimleri, amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için kullandıkları yöntemler açısından sendika, dernek ve sermaye şirketlerinden farklıdır.

Kooperatifleri diğer kuruluşlardan ayıran özellikler aynı zamanda kooperatifi kooperatif yapan özelliklerdir. Bugün her ne kadar kooperatifin tek bir tanımı olmasa da, her tanımda kooperatiflerin kendine özgü niteliklerine rastlanmaktadır.

A. Kooperatif Nedir, Ne Değildir ?

“Kendi kendine yardım” anlayışında hareket eden 19. yüzyıl Avrupa işçileri, günümüz modern toplumunun temel kavramlarından olan iki kavramın yerleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu anlayış doğrultusunda oluşan kavramlar “Sendikacılık” ve “Kooperatifçilik” (4).

Sendikalar ve kooperatifler, endüstri devrimi sonucu oluşan ekonomik ve toplumsal reaksiyonun önemli birer yansımasıdır. Bu iki kuruluş arasında benzer birçok yön bulunmaktadır. Bunun yanında işleyiş ve amaçlarına ulaşmak için kullandıkları yöntemler açısından da önemli farklılıklar vardır.

Sendikaların faaliyetleri işçi sınıfının haklarını savunmak ve bu hakları genişletmek için işverenlerle sürekli bir mücadele temeline dayanmaktadır. Sendikalar bu mücadeleyi yaparken kanunlarla belirlenen toplu pazarlık, grev gibi toplumsal silahlarla donatılmışlardır.

Kooperatifler, değişim ve ticaret ekonomisi tarafından yaratılan olumsuz koşullardan, bir örgüt içerisinde topladığı ortaklarını korumaya çalışır. Kooperatifler bunu yaparken sendikaların kullandığı ve bilinen araçlara sahip değildir. Sendikalardan farklı olarak ekonomik yaşamın içinde direkt olarak yer almakta ve amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Ortak ihtiyaçların işbirliği çerçevesinde giderilmesi amacıyla kurulan kooperatif

(4) TURAN, Kâmil: a.g.e., s.4

bir dernek de değildir. Kooperatifler mal ve hizmetlerin üretimini gerçekleştirmeye çalışırken girşimci bir yapıya sahiptir. Oysa derneklerin kuruluş ve işleyişlerinde sosyal amaç ön plânda tutulmaktadır. Bu amaç, özüne yardım ilkesinden daha çok başkalarına yardım edebilmeyi içermektedir.

Kooperatifleri, sendikalar ve derneklerden ayıran en önemli fark; kooperatiflerin amaçlarını gerçekleştirmek için bütün piyasa ile ilişkiler kurarak, stratejik noktaları ele geçirmek ya da bu noktalara baskı yapabilmek için girişim sahibi olma çabalarıdır (5). Gerçekten de kooperatifler esas itibarıyla ekonomik amaçlarla kurulmuş örgütlerdir. Kooperatifler hiçbir zaman bir yardım veya hayır kurumu değildir. Bütün ekonomik işletmeler gibi, kooperatifler de ekonomik sonuçları ekonomik yollardan elde etmeye çalışır. Bu yönüyle kooperatifler çoğu zaman sermaye şirketleriyle karıştırılmaktadır. «Hatta kooperatife çok ortaklı bir anonim şirket gözüyle bakanlara sık sık rastlanmaktadır»(6).

Kooperatifler sermaye şirketi değildir. Bu iki kuruluş arasında birçok fark vardır. Herşeyden önce sermaye şirketlerinde, kişilerin dayanışması ve birleşmesi yerine paranın birleşmesi söz konusudur (7). Şirketlerin amacı bu paraya mümkün olduğu kadar fazla kâr sağlayabilmektir. Kooperatiflerde ise temel öge insandır ve kooperatif amaç olarak en fazla kârı değil, en fazla hizmeti hedeflemiştir.

Sermaye şirketlerinde kâr sermaye sahiplerine sermaye paylarına göre dağıtılır. Kooperatiflerde işletme fazlalığı ortakların kooperatifteki paylarına göre değil, kooperatifle yapmış oldukları alışverişle orantılı olarak dağıtılır.

Her sermaye şirketinde ortaklar, şirketin yönetiminde sahip oldukları hisse senedi miktarına göre oy kullanır. Kooperatiflerde ise her ortak, ortaklık payı ne olursa olsun bir oya sahiptir. Bu yolla kooperatiflerde ekonomik demokrasi sağlanmış olmaktadır.

Sermaye şirketlerinde sosyal amaç çok önemli değildir. Oysa kooperatifler için sosyal amaç kuruluşun en önemli unsurlarından birisidir (8).

(5) ÖZDEMİR, Necdet: Kooperatifçilik, Ankara, s.74

(6) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: Kooperatifçilik, Ankara, 1995, s.78

(7) GERAY, Cevat ve TAN, Ayhan ve Diğerleri: Kooperatifçilik Temel Bilgileri, Ankara, 1986, s.12

(8) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s.79

Görüldüğü gibi kooperatifler işleyiş şekilleri, amaçları ve kullandıkları yöntemler açısından ne bir sendika ya da dernek, ne de bir sermaye şirkettir. Kooperatifler, kendine özgü ekonomik ve sosyal hedefler çerçevesinde sermaye güçleri yüksek olmayan bireylerin ekonomik kazanç ve çıkarlarını korumaya çalışan örgütlerdir.

Kooperatiflerin esas karakteristik özelliği, piyasada mal ve hizmet üreten demokratik yapıya sahip bir organizasyon olmasıdır (9). Bu organizasyonun temel hareket noktası da insana hizmettir. Kooperatif ekonomik ve toplumsal bir kuruluş olarak hür bir yapıya sahiptir.

B. Kooperatif Tanımı

Modern kooperatifçiliğin doğuşundan günümüze kadar yaşanan süreçte, kooperatifçiliğin diğer bilim dalları ve doktrinler karşısında bağımsızlığını kazandıkça, kooperatif tanımının da ideolojik yaklaşımlardan uzaklaştığı görülmüştür.

Buna rağmen kooperatifin evrensel bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Bunun nedeni, kooperatifin çok değişik amaçlara ve birbirinden çok farklı ekonomik ve toplumsal sistemlere kolayca uyabilen, esnek bir örgüt olmasıdır (10).

Tanınmış Fransız kooperatifçisi Charles GIDE kooperatifi, «Bir işletme girişimi aracılığı ile ortak ekonomik, toplumsal ve eğitsel amaçlar güden bireylerden oluşan bir topluluk» (11) şeklinde tanımlayarak kooperatife geniş bir açıdan bakmıştır.

Mine TEKELİ ise kooperatifi, «Yararları kullanım esasına göre dağıtan, kullanıcı sahipliğinde ve kullanılıcı kontrolündeki bir işletme» (12) olarak tanımlamıştır.

Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından yapılan tanımda kooperatif için, «Ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen teşebbüs vasıtasıyla karşılamak üzere gönüllü olarak

(9) DEMİRCİ, Rasih: "Küreselleşen Dünyada Kooperatifler", Karınca Dergisi, S.701, Mayıs 1995, s.5

(10) HELM, Franz C.: (Çev. İhsan CEMALCILAR) "Kooperatif İşletme Ekonomisi", Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi Pazarlama Enstitüsü Yayınları, Eskişehir, 1976, s.3

(11) LAIDLAW, A.F.: (Çev. Haluk UZEL) "2000 Yılında Kooperatifler", Yol-Koop Yayınları, Ankara, 1981, s.64

(12) TEKELİ, Mine: "Kooperatif İşletmeleri Tanımlamanın Önemi", Kooperatif Dünyası Dergisi, S.253, Nisan 1992, s.5

biraraya gelen insanların oluşturduğu bir teşkilât» (13) denilmektedir.

Buraya kadar yapılan tanımlar daha çok kooperatifin ekonomik ve toplumsal yönünü yansıtmaktadır. Bununla beraber birçok ülke kooperatifçilikle ilgili uygulamaları, hukuki düzenlemelerle yasal bir çerçeve içine almıştır. Bu yasalar içinde de, kooperatif tanımlarına rastlanmaktadır.

Alman hukuk mevzuatında kooperatif, «müşterek bir işletme vasıtasıyla ortaklarının tarımsal ve ekonomik gereksinimlerini karşılamak üzere kurulan sınırsız ortaklı şirketler» şeklinde tanımlanmıştır (14).

Türkiye’de uygulanan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun birinci maddesinde kooperatif, «Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefâlet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileriyle özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküller» (15) olarak tanımlanmıştır.

Kooperatif tanımının her ülkenin kanunlarında farklı şekillerde yer aldığı görülmektedir. Bunun nedeni, kanun koyucuların kooperatif tanımını yaparken, kooperatifin devletçe önemli olan niteliklerini belirtmiş olmalarıdır (16).

3. KOOPERATİF DÜŞÜNCE SİSTEMİ

Toplumlarda içten gelen bir dayanışma duygusundan doğan ve insanları beraberlik, eşitlik, özüne ve karşılıklı yardım ruhu içinde ekonomik hayatın güçlüklerine karşı hazırlamaya çalışan kooperatifçilik düşüncesine insanlık tarihinin ilk çağlarından itibaren rastlanmaktadır (17).

Bu düşünce, tarih boyunca toplumsal ve ekonomik yaşamdaki evrimden

(13) ÖZÇELİK, Ahmet: “Kooperatifçilik İlkelerindeki Değişiklikler”, Karınca Dergisi, S.707, Kasım 1995, s.19

(14) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s.57

(15) ÇEVİK, Orhan Nuri: a.g.e., s.985

(16) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s.54

(17) TURAN, Kâmil: a.g.e., s.63

etkilenmiş ve sistematik bir şekilde gelişmiştir. Özellikle endüstri devrimiyle meydana gelen değişimler sonucu, kooperatifçilik düşüncesi «İktisadi ve sosyal meselelerin çözümünde ele alınan diğer tüm doktrinler karşısında hayal kırıklığına uğrayan insanlığın bir ümidi» (18) haline gelmiş, insanlar arasında kooperatifleşmeye duyulan ihtiyaç hızla artmıştır.

A. Geleneksel Kooperatifçilik Anlayışı

Geçimlerini tarımdan sağlayan birçok topluluklarda görülen ortaklaşa çalışarak köy hasadını birlikte kaldırma ya da köy halkına ait hayvanlara çobanlık etme işinin köy halkı arasında sırayla yapılması şeklindeki kooperasyon örneklerine, ilk çağlardan itibaren rastlamak mümkündür (19).

Mezopotamya'da ve Ortaçağ Avrupa'sında tarım alanlarının sulanması için gerekli kanal ve bentlerin yapımında kooperasyon tipi örgütlenmelerden yararlanılmıştır.

Jüra ve Alp Dağlarında kurulan meyvacı birlikleri, özellikle Ortaçağ'da bu bölgelerin ekonomik yaşamında büyük bir önem kazanmıştır (20).

Kooperasyon tipi örgütlenmeler, Türk tarihinin de ilk dönemlerinden itibaren görülmektedir. Kazan ve Taşkent Türklerinde «Haşar» , «Ömü» adlarıyla anılan işbirliği modellerine rastlanmaktadır. Ülkemizde yüzyıllardan beri yaşayan, bugün de birçok köyde görülen « İmece », kooperatifi andıran bir işbirliği modelidir. Ortaçağ ve sonrası Anadolu ekonomik ve sosyal yaşamında önemli roller oynayan «Ahi Birlikleri» bugünkü esnaf ve sanatkârlar kooperatiflerinin temelini oluşturmaktadır (21).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı bazı din adamları ve düşünürler, yaşanan ekonomik ve toplumsal gelişmeler karşısında hristiyanlık felsefesi ile kooperatifçiliği bağdaştırmak istemiştir. Kooperatifçiliğin hristiyanlık dininden

(18) TURAN, Kâmil: a.g.e., s.63

(19) AKYOL, İsmail Cevat: Kooperatif Hareketi, 1967, s.9

(20) TURAN, Kâmil: a.g.e., s.64

(21) MEMİŞ, İhsan: Kooperatifçiliğin Düşünce Tarihi ve Uygulaması, Ankara, 1985, s.88

faýdalandygyny anlatmak isteyen düşünürlerin başında Pieter Cornelius Plokhoy gelmektedir.

Gerek Plokhoy gerekse onun ardından gelen John Bellers yayınladıkları eserleriyle, kooperatifçilik düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur. Fransa’da Plokhoy ve Bellers’ın fikirlerinden yararlanan ve kooperatifçiliğin fikir babalarından sayılan Saint Simon ile Almanya’da Emmanuele Von Kettleler’in görüşlerinin bu ülkelerde modern kooperatifçiliğe yakın denemelerin gerçekleştirilmesinde etkili olduğu görülmektedir (22).

Bu dönemde gelişmeye başlayan kooperatifçilik anlayışı modern kooperatifçilik düşüncesinin gelişmesinde etkili olan düşünürlerle ışık tutmuştur.

B. Endüstri Devrimi ve Modern Kooperatifçilik Düşüncesi

Modern kooperatifçilik düşüncesi ve hareketi özellikle ondokuzuncu yüzyıldaki sosyal ve ekonomik krizin bir ürünüdür. Aynı zamanda toplumda yaşanan dengesizliklere karşı doğan ve gelişen toplumsal tepkinin ilkeli bir bilinç sistemine geçirilmesi hareketidir (23). Daha açık bir ifadeyle «Modern kooperatifçilik endüstri devriminin sosyal bir kurumudur»(24).

18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere’de yaşanmaya başlayan endüstri devrimi, endüstriyel üretimde buhar makinasının kullanılmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde atölyelere dayalı eski üretim tekniği bırakılmış fabrikasyona dayalı üretime geçilmiş ve işçi sınıfı doğmuştur. Aynı durum daha sonraları küçük aile işletmelerinde tarımla uğraşan çiftçiler içinde söz konusu olmuş, sermayelerini büyük topraklara bağlayıp modern yöntemlerle tarım yapan çiftlik sahipleriyle rekabet edemez duruma gelmişlerdir (25).

(22) HAZAR, Nurettin: a.g.e., s.81 v.d.

(23) DUYMAZ, İsmail: “Kooperatif Tarihinde Yarışan Düşünce Akımları ve Kooperatifçilik Değerleri”, XIV. Uluslararası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Kasım 1993, s.60

(24) ARICI, Kadir: “Piyasa Ekonomisi Ortamında Kooperatifçiliği Fonksiyonel Kılmak Mümkün Müdür?”, XIV. Uluslararası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Kasım 1993, s.2

(25) AKYOL, İsmail Cevat: a.g.e., s.9; BAŞAR, Haşmet: Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı, Bursa, 1983, s.44

Geleneksel kuruluşlar gibi modern kooperatifçilik kuruluşları da halk çevrelerinde doğmuştur (26). Ancak bu noktaya bazı düşünür ve idealistlerin fikirleri ve uygulamaları sayesinde gelinmiştir.

İngiltere’de Robert Owen’ın tespit ve denemeleri, modern kooperatifçiliğin gelişmesine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Owen, o zamana kadar ekonomi alanında üzerinde hiç durulmayan «Birey» ve «Toplum» kavramları üzerinde durmuştur. Yine Owen ile aynı dönemlerde kooperatifçiliğin öncülüğünü yapan William King, yayınladığı “The Cooperator” isimli dergisindeki ileri sürdüğü fikirlerle, çok etkili olmuş ve bu görüşlerin ışığı altında İngiltere’de iki yüzün üzerinde kooperatif kurulmuştur (27).

Owen’ın ve King’in çalışmaları sonucunda, bu düşünürlerin etkisi altında kalan bir grup dokuma işçisi 1844 yılında bir tüketim kooperatifi kurmuştur. Kendilerini “Rochdale Öncüleri” olarak adlandıran bu işçiler, kooperatiflerinin başarılı olabilmesi için bazı ilkeler doğrultusunda çalışmayı kararlaştırmıştır. Bu ilkelerden en önemlileri, kooperatife serbest giriş, politik tarafsızlık, her ortağın sermaye miktarına bakılmaksızın bir oy hakkına sahip olması, yıl sonu gelir gider farkının ortakların alışverişi oranına göre dağıtılması, ortaklar tarafından kooperatife yatırılan sermayeye belli oranda faiz verilmesi, yapılan alışverişlerin peşin olması ve kooperatif ortaklarının eğitime önem verilmesi (28) şeklinde sıralanabilir.

Rochdale Öncüleri tarafından kurulan bu tüketim kooperatifi modern kooperatifçiliğin ilk başarılı örneği olarak kabul edilmektedir.

Fransa’da kooperatifçilik fikrini ortaya koyanlar arasında en önemli isim Charles Fourier’dır. Fourier yazmış olduğu “Yeni İşçi Dünyası ve Kooperasyon” adlı kitabında «falanj» adını verdiği bir toplum modeli tasarlamaktadır. Fourier’in görüşleri Fransa’da özellikle üretim kooperatifçiliğinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu yüzden Fourier, Fransa’da ve dünya da üretim kooperatifçiliğinin

(26) ÖRS, Fahri Halil: Kooperatifçilik, Geneve, 1956, s.3 v.d.

(27) ÖZDEMİR, Necdet: a.g.e., s.22 v.d.

(28) BAŞAR, Haşmet: a.g.e., s.45

öncüsü kabul edilmektedir (29).

Modern kooperatifçiliğin öncülüğünü yapan bir başka ülke de Almanya'dır. Almanya'da Schulze-Delitzsch öncülüğünde 1850 yılından itibaren şehirli küçük esnafın kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla esnaf kredi kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır. Raiffeisen ise kötü durumda olan köylüleri kurtarabilecek ve onlara kredi sağlayabilecek tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasına öncülük etmiştir (30).

Yaşanan bu gelişmeler 1850'lerden sonra diğer ülkelerde de etkili olmuş, her ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına göre kooperatif oluşumlar şekillenmiştir.

19.yüzyılın sonlarına doğru kooperatif birlikleri kurulmaya başlanmış Batı ve Orta Avrupa'da kooperatif federasyonlar oluşturulmuştur. Kooperatiflerin uluslararası bir örgütün etrafında toplanması 1895 yılında Londra'da Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (I.C.A.) kurulmasıyla sağlanmıştır (31).

Dünyada bu gelişmeler olurken ülkemizde Mithat Paşa 1863 yılında, bugünkü tarım kredi kooperatiflerinin temeli niteliğinde olan "Memleket Sandıkları"nı kurmuştur.

4. GÜNÜMÜZDE KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ İÇİNDE YER BULAN UYGULAMALAR

Günümüzde kooperatifçilik hareketi artık tüm dünyada önemli bir ekonomik ve sosyal hareket olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber kooperatifçilik kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör haline gelmiştir. Diğer sektörlerden farklı olarak piyasayı düzenleyici, gelir dağılımını dengeleyici, ekonomik ve siyasi demokrasiyi güçlendirici bir etkiye sahiptir (32).

(29) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s.35

(30) ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza: Genel Kooperatifçilik, İzmir, 1994, s.34 v.d.

(31) MEMİŞ, İhsan: a.g.e., s.15

(32) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s.15; GERAY, Cevat ve TAN, Ayhan ve diğerleri: a.g.e., s.7 v.d.

Gerçekten geçen yüzyılda tüketim, kredi ve üretim kooperatifçiliği ile başlayan kooperatif hareketine, bugün her alanda ve her ülkede rastlamak mümkündür .

Japonya’da bebekler kooperatif hastanelerde dünyaya gelmektedir. Almanya’nın Dortmund kentinde tüketim kooperatiflerinin sahip olduğu mağazalar zinciri şehrin her tarafına dağılmış durumdadır. Hindistan’ın başkenti Yeni Delhi’de süt üreticileri güçlü bir üretim kooperatifine sahiptir (33). Yine dünyanın birçok ülkesindeki turizm kooperatifleri, ortaklarına en iyi gezi ve dinlenme hizmetlerini vermektedir.

İspanya’nın Bask Bölgesi’ndeki işçi kooperatifleri ülkenin en büyük beyaz eşya ve elektrikli ev aletleri üreticisi durumundadır. Dünyanın en büyük elli bankasından beşi kooperatif bankasıdır. Kuzey Avrupa ülkelerindeki tarımsal kooperatifler piyasanın büyük bir bölümünü kontrol etmektedir (34). Amerika Birleşik Devletleri’nde ise, kırsal kesim elektrik ihtiyacının %99’u elektrik kooperatiflerince karşılanmaktadır (35).

Kooperatifçilik hareketinin bu başarısının altında yatan gerçek, her toplumun farklı ihtiyaçlarını karşılayabilecek ekonomik ve sosyal bir karaktere sahip olması ve sürekli değişen ekonomik şartlara kendini uyarlayabilmesidir.

I.C.A. bu konudaki çalışmaları ile kooperatifçilik hareketinin tüm dünyada yayılarak gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. 1937 yılında belirlenen uluslararası kooperatifçilik ilkeleri, değişen şartlar gözönünde bulundurularak 1995 yılında Manchester’da düzenlenen kongrede yedi ilke altında yeniden toplanmıştır. Bu ilkeler sırasıyla gönüllü ve açık üyelik, demokratik ortak kontrolü, üyenin ekonomik katılımı, otonomi ve bağımsızlık, eğitim, uygulama ve bilgi, kooperatifler arası işbirliği ve topluma karşı sorumluluktur (36).

Endüstri devrimiyle beraber görülmeye başlanan ekonomik ve sosyal

(33) DEMİRCİ, Rasi: a.g.m., s.4

(34) LAIDLAW, A.F.: a.g.e., s.12 v.d.

(35) TAN, Ayhan ve İLBAŞ, M. Hadi: Enerji Sorunu ve Çözümleri, Ankara, 1997, s.35

(36) ÖZÇELİK, Ahmet: a.g.m., s. 19 v.d.

denge-sizlikler, günümüz toplumlarında da devam etmektedir. Bu ise kooperatifçiliğe verilen önemi her geçen gün biraz daha arttırmaktadır.

II. KOOPERATİFÇİLİK DÜŞÜNCESİ KAPSAMINDA TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN İRDELENMESİ

1. GENEL OLARAK TURİZM VE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİ

Günümüzün en fazla dikkati çeken olaylarından birisi turizmdir. Dünyanın en hızlı büyüyen sektörü olarak turizm, toplumlar üzerinde önemli sosyo-ekonomik etkilere sahiptir. Her yıl geçici bir süre için çeşitli nedenlerle yaşadıkları yerleri terkeden insanlar, ekonomik ve sosyal etkileri çok geniş olan turizm olayını meydana getirmektedir.

Turizm, «Sürekli kalışa dönüşmemek ve gelir sağlayıcı herhangi bir uğraşta bulunmamak koşulu ile bireyin yolculuk ve konaklamasından doğan olay ve ilişkilerin tümü» (37) olarak tanımlanmıştır.

Turizmin insan ihtiyaçları arttıkça ve uygarlık düzeyi geliştikçe yaygınlaştığı görülmektedir. Turizmi doğuran temel düşünce, insanın psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını yerine getirebilmesi için yer değiştirme gereği duymasıdır (38).

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren din, sağlık, dinlenme, spor, merak, eğlence gibi nedenlerle turistik karakterli yolculukların yapıldığı görülmüştür. Turizm olayını, başlangıçta sosyal ve teknik şartların bir gereği olarak, sadece belli bir aristokrat sınıfı gerçekleştirmiş, ancak onsekizinci yüzyılın ikinci yarısıyla beraber Avrupa’da yaşanmaya başlanan endüstri devrimi sonucu ortaya çıkan burjuva sınıfı da bu dönemde turizmin içindeki yerini almıştır (39).

Yirminci yüzyılda özellikle de Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomi, sosyal politika ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmeler, turizm hareketlerini

(37) ERALP, Ziya: Genel Turizm, Ankara, 1983, s.36

(38) SEZGİN, Orhan Mesut ve ACAR, Yıldırım: Turizm, Ankara, 1991, s.14

(39) BİRGİLİ, Cenap: Turizm Politikası, Ankara, 1972, s.9; OLALI, Hasan: Turizm Dersleri, İzmir, 1978, s.56 v.d.

kuvvetlendirmiş ve zenginleştirmiştir. Çağımız turizmine özellik kazandıran gelişmelerin en önemlisi, turizm alanında demokratizasyonun sağlanması, yani turizmin toplumların bütün tabakalarına yayılması olmuştur (40).

Dünya nüfusunun hızla artması, kişi başına düşen milli gelir artışları, çalışanların ücretli izin kullanmalarına ilişkin yasal düzenlemeler, ulaştırma teknolojisindeki ilerlemeler, seyahat organizasyonları ve turizm tanıtımları ile uluslararası turizm politikasındaki değişimler turizmi başlı başına bir endüstri haline getirmiştir.

Bu endüstrinin ikibinli yılların ekonomik ve sosyal yaşamında oldukça önemli roller üstleneceği görülmektedir. Gerçekten de sayısal veriler gelişmelerin bu yönde olduğunu göstermektedir. Turizm bugün, 3.1 trilyon dolardan fazla gayri safi gelir getirisi olan dünyanın en büyük endüstrisi durumuna gelmiştir. Bu sektör içinde 130 milyondan fazla insan istihdam edilmekte ve ulusal ekonomilere gayri safi gelirlerin %5.5'inden fazlasını sağlamaktadır. Yine İngiltere'de turizm sektöründen elde edilen gelir, elektrik üretiminden elde edilen geliri iki kez, demir çelik ve tekstil üretiminden elde edilen geliri ise dört kez katlayabilecek boyutlara ulaşmıştır (41).

Turizm endüstrisi, yapısı itibarıyla büyük yatırımları ve organizasyonları gerektirmektedir. Dolayısıyla bu hizmetleri sunabilmek ve bunlardan yararlanabilmek de pahalı hale gelmektedir. Ancak küçük sermaye sahiplerinin ve dar gelirli olanların turizm endüstrisini oluşturan alt ve üst yapı tesislerini meydana getirebilmeleri, üretilen mal ve hizmetleri pazarlayabilmeleri, turizm pazarından pay alabilmeleri kısacası turizmin her aşamasına katılabilmeleri için kooperatiflerden yararlanmaları gerçekçi bir yaklaşım olarak görülmektedir (42).

Bununla beraber kooperatifçilik düşüncesi ile turizm birçok ortak noktada buluşmaktadır. Kooperatifçiliğin temel amacı insana hizmet etmektir. Turizmde de hedef insandır. Bütün faaliyetler insan üzerine odaklanmıştır.

Kooperatifçilik düşüncesi endüstri devrimiyle beraber ekonomik paylaşımdan

(40) DİKMEN, Orhan ve BARDA, Süleyman: Türkiye' de Turizmin Geliştirilmesi, İstanbul, 1965, s.12 v.d.

(41) GRINDROB, R.M.: (Çev. K.U.BİLGİN) "Turizmin Gelişmesinde Kooperatifçiliğin Rolü", Karınca Dergisi, S.719, Kasım 1996, s.20

(42) TURAN, Ahmet: "Turizmde Turizm Kooperatifçiliği", Karınca Dergisi, S.691, Temmuz 1994, s.17

rahatsız olan insanların geliştirdiği alternatif bir modeldir. Çağdaş anlamda turizm ise endüstri devrimi sonrası yaşanan değişimler sonucu geniş halk kitlelerinin turizm olayına katılmalarıyla oluşmuştur. Turizmin bugün eriştiği noktada da sosyal turizm politikalarının ve bu politikaların uygulanmasında turizm kooperatiflerinin önemli rolü olmuştur. Görüldüğü gibi her ikisinin de modern anlamda başlangıç noktaları endüstri devrimine dayanmaktadır.

Kooperatifçilik, insanların tek başlarına yapamayacakları işleri karşılıklı yardım ve işbirliği çerçevesinde başarabilme anlayışına dayanmaktadır. Turizm kooperatifçiliği de kooperatifçiliğin doğuşunda ve özünde varolan ekonomik açıdan az varlıklı kimselerin maddi ve manevi varlıklarını birleştirerek, turizmden istenilen seviyede yararlanabilme düşüncesini ifade etmektedir.

Kooperatifçilik düşüncesi kapsamında gelişen turizm kooperatifçiliğinin, turizmin gelişmesinde ve öncelikle az varlıklı kesimlerin, daha sonra da tüm bireylerin kaliteli bir turizm olayını gerçekleştirmesinde önemli rol oynadığı, ekonomik ve sosyal hayata belli bir canlılık kazandırdığı, bunları yaparken de kamu sektörüne ve özel sektöre göre daha etkili olduğu görülmektedir.

2. TURİZM KOOPERATİFLERİNİN TANIMI, AMAÇLARI VE FAALİYETLERİ

A. Turizm Kooperatiflerinin Tanımı

Turizm kooperatifleri farklı şekillerde tanımlanmış olmasına karşın yapılan bütün tanımlar içerik yönüyle birbirinin aynıdır.

Turizm kooperatifleri, toplumun en az gelirli gruplarının düzenli ve kaliteli bir turizm olayından yararlanması amacıyla, ortak ihtiyaçlarını gideren bir teşebbüs şeklinde kurdukları, sosyal ilişkilerden kuvvet alarak geniş halk kitlelerini de içine alan bağımsız kuruluşlardır (43).

Gelir seviyesi ülkenin ortalama gelir seviyesinin altında olanların, turizm endüstrisi

(43) ŞİMŞEK, Mustafa Yaşar: Türkiye’de Turizm Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Turizm Kooperatifçiliğinin Geliştirilmesi ile İlgili Bir Model Yaklaşımı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1991, s.40

içinde kooperatifler biçiminde örgütlenmesine turizm kooperatifleri denir.

Sosyal turizmin gelişmesini engelleyen tüm sorunları çözmek amacıyla satın alma gücü az ya da zayıf olanlar tarafından kurulan ve kooperatifler aracılığıyla turizm olayına katılmayı sağlayan kuruluşlara turizm kooperatifleri denir (44).

Turizm kooperatifleri, ekonomik bakımdan ülkede ortalama gelir düzeyinin altında gelire sahip olan bireylerin maddi ve manevi imkânlarını birleştirerek karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayla turizm endüstrisine katılmaları amacıyla oluşturulan kuruluşlardır (45).

B. Turizm Kooperatiflerinin Amaçları ve Faaliyetleri

Turizm kooperatifi denince tek bir kooperatif tipi anlaşılmaz. Turizm endüstrisiyle ilgili her konuda kooperatif kurulabilir (46). Bu yüzden turizm kooperatifleri çok amaçlıdır. Ancak her turizm kooperatifinin temel amacı, dar gelirlilerin ya da küçük sermaye sahiplerinin turizm endüstrisinin kapsamına giren her alandan istenilen düzeyde ve kaliteli bir biçimde yararlanabilmesini sağlamaktır.

Kooperatifler bu noktadan hareketle, ortaklarına hizmet sunabilmek ya da gelir sağlayabilmek için eğlence yerleri ve lokantalar da dahil olmak üzere turistik tesisler kurar, bu tesisleri işletir ya da işletilmesini sağlar. Turizm endüstrisinin yan dallarının geliştirilmesinde (hatıra ve hediyelik eşya üretimi ve pazarlaması gibi) ortaklarına yardımcı olur. Ortaklarına sınırlı olan zamanlarını en iyi şekilde değerlendirmeleri için seyahatleri organize eder, bunların taksitle satışını yapar. Kooperatifler turizm seyahatlerini bizzat kendileri üstlenebileceği gibi bu konuyla ilgili şirket ve acentalara da aracılık yapabilir. Bunların sunduğu hizmetleri kendi amaçları doğrultusunda pazarlar. Ulaşım ve pazarlamaya ilişkin tüm hizmetleri yürütür.

Türkiye’ de turizm kooperatifleri yasal çerçevede ilk olarak, 1980 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan örnek anasözleşmede

(44) ADALILAR, Ayça: Plânlı Dönemde Turizm Politikası, Turizm Kooperatifleri ve Turizmde Çevre Bilinci, Ankara, 1990, s.70

(45) TURAN, Ahmet: a.g.m., s.18

(46) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s.483

“Turizm Geliştirme Kooperatifi” ismiyle anılmıştır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nda yapılan değişiklik gereği, 1989 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yeniden hazırlanan örnek anasözleşmenin altıncı maddesinde, turizm geliştirme kooperatiflerinin amaçları «doğal, tarihi, arkeolojik ve sosyo-ekonomik turizm değerleri ile diğer turizm potansiyelinin gelişmesine yardımcı olmak ve ortaklarının turizm ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak» şeklinde açıklanmıştır. Kooperatifler bu amaçla aşağıdaki faaliyetleri gerçekleştirirler.

1. Turistik tesis yapmak için gerekli arsa ve arazileri alır ve kiralar, turistik tesisler ile yardımcı kollarını kurar ve bunları işletir ya da işlettirir.

2. Konusuyla ilgili taşınır ve taşınmaz mal alır, yaptırır, restore eder, satar, kiralar, kiraya verir, ipotek eder, ferağ ve teferruğda bulunur, borç para alır ve benzeri tasarruflarda bulunur.

3. Aynı konudaki ortaklıklara katılır, yurt içinde ve dışında acentelikler kurar, şubeler açar.

4. Turistik ürünlerin imâli, değerlendirilmesi ve pazarlanması için çalışır.

5. Kara, deniz, hava ulaşım araçları ile turistik amaçlı seyahatler düzenler, deniz ulaşım araçları ile tekne ve yatların yapımı ve işletmeciliğinde bulunur.

6. Turizm geliştirme kooperatifleri üst kuruluşlarına katılır.

7. Çevre kirlenmesine karşı tedbirler alınması yönünde çalışmalar yapar.

8. Gerekğinde yardım fonları oluşturur konusuyla ilgili eğitim, yayın, araştırma ve benzeri faaliyetlerde bulunur (47).

3. TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Turizm kooperatifleri bulundukları bölgelerdeki turizm potansiyelinin değerlendirilmesinde birtakım ekonomik ve sosyal etkilere sahiptir. Kooperatifler ayrıca turizmin çekici gücünü oluşturan doğal ve kültürel çevrenin korunmasına yönelik de önemli roller üstlenmektedir.

(47) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md.6

A. Ekonomik Açıdan Önemi

Turizm özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra ekonomik açıdan ulusal ve uluslararası düzeyde büyük önem kazanmış, yatırımları ve istihdamı arttıran, iş hacmini geliştiren, gelir ve döviz sağlayan ve yeni iş alanları yaratan bir yapıya bürünmüştür. Bu nedenle günümüzde turizm hareketlerinin hızlandırılmasına ve turistik tesis kapasitelerinin arttırılmasına yönelik politikalar izlenmektedir.

Turizm endüstrisinin gelişmiş olduğu birçok ülkede, turizmin sağladığı ekonomik getirilerden en üst düzeyde yararlanabilmek ve küçük ve orta ölçekteki girişimcilerin bu yapıya entegrasyonunu sağlayabilmek amacıyla turizm kooperatifçiliğine önem verilmiştir. Gerçekten de bu ülkelerde turizm kooperatiflerinin turizm sektörüne belli bir ivme kazandırdığı, turizm gelirleriyle ülke ekonomisine büyük katkılar sağladığı görülmektedir.

Turizm sektöründe gerek yatırımların gerçekleştirilmesinde, gerekse bu yatırımlara yönelik işletme fonksiyonlarının rasyonel bir şekilde kullanılmasında turizm kooperatifleri, bireysel girişimlere göre daha şanslı durumdadır. Bunun sonucu olarak, kooperatif işletmelerin hacimleri genişlemekte, üretilen mal ve hizmetlerin niteliği artmaktadır.

Turizm endüstrisinin kapsam alanı çok geniştir. Kooperatifler turizm endüstrisini toparlayıcı bir etkiye sahiptir. Böylelikle sunulan hizmetlerde de bir bütünlük sağlanmış olmaktadır.

Kooperatifler turistik tesis sahibi ortaklarına tesislerinin modernizasyonu amacıyla kredi sağlamaktadır. Bu ise turizm işletmelerinin sürekli dinamik bir yapıda kalmasına neden olmaktadır.

Diğer kooperatif türlerinde görülen yatay ve dikey bütünleşme modelleri turizm kooperatifleri için de geçerlidir. Kooperatifler bu şekilde hem ilişki içinde bulundukları diğer kooperatiflerin kalkınmasına yardımcı olmakta hem de turizm sektöründe hâkim bir pozisyona gelmektedir. Böylece öncelikle bölge ekonomisine daha sonra da ülke ekonomisine önemli katkılarda bulundukları görülmektedir.

Turizm kooperatiflerinin sektör içindeki işlevlerinden biri de, sağladığı standartizasyondur. Kooperatifler bu yolla maliyetleri ve fiyatları rahatlıkla belirleyebilmekte, gelir gider farklarını kolayca hesaplayabilmektedir. Standartizasyon ayrıca tüketici tarafından plânlanan turizm hareketi içinde, hangi mal ve hizmetlerin hangi fiyatla satın alınacağıının önceden bilinmesine yardımcı olmaktadır (48). Bilindiği gibi turizm olayında süreklilik açısından, turist için güven çok önemlidir.

Turizm kooperatifleri, ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarını, tüketici tarafından kabul edilebilir seviyelerde tutabilmektedir. Bunun nedeni, turizm kooperatiflerinin diğer kooperatiflerle girdikleri ilişkiler sonucu mal ve hizmet üretimi için gerekli olan hammaddeyi ucuza temin edebilmesidir. Bu özellik, kooperatiflerin iç ve dış pazarlarda rekabet edebilme gücünü arttırmaktadır.

Kooperatifler ayrıca pazarlama sırasında karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldırarak, pazarlama riskini en alt düzeye indirebilmektedir. Özellikle bir ürünün ya da hizmetin pazarlanmasında görülen üretici ile tüketici arasındaki aracı halkalar turizm sektöründe kooperatifler vasıtasıyla ortadan kaldırılmakta, böylece sektördeki ekonomik verimlilik yükselmektedir.

Turizm kooperatifleri sahip oldukları işletmecilik fonksiyonları ve piyasayı düzenleyici, dengeleyici özellikleri sayesinde kalitenin yükselmesini, turizm kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmasını, sonuçta da bölgesel ve ulusal düzeyde ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

B. Sosyal Açıdan Önemi

İçinde bulunduğumuz yüzyılla birlikte yoğun bir biçimde yaşanmaya başlanan ve günümüz toplumsal yaşamının da belirleyici özelliklerinden olan endüstrileşme, hızlı nüfus artışı, kentleşme ve doğa ile ilişkilerin en alt düzeye inmesi, insanlar üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiş, bu da turizm açısından üzerinde önemle durulması gereken sosyal bir konu haline gelmiştir (49).

(48) ADALILAR, Ayça: a.g.e., s.172

(49) ÖZDEMİR, Mehmet: Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri, Ankara, 1992, s.170

Klâsik dönemlerin içe dönük turizm hareketi, bugün dışa dönük bir nitelik kazanmış, sosyal anlamda geleneksel turizmin yerini modern turizm almıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, milyonlarca insanın katılımıyla belirginleşen turizm hareketleri, günümüzde kitlesel bir olay haline gelmiştir (50).

Yirminci yüzyıl çalışma yaşamının en önemli sorunlarından birisi, çalışanların üretim araçlarına ve yapılan işe yabancılaşması bunun sonucunda çalışma veriminin düşmesidir. Yapılan araştırmalar turizmin, çalışma yaşamının çalışanlar üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldırdığını, üretimi ve çalışma verimliliğini arttırdığını göstermiştir.

Turizmin, bireylerin asgari ihtiyaçları arasında yer almasında ve geniş halk kitlelerine yayılmasında sosyal turizm uygulamalarının önemli rolü olmuştur. Toplumların en az varlıklı tabakaları için kaliteli bir turizm olayının gerçekleştirilmesinde ve sosyal turizmin geliştirilmesinde kullanılan en uygun araç ise turizm kooperatifleridir.

Turizm kooperatifleri sosyal turizmin gelişmesini engelleyen sorunların çözümünde etkin bir rol oynamakta, insan temel haklarını göz önünde bulundurarak, turizmi temel bir hak olarak düşünmekte ve ekonomik güçleri zayıf olan kitlelerin de bu hakkı en iyi şekilde kullanmaları için çaba sarfetmektedir (51).

Kooperatifler, ortaklarına en iyi turizm hizmetlerini sunmanın yanında, ortaklarının sosyal turizm yoluyla sağlanan diğer yararlardan da en üst düzeyde istifade etmelerini sağlamaktadır. Bu yararlar insanların düşünce ve değer yargılarının geliştirilmesi, diğer insanlarla kendini kıyaslama ve sosyal kaynaşma, dostluk alışkanlıklarının kazandırılması, kendi ülkelerinin ve diğer ülkelerin kültürlerini tanıma fırsatı elde etmesi, sosyal eşitliğin sağlanarak bunun sosyo-ekonomik yapı içinde yayılması şeklinde sıralanabilir (52).

Turizmin çok yönlü bir hareket olması nedeniyle, bireyler ve toplumlar üzerinde

(50) AKOĞLU, Tunay: Dünya'da ve Bizde Turizmin Dünü Bugünü, İstanbul, 1971, s.123; USTA Öcal: Sosyal Turizm, İzmir, 1982, s.1

(51) ADALILAR, Ayça: "Turizm Sektöründe Kooperatifçiliğin Yeri", Karınca Dergisi, S.520, Nisan 1980, s.23

(52) USTA, Öcal: a.g.e., s.12

olumsuz birtakım etkiler meydana getirdiği çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Ancak kooperatifçilik düşüncesi içinde hareket eden turizm kooperatifleri, bu etkilerin en alt seviyede yaşanmasını sağlayarak sosyal dengenin ve barışın korunmasında başarılı olmaktadır.

C. Çevre İlişkileri Açısından Önemi

Günümüzde turizm olayı ile çevre kavramı içiçe olarak düşünülmekte ve birbirleriyle sürekli etkileşim halinde oldukları görülmektedir. Bu nedenle turizm ve çevre ilişkileri, turizmin geliştirilmesi ve çevrenin korunması açısından oldukça önemlidir.

Son yıllarda turizmin uygulandığı çevre, turizme katılan tüm tüketiciler tarafından üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiş, hatta turizm potansiyelini yaratan en önemli sebeplerden birisi olmuştur. Çevrenin turizm üzerindeki etkisi, uluslararası turizm talebini yönlendirecek kadar güçlü boyutlara ulaşmıştır (53).

Bunun yanında çevre koruması çoğu zaman ekonomik çıkarlarla zıt yönde gelişmekte, turizm adına birçok bölgede doğal ve kültürel çevrenin tahrip edilerek, çevrenin doğal yapısına uygun olmayan yapılaşmaya gidildiği gözlenmektedir. Uzun vadede turizmin kendi kendini yok etmesi anlamına gelen bu gelişmeler, zamanla doğal dengenin bozulmasına da neden olmaktadır.

Turizmin çevreye verdiği zararlar çoğunlukla turizm projelerinin çevreye duyarlı bir şekilde plânlanmamasından ve hızlı bir biçimde büyüyen turizm endüstrisi içinde çevre bilincinin oluşturulamamasından kaynaklanmaktadır (54).

Çağımızda kitlesel bir görünüm kazanan turizmin ilk zararlı etkileri, 1970’li yıllarda Akdeniz’de gerçekleştirilen kıyı turlarında ve Kanarya Adaları’nda kendini göstermiştir. Turizmin doğal hayattaki etkisi en çok Kenya’da Masai’ye turistlerin akın etmesiyle vahşi yaşam dengesinin bozulmasıyla ortaya çıkmıştır. Turizm amacıyla

(53) GEREN, Muhsin: Turizm Sektöründe Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Yeri ve Hizmet Düzeyi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1996, s.30

(54) TUNÇSİPER, Bedriye: “Avrupa Topluluğuna Entegrasyonumuzun Türk Turizmine Etkileri”, Turizm Yıllığı 1992, Ankara, 1992, s.199

deniz kıyılarına yapılan oteller, eğlence yerleri, havaalanları, otoyollar önce denizlerin fiziksel olarak kirlenmesine, daha sonra da “Fauna Flora Etkisi” denilen sera etkisiyle tüm dünyanın doğal dengesinin bozulmaya başlamasına neden olmuştur (55).

Çevreyle ilgili sorunlar ve çevrenin korunması, kooperatifçilik açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Kooperatifler faaliyetleriyle, çevre sorunlarının çözümünde ve çevreyi korumaya yönelik ulusal ve uluslararası politikaların geliştirilmesinde başarılı olabileceklerini çeşitli örneklerle göstermiştir.

Turizm sektöründe de çevreye en az zararı verecek şekilde bir yapılanmanın ancak kooperatifler yoluyla sağlanabileceği görülmektedir. Turizm kooperatifleri sektördeki diğer işletmelerin aksine çevreci kuruluşlar olarak dikkati çekmekte, turizm alanlarının korunmasında etkin bir rol oynamaktadır. Kooperatifler çevre ile ilgili çalışmalarını ortaklarının ve kamuoyunun bilinçlenmesine ve çevreye karşı duyarlılık kazanmasına yardımcı olduğu gibi, ülkelerin turizm ve çevre politikalarının uygulanmasında da önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Turizm kooperatifleri ayrıca av ve yaban hayatının korunarak, av turizminin kontrollü bir şekilde yapılmasını, böylece doğal dengenin üzerindeki olumsuz etkilerin kaldırılmasını sağlayabilmektedir. Kooperatif ortaklarının bu konuda bilinçlendirilerek birbirlerini ve çevreyi kontrol altında tutmaları, uğrayacakları ekonomik ve sosyal kayıplardan kurtulmalarına neden olacaktır. Bununla beraber orman köylülerinin orman üzerindeki baskısını azaltmak için el sanatları ve hediyelik eşya konusunda çalışan turizm kooperatiflerinin kurulması, çevrenin korunması ve turizmin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir (56).

Turizm kooperatiflerinin çevreyle olan ilişkilerini ortaya koymasından, Kosta Rika’nın Osa bölgesindeki, Corcovado Milli Parkı sınırında bulunan “Coopeunoro” isimli turizm kooperatifi çarpıcı bir örnektir. Bu kooperatif turizm konusunda çok üst düzeyde deneyimlere sahiptir. Üyeler kendilerini ormanların korunmasına, eko turizmine ve bu çevreye özel hayvan ve bitki türlerinin yetiştirilmesine adanmıştır.

(55) GRINDROB, R. M: a.g.m., s.21

(56) TURAN, Ahmet: a.g.m., s.20

Kooperatif, turistik amaçlı geziler düzenlemekte, bölgenin sosyal ve kültürel yaşantısı ile bitki örtüsü ve hayvan türleri hakkında turistleri bilgilendirmektedir. Bu gezilerde turistlerin her türlü ihtiyacı karşılanmaktadır. Coopeunoro'nun bağlı olduğu üst kuruluş Cooprena, bölgenin turizm potansiyelinin arttırılması yönünde bu kooperatife sürekli tavsiyelerde bulunmaktadır.

Ülkemizde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatiflerinin örnek anasözleşmesinde de kooperatiflerin çevre kirlenmesine karşı çalışmalar yapacağı belirtilerek, yasa koyucunun bu konuya verdiği önem vurgulanmak istenmiştir.

Kısacası turizm kooperatifleri diğer işletmeler için örnek olabilecek çalışmalarıyla, çevreye sorumlu ve bilinçli bir turizm anlayışının geliştirilmesinde öncülük etmektedir.

Turizm kooperatiflerinin ekonomik, sosyal ve çevre ilişkileri yönünden önemi incelendiğinde, kooperatiflerin sahip oldukları düşünce yapılarıyla turizm sektöründe karşılaşılan sorunların önlenmesindeki ve rasyonel bir gelişmesinin sağlanmasındaki gerekliliği ve önemi ortaya çıkmaktadır.

4. TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN GELİŞİMİ

Sosyal turizm olaylarının etkisi altında 1930'lu yıllarda kurulmaya başlanan turizm kooperatifleri hızlı bir gelişim trendi göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işçi turizminin doğuşuyla sosyal turizm uygulamalarındaki ağırlığını hissettirmeye başlayan turizm kooperatifleri, özellikle son otuz yıldan bu yana, Kuzey Avrupa ülkeleri başta olmak üzere İtalya, Fransa, Belçika, Japonya, İngiltere, İsviçre, İspanya, Avusturya gibi ülkelerde turizm sektörüne yön vermektedir.

A. Sosyal Turizmin Turizm Kooperatifçiliğine Etkileri

Çağdaş toplum anlayışının bir ihtiyacı olan turizm, endüstri devrimi sonrası yaşanan değişimler sonucu, gelişimini geniş ve ekonomik güçleri sınırlı olan toplumsal tabakalara doğru genişleterek sürdürmüştür. Turistik demokratizasyon olarak da

adlandırılan bu gelişme, çağımız turizmine özel bir anlam kazandıran sosyal turizm kavramıyla nitelendirilmektedir (57).

Sosyal turizm, «Satınalma gücü az (ekonomik gücü zayıf) olan halk tabakalarının birtakım özel tesis ve tedbirler sayesinde turizm olayına katılmalarından doğan olay ve ilgilerin bütünüdür» (58).

Sosyal turizmin belirgin özelliği, endüstri devrimiyle birlikte doğmuş olmasıdır. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısıyla beraber yaşanmaya başlanan endüstri devrimi, ekonomik gelişmenin özellikle de endüstri alanındaki ilerlemelerin o zamana kadar görülmemiş bir hız kazandığı dönemdir. İngiltere’de başlayan endüstrileşme hareketi, ondokuzuncu yüzyılda Avrupa kıtasına sıçramış, ticaret burjuvazisi endüstri burjuvazisine dönüşerek işçi sınıfını doğurmuştur (59).

Endüstri devriminin ilk yıllarından itibaren işçi sınıfı ağır çalışma koşullarıyla karşı karşıya kalmış, bu da zamanla işçi sınıfı içinde birtakım tepkisel akımları ortaya çıkarmıştır. Yaşanan sosyal huzursuzlukların toplumsal dengeyi sarsmaya başlaması, çalışanlar lehine bazı önlemlerin alınmasını gerektirmiştir. Sosyal politika tedbirleri, yıllar süren mücadeleler sonunda -bazen sendikaların ve diğer işçi kuruluşlarının, bazen de devletin çabalarıyla- işçi sınıfına insanca yaşama imkânı sağlamıştır.

Sosyal turizm, endüstrileşme ile sosyal politika arasındaki ilişkinin bir ürünüdür.

Sosyal turizmin gerçekleştirilebilmesi açısından sosyal politika tedbirleri içinde en önemli olanı, ücretli izin hakkının kazanılmasıdır. Ücretli izin hakkı, kanunlarla ve toplu iş sözleşmeleriyle bir iş karşılığı olmadan çalışanların yıllık izinlerinde normal ücretlerini almalarını sağlayan bir sistemdir (60).

Sosyal turizmin gelişimini etkileyen bir diğer faktör, endüstri devrimiyle birlikte ulaştırma sektöründeki yaşanan büyük gelişmelerdir. Teknolojik yenilikler yeni ve hızlı ulaşım araçlarını ortaya çıkarmış, seyahat mesafeleri uzamış, seyahat edenlerin sayısı artmış, organize ve toplu seyahat imkânları gelişerek seyahat acentalarının doğuşu

(57) USTA, Öcal: a.g.e. , s.105

(58) AKOĞLU, Tunay: Gelir Seviyesi Düşük Kimselerin Turizme Katılmaları, Yeni Gazete 18 Temmuz 1965

(59) USTA, Öcal: a.g.e., s.8

(60) OLALI, Hasan: a.g.e., s.64

hazırlanmıştır (61).

Çalışma veriminin yükseltilmesi konusunda yapılan araştırmalar, ağır çalışma koşulları altında uzun sürelerle çalışmanın verimliliği azalttığını göstermiştir. Ayrıca üretimdeki otamasyon işe karşı yabancılaşmaya neden olmuş, iş kazalarını arttırmıştır. Bu durum işletme verimliliği ve sosyal güvenlik açısından endüstri işçisinin dinlenmesini zorunlu kılmıştır. Sosyal turizmin amacı, gelirleri sınırlı olan kimselerin yalnız zevk için gezilere katılmalarını sağlamak değil, aynı zamanda yıpranmış organlarını ve bozulmuş morallerini dinlendirmek ve düzeltilmesini sağlayabilmektir (62). Çalışanların turizmin nimetlerinden yararlanması, işletmelerin ekonomik verimliliklerini arttırabilmeleri açısından çok önemlidir.

Sosyal turizmin doğuşu ve gelişimi, çağının en ileri endüstrisine sahip İngiltere’de olmuştur. 1840 yılında İngiltere’de Nottingham ile Leicester şehirleri arasında ilk organize seyahat düzenlenmiştir. İlk ücretli izin ise yine İngiltere’de 1890 yılında bir hafta olarak «London and North-Western Railway» isimli şirket tarafından personeline verilmiştir. Bu gelişmelerin ardından 1891 yılında modern anlamıyla ilk sosyal turizm kuruluşu T.A.Leonard tarafından kurulmuş, bu kuruluş 1897’de «Cooperative Holiday Association» adını alarak konaklama tesisleri işletmeye başlamıştır (63).

Sosyal turizmin Avrupa kıtasındaki öncülüğünü Avusturya yapmıştır. “Doğa Dostluğu” adıyla kurulan dernekler, insanların kötü alışkanlıklardan uzaklaşarak, sağlıklı ve iyi yerlerde yaşaması için çalışmıştır. Bu dernekler sonraları tüm Avrupa’ya ve Amerika’ya yayılarak turizmin gelişmesini sağlamıştır.

Ücretli izin hakkı ilk kez 1903 yılında İsviçre’de yasallaşmıştır. Bunu 1919 yılında Avusturya, 1925 yılından itibaren de İsveç, Norveç ve Almanya izlemiştir. 1936 yılında ise ücretli yıllık izinler uluslararası alanda kabul edilmiştir.

Avrupa’da ücretli izin hakkıyla ilgili bu gelişmeler, sosyal turizmin yeni bir döneme girmesini sağlamıştır. Belçika’da “Vacances et Loisirs”, Fransa’da “Vacances

(61) TOSKAY, Tunca: Turizm Olayına Genel Yaklaşım, İstanbul, 1978, s.82

(62) GÖKSAN, Ergun: Turizm Ekonomisi ve İşletmeciliği, İzmir, 1968, s.47

(63) AKOĞLU, Tunay: a.g.e., s.125

pour Tous”, Norveç’te “Folke Ferie” gibi kuruluşlar çoğalarak, çeşitli tatil evleri ve kamplar işletmeye açılmıştır. Otellerle özel anlaşmalar yapılarak, en az müşteri garantisıyla kiralama yoluna gidilmiş ve tasarruf sandıklarının sayıları hızlı bir artış göstermiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra gelişme hızını arttıran sosyal turizm, günümüzün turizm politikalarına yön verecek derecede önem kazanmıştır (64).

Sosyal turizm hareketinin gerçekleştirilebilmesinde ücretli izin hakkı kadar önemli olan diğer bir konu finansman sorununun çözümüdür. Bu sorun, daha çok ön tasarruf sistemine göre çalışan biriktirme sandıkları kanalıyla aşılmaktadır. Biriktirme sandıkları içinde en iyi işleyeni ve yaygın olanı da sosyal turizm sandıklarıdır. Sosyal turizm sandıkları, kâr amacı gütmeyen, temettü dağıtmayan, kamu yararına çalışan, sendikalar, üretim ve tüketim kooperatifleri, kamu teşebbüsleri, hayır dernekleri, ve özel sektörün katılımıyla kurulan bir çeşit kooperatiftir. Bu sandıklar, çıkardıkları kuponları ya da pulları üyelerine nominal değerlerinin altında satarak, ucuz turizm yapabilmelerini sağlamaktadır. Sosyal turizm sandığının iyi bir şekilde işleyebilmesi için, kamu ve özel sektör kuruluşlarınca desteklenmesi gereklidir (65).

ADALILAR’a göre, menafi sandıkları nasıl ki kredi kooperatiflerinin ilk adımları ise sosyal turizm sandıkları da, turizm kooperatiflerinin ilk adımlarıdır (66). Gerçekten de sosyal turizm uygulamaları, turizm kooperatiflerinin bugünkü görünümü kazanmasında gerekli alt yapıyı oluşturmuş, kooperatiflerin gelişimi için belli bir zemin hazırlamıştır. Turizm kooperatiflerinin öncelikli hedefleri, sosyal turizmin hedefleriyle aynıdır. Zaten turizm kooperatifleri sosyal turizmin en iyi şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla kurulmuş örgütlerdir. Ancak burada konuya daha çok kooperatifçilik düşüncesi ve ilkeleri çerçevesinde yaklaşılmaktadır.

Turizm kooperatifleri günümüzde sosyal turizme ilişkin sorunların çözümünde ve öncelikle sosyal turizmin, genel olarak da turizmin geliştirilmesinde kullanılan en iyi araçtır. Bu yüzden turizm kooperatifleri, sosyal turizm faaliyetlerini yürüten diğer kuruluşlara (sendikalar, kamu ve özel sektör kuruluşları gibi) göre daha hızlı gelişmiş,

(64) Sosyal Turizm Araştırması, Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1993, s.13

(65) AKOĞLU, Tunay: “Sosyal Turizm Kooperatifleri”, Karınca Dergisi , S. 360, Aralık 1966, s.19 v.d.

(66) ADALILAR, Ayça: a.g.e., s.70

turizm politikalarına yön verecek boyutlara ulaşmıştır.

Sosyal turizm sandıkları birçok ülkede denenmiş olmakla beraber, bazı ülkelerde doğrudan turizm kooperatiflerinin kurulduğu görülmüştür. Turizm kooperatiflerinin ilk örnekleri de, genellikle sendikalarla anlaşmalı, turizm sandıkları şeklinde faaliyet göstermiştir. Bugün de buna benzer örgütlenme modelleriyle, kooperatiflerin faaliyetlerini sürdürdüğü ülkeler vardır. Örneğin, Almanya’da turizm kooperatifleri, çoğunlukla sendikaların ve çeşitli yerel örgütlerin birleşmesi sonucu kurulmaktadır.

Turizm kooperatiflerinin kuruluş şekilleri incelendiğinde karşımıza dört farklı model çıkmaktadır. Bunlar:

1.Kooperatif-sendika örgütlenme modeli. Bu model 1930’lardan beri görülen son derece gelişmiş bir modeldir.

2.Yalnız sendikaların örgütlenmesiyle oluşan model.

3.Yalnız kooperatiflerin örgütlenmesiyle oluşan model.

4.Çeşitli turistik dernekler tarafından kurulan hizmet örgütleri şeklindeki model.

Bu dört modele göre de kurulmuş olan kooperatiflerin, etkin bir biçimde çalıştığı ve turizm sektöründe büyük yatırımlar gerçekleştirdikleri bilinmektedir (67).

Turizm kooperatifleri özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Avrupa kıtasında hızla yayılmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni, savaş sonrası ortaya çıkan işçi turizmi ve buna paralel olarak gelişen ve önemi giderek artan, sosyal turizm olgusudur. Turizm kooperatifleri arasındaki uluslararası işbirliği de, ilk defa bu döneme rastlamaktadır. Kooperatifler tarafından düzenlenen çeşitli uluslararası toplantılar sonucu ilk olarak, 1950 yılında Uluslararası Halk Turizmi Örgütleri Federasyonu (IFPTO) kurulmuştur (68).

Bu yıllarda kooperatifler çoğunlukla yine sendikalarla anlaşmalı olarak örgütlenmiştir. Turizm kooperatiflerinin uluslararası işbirliği sürecindeki en önemli adımı, 1976 yılında Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin girişimleriyle kurulan,

(67) ADALILAR, Ayça: a.g.e., s. 73 v.d.

(68) ADALILAR, Ayça: a.g.e., s. 73

Uluslararası Seyahat Kooperatifleri Birliği (TICA) olmuştur. 1979 yılında Brüksel’de düzenlenen Kooperatif Turizmi Kongresi ile 1980 yılında Filipinler’in başkenti Manila’da yapılan Dünya Turizm Konferansı da, kooperatiflerin turizm sektöründeki öneminin vurgulanması ve uluslararası işbirliği açısından oldukça önemlidir.

Başlangıçta bazı Avrupa ülkelerinde sınırlı turizm faaliyetlerini yürüten kooperatifler, bugün Dünya’nın birçok ülkesinde ve turizm sektörünü ilgilendiren her konuda faaliyet göstermektedir.

B. Dünya Turizm Kooperatifçiliğinden Bazı Örnekler

Turizm kooperatifçiliğinin bir ülkedeki gelişimini etkileyen en önemli faktör, o ülkede izlenen kooperatifçilik ve turizm politikalarıdır. Buna göre, turizm kooperatiflerinin Dünya üzerindeki dağılımına baktığımızda, özellikle Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinde yoğunluk kazandığı ve son derece gelişmiş durumda olduğu, Doğu Avrupa ülkelerinde soğuk savaş sonrası yaşanan gelişmelerden olumsuz yönde etkilendikleri ve dolayısıyla nitelik ve nicelik yönünden bir düşüş yaşandığı, Güney ve Orta Amerika ile Afrika ülkelerinde, Hindistan ve Orta Doğu’da ise, yok denecek kadar az sayıda kooperatifin bulunduğu görülmektedir (69). Bununla beraber, turizm kooperatifleri faaliyet konuları açısından bir ülkeden bir ülkeye, ya da aynı ülke içinde bile farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, bir ülkede seyahat konusunda faaliyet gösteren kooperatifler çok gelişmişken, bir diğerinde konaklama amaçlı kooperatiflerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Ya da bir ülkede turizm sektörüyle ilgili her konuda, başarıyla faaliyet gösteren kooperatiflere rastlanabilmektedir. Bu konuda, turizm sektörünün faaliyet alanın çok genişlemesi ya da ülkelerin turizm kültürlerinin farklılıklar göstermesi etkili olmaktadır.

Buna göre, çeşitli ülkelerdeki turizm kooperatifçiliğiyle ilgili uygulamaları aşağıdaki gibi inceleyebiliriz.

1. İtalya’da Turizm Kooperatifçiliği

İtalya’da turizm kooperatifçiliği son derece gelişmiştir. Üst birliklerini ve ulusal fedarasyonunu kurmuş olan kooperatifler, faaliyetlerini bu şekilde daha verimli hale

(69) Report of the International Co-operative and Associative Tourism Organisation (TICA),
Review of International Co-operation, Vol.89, No: 3 1996, p.65

getirerek, ülke turizminde etkin bir yere sahip olmuşlardır.

İtalyan turizm kooperatifleri bütün ülkeye yayılan bir ağ gibi üst birlikleriyle işbirliği halinde görev yapmaktadır. Özellikle Adriyatik kıyılarında turizm kooperatiflerinin çok iyi örgütlendikleri ve bu bölgeden sağlanan turizm gelirlerinin önemli bir bölümünün yine bunlar tarafından elde edildiği bilinmektedir.

İtalya'da küçük ve orta gelir gruplarına yönelik olarak faaliyette bulunan turizm kooperatifleri, ortak hisseli ve sınırlı sorumlu bir işbirliği ortaklığı bürosu kurmuşlardır. Bu büronun merkezi ortakların kuruluşla ilişkilerini sağlamakta ve onların çalışmalarının daha verimli hale getirilmesi için çalışmaktadır.

İtalyan Kooperatifçilik Birliği, İskandinav Ülkeleri, Polonya, Almanya, Amerika ve diğer bazı ülkelerde, kooperatif metodları ve çalışmaları hakkında bilgi verebilmek amacıyla bu ülkelere geziler düzenlemektedir. Bununla beraber, toplumun en az geçim seviyesindekilerinin kaliteli bir turizm hareketinden yararlanabilmeleri için de, tarih, kültür ve doğa bakımından ilgi çekici bölgelere geziler düzenlemektedir.

Bunların dışında İtalya'da el sanatları ve hediyelik eşya üreticilerinin de kendi aralarında kooperatifleştikleri ve turizm kooperatifleriyle yatay ve dikey örgütlenmelere gittikleri görülmektedir (70).

2. İngiltere'de Turizm Kooperatifçiliği

İngiltere'de 65 yıl önce kurulmuş olan "Holiday Fellow Ship" kazanç amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluştur. Bu örgüt tatil ve açık hava sevgisini aşılama konusunda çaba gösteren üye birliklerce kontrol edilmekte, uluslararası tatiller ve eğlenceler düzenlemektedir.

Seyahat acentalarına sahip birçok kooperatif, yabancı kooperatifçiler için özel geziler ve turlar düzenlemekte ve bunlara kooperatifler tarafından sağlanan tatil kolaylıklarından yararlanma imkânı tanımaktadır.

İngiltere'de Cooperative Travel Service'in 34 bürosu ve ülkenin her yerinde acentaları bulunmaktadır. Bu örgüt ayrıca Creative Travel Agents Conference'nin bir

(70) ŞİMŞEK, Mustafa Yaşar: a.g.e., s. 55 v.d.

üyesi olup, başka birçok turizm acentası ile de işbirliği yapmakta ve grup turları düzenlemektedir. Örgüt düzenlediği tatil gezilerinde, gelir seviyesi ortalamasının altında olanları hedeflediği için önemli bir görev üstlenmiştir.

Resmi adı “Galleon Holidays” olan İşçi Turizm Birliği İngiltere’nin birçok bölgesine yayılmış durumdadır. Bu birliğin İngiltere ve İskoçya’da birçok misafirhanesi, oteli, tatil merkezi, el sanatlarıyla ilgili atölyeleri, sergi ve pazarlama reyonları bulunmaktadır (71).

3. İsveç’te Turizm Kooperatifçiliği

İsveç’teki turizm kooperatifçiliği hareketinin, kooperatif ve sendikaların işbirliği sonucunda geliştiği görülmektedir. İsveç Kooperatif ve Sendika Birliği’nin turizm acentası RESO, ülkenin en büyük turizm acentasıdır. RESO’nun bünyesinde 40 turizm acentası, 20 enformasyon bürosu ve çok sayıda gönüllü personel bulunmaktadır.

İsveç’te 12 otel, 5 tatil köyü ve 75 seyahat acentasına yön veren Kooperatifler Federasyonu, 1976 yılı sonunda RESO’nun hisse senetlerinin %91’ini satın alarak yönetimde söz sahibi olmuştur.

RESO’nun sahip olduğu oteller, gerek şehirlerde gerekse de köylerde ülkenin hemen her yerine dağılmış durumdadır. RESO’nun düzenlediği köy tatil programı çerçevesinde, isteyenler tatillerini Güney İsveç çiftliklerinde, isteyenler de Baltık kıyılarındaki balıkçı köylerinde ya da kuzeydeki orman evlerinde geçirebilmektedir. RESO’nun ayrıca İtalya’da bir tatil merkezi bulunmaktadır.

İsveç turizm kooperatifleri en iyi ürün ve hizmetleri üretme ve bunları en uygun koşullarda halka sunma çabası içindedir. Bunun içinde önce kendi aralarında, daha sonra da diğer sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflerle ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği yapmışlardır (72).

4. Japonya’da Turizm Kooperatifçiliği

Japon Uzlaştırma ve Tarım Kooperatifleri Fedarasyonu (ZURK), endüstriyel

(71) ŞİMŞEK, Mustafa Yaşar: a.g.e., s. 48 v.d.

(72) ŞİMŞEK, Mustafa Yaşar: a.g.e., s.88 v.d.

turizme önem verilmesini savunmaktadır. Bu fedarasyon Japon halkının yaşayış, kültür ve sağlığını yükseltmek, üretim verimini arttırmak ve insanlar arasında dostluğu geliştirmek için çalışmalarda bulunmaktadır. Bu ülkede kooperatiflerin sahip oldukları turizm acentalarından büyük bir bölümü yakın yıllarda kurulmuş olmasına rağmen, içlerinde Japon turizmine yön verecek derecelere yükselmiş olanlar vardır (73).

Avrupa'da kök salan Green Turizm, Japonya'da da gelişme eğilimi göstermiştir. Green Turizm, şehir yaşamından bunalanların sakin tarım alanlarını ve doğal güzelliği bulunan bölgeleri ziyaret etmesi, bu bölgelerin ananevi kültürlerini tanınması ve yeni insanlarla tanışarak dostluk kurması süreci olarak tanımlanabilir.

1994 yılında toplanan 20. Japon Ulusal Kooperatifçilik Kongresi'nde, ikibin yılına kadar bu turizm türünün geliştirilmesi tasarlanmış, bunun içinde yerel birliklerin kurulması ve halkın koordinatör olarak eğitilmesi gibi bir dizi önlem alınmıştır.

5. Peru'da Turizm Kooperatifçiliği

Peru'nun güneyinde Titicaca Gölü üzerinde bulunan Taquile (Tekila) Adasındaki kooperatifçilik hareketi, turizm kooperatifçiliği açısından özgün bir örnektir.

Bu adada, halkın ürettiği el dokumalarını daha iyi pazarlayabilmek amacıyla 1968 yılında bir turizm kooperatifi kurulmuştur. Esasen Taquile Adası turizme elverişsiz bir ada olup tarım ve balıkçılığa dayalı bir ekonomisi vardır.

Bu kooperatif ilk kurulduğu dönemlerde ada halkı tarafından pek ilgi görmemesine rağmen, başarılı çalışmaları sonucunda, halkın kısa sürede bu harekete ısınmasını sağlamıştır. Kooperatif önceleri ürettiği el dokumalarını Cuzco, Lima ve Arcquipa gibi şehirlerde bulunan alıcılara ya da ihracatçılara pazarlamış ve zamanla bu dokumaların Güney Peru'nun en iyi el dokumaları olduğu anlaşılmıştır.

Kooperatif 1977 yılında, adaya turist çekebilmek ve doğal güzelliklerini tanıtabilmek amacıyla, adayla merkezi şehirler arasında ulaştırma hizmetlerine başlamıştır. Bunu takip eden yıllarda ise deniz ulaşımı için adada taşıma kooperatifleri kurulmuştur. Bu kooperatifler de kısa sürede hızla büyüyerek Peru Turizm

Bakanlığı'ndan lisans almışlardır. Taşıma kooperatiflerinin bölgede güçlenmesi zamanla özel şirket taşımacılarının saf dışı kalmasına neden olmuştur.

Adaya gelen turistler, kooperatifler tarafından oluşturulan komitelerce karşılanmış, ada tanıtılmaya çalışılmış ve konaklama hizmetleri verilmiştir. Bu arada, konaklama tesislerinin sayısında hızlı bir artış görülmüştür.

Turistlerin balığa olan ilgilerini karşılayabilmek amacıyla adada iki balıkçılık kooperatifi kurulmuştur. Bununla beraber adada bulunan kooperatifler, adanın turizm açısından daha elverişli hale getirilebilmesi için çevre düzenlemesi faaliyetlerine girişmişlerdir.

Taquile Adasındaki kooperatifler, el emeğine dayalı ürünlerini daha iyi pazarlayabilmek amacıyla 1982 yılından başlayarak, her yıl bir fuar düzenlemeye başlamışlardır.

Adada görülen bu hareketlilik, üretim hacminin genişlemesine ve ticari hayatın gelişmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak ada nüfusu, bu hareketin başladığı tarihten bu yana iki katına çıkmıştır.

Günümüzde Taquile Adası'na gelen turist sayısı her geçen gün artmaktadır.

Turizm ada halkının en önemli geçim kaynağı durumuna gelmiş ve bu konuda küçük bir endüstri oluşmuştur (74).

5. TURİZM KOOPERATİFLERİYLE İLGİLİ ULUSLARARASI KURULUŞLAR

A. Uluslararası Seyahat Kooperatifleri Birliği (TICA)

TICA, Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin turizm konusunda ihtisaslaşmış bir alt kuruluşudur. 1976 yılında Paris'te yapılan 26. ICA kongresinde alınan bir kararla, çalışmalarına ilk kez Kopenhag'da başlayan TICA, bünyesinde yaklaşık otuz kuruluşu barındıran uluslararası bir organizasyondur.

(74) HEALY, Kevin and ELAYNE, Zorn: "Taquile's Homespun Tourism", Culural Expression and Grossroots Development, Lynne Rienner Publishers, Inc., Boulder, Colorado

TICA aşağıdaki ilkeler çerçevesinde, turizm kooperatiflerinin ulusal ve uluslararası düzeyde gelişmelerini teşvik etmektedir.

1. Üye kuruluşların, tatile ilişkin konaklama ve seyahat imkânlarını kolaylaştıran, uygun fiyat ve iyi kalitede hizmet sağlayan her türlü oluşumun gelişimini desteklemek,
2. Turizme yönelik yatırımları desteklemek, turizm olayından mümkün olan en fazla insanın yararlanmasını sağlamak,
3. Turizm olayına katılanların bilgi eksikliklerini, mevcut hizmetler kapsamında kesin ve objektif reklâmlarla tamamlamak,
4. Turistlere ziyaret ettikleri ülkenin, kooperatif hareketi hakkında seyahat süresince detaylı bilgiler vermek,
5. Turistlere sunulan hizmetlerin kalitesini arttırmak için çalışmak,
6. Amacı, turisti seyahati boyunca korumak ve bilgilendirmek olan tüm uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak,
7. Kooperatifler arası ilişkileri geliştirmek,
8. ICA üyesi olup da böyle organizasyonlardan yoksun olan ülkelere, turizm kooperatifleri kurulması yönünde yardımcı olmak (75).

B. Avrupa Sosyal Turizm Birliği (CETOS)

Kısa adı CETOS (European Council of Social Tourism) olan Avrupa Turizm Birliği 1984 yılında kurulmuştur. Turizm sektöründe, özellikle de sosyal turizm konusunda çalışan, Avrupa Birliği ülkelerinin kooperatif üst örgütleri ve karşılıklı yardım dernekleri CETOS şemsiyesi altında toplanmıştır. Birliğin sahip olduğu yatak sayısı 3,300,000'dir. 1989 yılına ait cirosu da 7,3 milyar ECU civarındadır.

CETOS'un amaçları şöyledir:

1. Avrupa Birliği içindeki kuruluşlarla ilişkiler kurarak sosyal turizmin genel ve özel ilgi alanlarını temsil etmek,

(75) SOZANSKI, Gabriella: "Sectorial Co-op Organisations In The European Union", Review of International Co-operation, Vol. 87, No.2 1994, p. 23

2. Turizm alanında üyelerin kişisel girişimleriyle Avrupa Birliği düzeyinde haber alabilmelerini kolaylaştırmak,
3. Turizm, özellikle sosyal turizm konusunda hazırlanmış Avrupa Birliği izlencelerine yardımcı olmak,
4. Avrupa Birliği düzeyindeki diğer kuruluşlarla (kooperatifler, sendikalar, dernekler gibi) ilişkiler kurmak,
5. Üye kuruluşlar arasındaki bilgi alışverişini desteklemek, gerektiğinde ortak aktiviteleri desteklemek (76).

6. İKİBİNLİ YILLARIN TURİZM POLİTİKALARINDA TURİZM

KOOPERATİFLERİNİN YERİ

Dünya turizmcileri ikibin yılının turizm politikalarının belirlenmesi ve mevcut sorunlara çözüm önerileri geliştirebilmek amacıyla 1980 yılında Filipinlerin başkenti Manila'da biraraya gelmiştir. Yapılan toplantılar sonucu sunulan beyannamede, yirmi yıl içinde gerçekleştirilmesi gereken birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Bu beyannameyle açıklanan iki nokta, ikibinli yılların turizm karakterini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Bunlardan ilki, turizmde hedefin tüm bireyleri içine alacak şekilde ve olabildiğince geniş tabanlı olmasıdır. İkincisi ise, turizmin gerçekleştiği bölgenin kültürünü yansıtan ve doğal çevreyle içiçe, sakin, aynı zamanda kaliteli bir hizmet anlayışı şeklinde gerçekleşmesi arzusudur. Toplantılara katılan 107 ülkenin temsilcileri, kooperatiflerin turizm sektöründeki yerinin netleştirilmesinin, bu iki hedefe ulaşılması açısından önemli olduğu görüşü üzerinde durmuştur (77).

1930'lardan beri faaliyet gösteren turizm kooperatiflerinin turizm için gerekliliği Manila Beyannamesiyle kesin bir dille ifade edilmiştir. Turizm kooperatiflerinin sosyal bir olayı gerçekleştirdiği ve direkt olarak bireyi hedef aldığı herkes tarafından kabul edilen bir görüştür. İki binli yılların turizm politikalarında turizmin sosyal bir olay olduğu düşünülürse, turizm kooperatiflerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

(76) SOZANSKİ, Gabriella: a.g.m., p.24

(77) ADALILAR, Ayça: Kültür Verileriyle Denizli ve 2000 Yılı'nın Turizm Politikası İçinde Denizli'nin Yeri, Ankara, 1989, s.19 v.d.

Manila Beyannamesiyle, ülkelerin turizm politikalarında insanların sosyal ve kültürel değerlerine ekonomik bir yaklaşımla öncelik vermek zorunda oldukları prensip olarak kabul edilmiştir. İkininli yılların turizmi kültür turizmidir. Turizm kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal ilerlemede önemli bir faktör olarak turizmde bireyi hedef aldığı, kişisel çıkar eğilimini toplumsal çıkar eğilimine çevirdiği görülmektedir.

Turizm harcamaları sonucu yeni turizm dallarının doğmasını sağlamak ve böylece turizm endüstrisinin büyümesine yardımcı olmak, ikininli yıllar için önerilen turizm geliştirme modelidir. Turizm endüstrisiyle ilgili girişimlere, turizmin içinde bulunan herkesin katılımını sağlayarak, sektördeki üretim ve tüketim harcamalarını dengede tutabilecek en iyi kuruluş turizm kooperatifleridir. Böylece kişi başına düşen gelir artacak, turizmden beklenen fayda elde edilmiş olacaktır. İkininli yılların turizm anlayışı bunu ifade etmektedir (78).

Bazen ulusal turizm hareketleri, uluslararası turizm kadar kârlı olamamaktadır. Ancak ikininli yıllarda insanlar daha çok ülkelerin gelenek, görenek, örf ve adetlerini yani kültürlerini tanımak için turizm olayına katılacaktır. Ulusal düzeyde yerel kültürlerin korunarak, kültür turizminin geliştirilmesi uluslararası turizmin gelişmesine neden olacak, böylece bölgesel kalkınma gerçekleşmiş olacaktır.

Turizmden bu tip bir yarar sağlanabilmesi için devletlerin politikalarıyla turizme gereken önemi vermesi, turizm kooperatifleriyle yerel yönetimlerin ve meslek kuruluşlarının işbirliğine imkân tanınması ve bunu özendirmesi gereklidir. Ayrıca doğal ve kültürel kaynakların korunmasından sorumlu kuruluşlarla turizm sektöründeki kuruluşlar arasında sürekli bir işbirliğinin sağlanması bu yararın elde edilebilmesi için önemli bir koşul olarak görülmektedir.

Yirmibirinci yüzyılda iç turizm hareketlerinin iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir. Turistler fiyatlara karşı daha duyarlı olacaklar, özellikle seyahat maliyetlerindeki gelişmeler ve seyahatlerle ilgili fiyatlandırma politikaları önemli hale gelecektir. Turizm mevsimindeki sınırlamaların ortadan kalkacağı öngörülmektedir. Ülkeler her mevsim turizm yapılabilmesi için gerekli alt yapıyı oluşturmak zorunda

(78) ADALILAR, Ayça: a.g.e., s.21 v.d.

kalacaktır. Yeni işbirliği modelleri, pazarlama ve dağıtım organizasyonlarında değişikliklere neden olacaktır. Finansman ve kredi sistemlerinde yeni arayışlara yönelinecektir. Turizmin geniş bir kitleyi hedef alması konaklama tesislerinin yapısında da birtakım değişikliklere neden olacaktır. Pansiyon tipi ve dar gelirli olanların kalabileceği tesisler artacak, lüks otellerden çok orta sınıfın kalabileceği tesislere ağırlık verilecektir. Rekabete dayanıklı alt ve orta sınıf otellerin gelişmesi hız kazanacaktır. Ulaştırma sektöründe toplu taşımacılık ağırlığını hissettirecektir (79).

Bu yüzyılda turizm kooperatifleri istihdamı artırma açısından büyük önem kazanacaktır. Kültür turizminin ön plâna çıkması aynı zamanda bu turizmin en iyi yerel toplum örgütleri tarafından yapılabileceği anlamına gelmektedir. Bu noktada turizm kooperatifleri etkili ve organize yapılarıyla en doğru seçenek olarak dikkati çekmektedir.

Konaklama tesislerindeki yapısal değişiklikler, turizmin çevreyle olan ilişkilerinin daha dikkatli bir biçimde yürütülmesine neden olacaktır. İkibin yılının konaklama tesisleri, doğal ve kültürel çevreyle uyum içinde olan tesislerdir. Turistik mal ve hizmetlerin üretimiyle ilgili tesisler de bu yapıyla uyumlu olmak zorundadır.

Manila Beyannamesiyle ortaya çıkan bu tablo, ikibinli yılların turizm politikalarında kooperatiflerin yerinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Katılımcı ülkeler bu beyannameyi izleyen yıllarda yapılan önerileri zaman kaybetmeden uygulamaya geçirmiş, örneğin Roma'da turizm kooperatiflerinin sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir (80) .

(79) ADALILAR, Ayça: a.g.e., s.21 v.d.

(80) ADALILAR, Ayça: a.g.e., s.21 v.d.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİ

I. TÜRK TURİZMİNE GENEL BİR BAKIŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyılın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olarak tanımlanan ya da dünyanın bacası olmayan en büyük ve tek endüstri olarak tasvir edilen turizm, tüm dünya ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamlarında olduğu gibi, ülkemizde de önemli bir yere sahiptir.

Uluslararası turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bir bölgede bulunan ve hem bir Avrupa hem de bir Asya ülkesi olmanın avantajlarını kullanabilen Türkiye, sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi turizm değerleri ile dünya turizminde kısa sürede önemli bir yere ulaşmıştır.

Türkiye'de ekonomi politikalarının daha geniş bir çerçevede tartışılmaya başlandığı 1960'lardan bu yana, turizmin ekonomik kalkınmaya olan etkisi ve önemi çeşitli şekillerde dile getirilmiş ve bunun sonucu olarak 1963 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kurulmuştur.

Turizm Bakanlığı'nın kurulmasıyla Türk turizminin belli bir yapılanmaya girdiği görülmüştür. Bu dönemde daha çok, belgeli konaklama tesislerinin ve yatak kapasitelerinin arttırılmasına önem verilmiş, ancak 1980'li yıllara kadar sabit sermaye yatırımları içinde turizm yatırımlarına ayrılan paylar istenilen düzeylere ulaşamamıştır. Turizm yatırımlarına ayrılan paylar bu dönem içinde toplam sermaye yatırımlarının %6'sını geçmemektedir (1). Bununla beraber 1963-1980 yılları arasındaki çalışmaların Türk turizmine belli bir yön kazandırdığı söylenebilir.

1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, ülkemizde

(1) DPT "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997)" Ankara, 1997, s.43

bu tarihten sonraki turizm hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur. Bu yasanın sağladığı imkânlar ile turizm alan ve merkezlerinin belirlenmesi ve bu alanlardaki kamu arazilerinin yerli ve yabancı girişimcilere tahsisi, turizm yatırımlarının artmasını sağlamıştır. Yine 1985 ile 1989 yılları arasındaki dönemde uygulanan turizmde teşvik kararnameleleri, dış ticaret ve kur politikalarının liberasyonu ve yabancı sermaye yatırımlarına birtakım kolaylıklar sağlanması turizm yatırımlarını hızlandıran etkenlerdendir (2).

Ülkemizdeki turizme yönelik plânlı dönem çalışmalarının 1963 yılında, Turizm Tanıtma Bakanlığı'nın kurulmasıyla başladığı düşünülürse, Türkiye'nin turizmde genç bir ülke olduğu söylenebilir. Buna rağmen ülkemiz, turizm sektöründen sağladığı gelirlerle, bu sektörden gelir elde eden Avrupa ülkeleri arasında, yıllık ortalama artış oranı bazında ilk sıraları almıştır.

1980'lerden sonra ülkemiz turizmde yaşanan hızlı gelişmeler, kısa sürede hızla büyüyen bir turizm endüstrisinin doğmasına neden olmuştur. Turizme ilişkin son sayısal verilere baktığımızda bu açıkça görülmektedir.

1963 yılında 109 olan belgeli tesis sayısı 1996 yılı sonunda 3.520'ye, yatak sayısı 10.226'dan 543.029'a yükselmiştir (3). 1963 yılında ülkemizin 198.841 yabancı turist ziyaret ederken bunlardan 7.659.000 dolar gelir elde edilmiştir. 1996 yılında ise, ülkemizi 8.614.085 turist ziyaret etmiş ve bunlardan 6.000.000.000 dolar civarında gelir sağlanmıştır (4). 1963 yılında turizm sektörü yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı % 4 iken, 1996 yılında bu oran % 2,3'e yükselmiştir. Yedinci beş yıllık kalkınma plâni sonunda, ülkemizi ziyaret edecek turist sayısının 15.000.000, bunlardan sağlanacak turizm gelirin 11.500.000.000 dolar, yatak sayısının da 600.000 olması hedeflenmiştir.

Türk turizminin dünya turizmi içindeki yerine baktığımızda ise özellikle son 15 yılda hızlı bir gelişme trendi izlediği görülmektedir.

(2) DPT "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara, 1995, s.16

(3) Turizm Bakanlığı İşletmeler Genel Müdürlüğü "Balgeli Turizm İşletmeleri İstatistik Yıllığı 1996", Ankara, 1997, s.11

(4) Pehlivan, Yasemin: "Turizmde Dün, Bugün, Yarın", Ankara, 1996, s.89

Dünya Turizm Örgütü' nün verilerine göre Türkiye 1980-1989 yılları arasında turizm döviz girdisinde % 620' lik bir artışla ilk sırayı almıştır.

Avrupa topluluğu ülkeleri dünya turizm pazarından % 40'lık bir pay alırken, bu payın % 50'den fazlasını Akdeniz ülkeleri paylaşmaktadır. Türkiye dünya turizminden % 1,27, Akdeniz turizminden ise % 7,8' lik bir pay almaktadır. Bu verilere göre ülkemiz 1995 yılında dünyada en çok turist alan 20 ülke arasında 19. sırada, turizmden en çok gelir elde eden 40 ülke arasında da 20. sırada yer almıştır.

Mevcut koşullarda olağanüstü bir değişiklik olmadıkça ülkemizin dünya turizminden aldığı payın 2000 yılında % 2,06' ya yükselmesi ve turizmden en yüksek gelir sağlayan ilk 10 ülke arasına girmesi beklenmektedir (5).

II. TÜRKİYE' DE TURİZM KOOPERATİFÇİLİĞİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

1930'lu yıllardan itibaren dünyada ilk örnekleri görülmeye başlanan turizm kooperatifleri, ülkemizde plânlı dönem turizm çalışmalarının başladığı 1960'lardan sonra, kooperatifçilik düşüncesi anlayışıyla turizm sektörü içinde özel bir örgütlenme modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kayıtlarına göre ülkemizde kurulan ilk turizm geliştirme kooperatifi, 1970 yılında Ankara'da kurulan Turko Turistik Tesisler Turizm Geliştirme Kooperatifi' dir. Bunu yine 1970 yılında İzmir'de kurulan Dirlik Turizm Geliştirme Kooperatifi ile İçel'de kurulan Kurtuluş Köyü Turizm Geliştirme Kooperatifi izlemiştir (6).

1970'li yıllarda pek fazla varlık gösteremeyen ve ilgi görmeyen turizm geliştirme kooperatifleri, 1979 yılından sonra Turizm Bakanlığı'nın çalışmaları sonucu ve 1980 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı tarafından ortak olarak hazırlanan örnek ana sözleşme ile yeni bir döneme girmiştir. Bu tarihten sonra turizm geliştirme kooperatiflerinin sayısında hızlı bir artış kaydedilmiştir. Turizm Bakanlığı, bu kooperatiflerin kurulmasını özendirmiş hatta bakanlık bünyesinde

(5) DPT: a.g.e., s.83

(6) Ülkemizdeki turizm kooperatifleri bu kooperatiflerle ilgili örnek anasözleşme hazırlanırken yasa koyucu tarafından "Turizm Geliştirme Kooperatifi" ismiyle anılmıştır. Turizm kooperatifi ile turizm geliştirme kooperatifi, kavram olarak aynı anlamdadır.

Turizm Geliştirme Kooperatifleri Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Bu daire Turizm Bankası ile işbirliği yaparak kurulmuş ya da yeni kurulacak ve el sanatları, tatil köyü, turistik tesis, pansiyon, küçük hediyelik eşya üretimi ve pazarlaması gibi turizm konularında faaliyet gösterecek kooperatiflerin kredi ile özendirilmesi amacını gütmüştür (7). Ancak daha sonraları politik ve siyasi nedenlerle önemini yitirmiş ve kapanmıştır.

1980 yılından sonra, turizm geliştirme kooperatiflerinin daha çok Ege ve Akdeniz kıyıları ile Nevşehir bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. 1983 yılında kurulan Turizm Geliştirme Vakfı da bu kooperatifleri maddi ve manevi açıdan desteklemeye çalışmıştır.

Turizm kooperatifçiliğinin ülkemizde sistematik ve etkin bir gelişim süreci izleyebilmesi amacıyla, 1981 yılında Turizm Geliştirme Kooperatifleri Dairesi Başkanlığı'na 4 pilot bölge belirlenmiş ve bu bölgelerde çalışmalar başlatılmıştır. Proje daha önceden kurulmuş olan ve bu projeye kurulması gündeme gelen toplam 58 kooperatifi kapsamaktadır.

Akdeniz Bölgesi, turizm mevsiminin uzun olması nedeniyle birinci bölge olarak seçilmiştir. İçel bölgesinde bulunan ve faaliyetlerini bugün de sürdüren Susanoğlu (Kapızlı) Turizm Geliştirme Kooperatifi 132 köylünün ortaklığı ile kurulmuştur. Susanoğlu Turizm Geliştirme Kooperatifinin 80 yataklı bir moteli, 179 pansiyonu, ayrıca 300'ün üzerinde çadır ve kampingi vardır. Kooperatif bunların yanında plaj tesisleri ve lokanta işletmektedir. Bu kooperatif sayesinde köy halkının turizme bakış açısı değişmiş ve köy ekonomisinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Köyün geleneksel el sanatlarından olan alaçuval dokumacılığındaki üretim, bu kooperatifin çalışmalarıyla hızlandırılmıştır (8).

Yine İçel bölgesinde bulunan Akkum Turizm Geliştirme Kooperatifi 112 üyesiyle plaj, çadır, restaurant ve pansiyon işletmeciliği faaliyetlerini yürütmektedir.

(7) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: "Demokratik Kooperatifçilik Politikası ve Toprak Reformu", Ankara, 1993, s.146

(8) ADALILAR, Ayça: "Plânlı Dönemde Turizm Politikası, Turizm Kooperatifleri ve Turizmde Çevre Bilinci", Ankara, 1990, s.267

Anamur ile Alinyazı arasında bulunan Alınko Turizm Geliştirme Kooperatifi son derece kaliteli ve temiz hizmetler sunmayı başaramıştır.

Aynı pilot bölgede yer alan Gazipaşa Turizm Geliştirme Kooperatifi kamping, gazino ve odalarıyla turizm sektöründe hizmet vermektedir.

İkinci pilot bölge Ege Bölgesidir. Bölge turizm sirkülasyonu açısından yoğun bir bölgedir. Dolayısıyla turizm acentalarının sürekli programları içinde yer almaktadır. Bu yüzden bölgede, turizm kooperatiflerinin geliştirilmesine çalışılmıştır. Bölgede bulunan Tesa-tur Turizm Geliştirme Kooperatifi, bu dönemde ciddi çalışmalar içine girmiştir. Daha sonraki dönemlerde kurulan Eşme Turizm Geliştirme Kooperatifi, Dünya Bankası tarafından sağlanan krediyle, Eşme ve Uşak halılarının üretilmesi ve pazarlanması ile turizm acentacılığı faaliyetlerini yürütmeye çalışmıştır.

Ege Bölgesi sınırları içinde bulunan ve 1982 yılında kurulan Fethiye Turizm Geliştirme Kooperatifi (FETUR), ülkemizde adından sıkça bahsettiren ve faaliyetlerini günümüzde de başarıyla sürdüren, örnek bir turizm geliştirme kooperatidir. Bu kooperatifin, proje kapsamında yer almamasına rağmen, Fethiye'nin kısa sürede bir turizm merkezi haline gelmesinde önemli katkıları olmuştur. Kooperatif, bugün yöredeki turizm faaliyetlerini aktif bir şekilde sürdürmekte, Fethiye'de düzenli ve sağlıklı bir turizm hareketinin gelişmesine öncülük etmektedir. FETUR, Fethiye'deki merkezi ile Ankara ve Ölü Deniz-Ovacık'taki şubelerinde A grubu seyahat acentalığı kapsamına giren tüm konularda faaliyet göstermekte ayrıca Türk Hava Yolları genel satış acentalığı hizmetlerini yürütmektedir. Kooperatif 1996 yılında başlattığı çalışmalarla özellikle Almanya, İsviçre ve Rusya'dan yerinden bağlantılar yaparak Fethiye'ye birçok turist getirmiştir. FETUR 1999 yılında ülkemize, 1.000.000 Amerikan Doları kazandıran acenta ünvanını almak için çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca İsa'nın doğumunun 2000 yılında ortak operatör firmalarla, Kudüs'ten Efes'e kadar uzanan bir kordon oluşturmayı hedeflemektedir.

Üçüncü pilot bölge Orta Anadolu Bölgesidir. 8 Şubat 1973 tarihli ve 7/5811 sayılı kararnameye göre Nevşehir, Kayseri, Niğde il sınırları içinde kalan Kapadokya bölgesi tur güzergâhı olup, turizm açısından koruma ve gelişme alanları içinde yer almaktadır. Bölge içindeki küçük ve orta ölçekli el sanatçıları ile turizm işletmecilerinin turizme

daha aktif katılımını sağlamak amacıyla turizm geliştirme kooperatiflerinin kurulması teşvik edilmiştir. Bu dönemde Nevşehir ve Kapadokya toplam 13 turizm geliştirme kooperatifi kurulmuş ancak bunlardan çok azı günümüze kadar gelebilmiştir.

Eskişehir'in Kozlubel ve Sepetçi köylerinde kurulan Koz Lületaş ve Sep Lületaş Turizm Geliştirme Kooperatifleri, proje kapsamında değerlendirilmiş olan kooperatiflerdir. Lületaşından hediyelik ve süs eşya üretimi konusunda faaliyet gösteren bu kooperatiflerin, ürettikleri bilezik, yüzük, kolye, pipo ve satranç takımı gibi ürünler sayesinde turizm bu bölgede belli bir canlılık kazanmıştır.

Dördüncü pilot bölge ise Doğu Anadolu Bölgesidir. Erzurum yöresine özgün Bardız kilimleri ve oltu taşı işlemleri, Erzurum Aziziye Turizm Geliştirme Kooperatifi tarafından üretilmekle birlikte, bu ürünlerin ihracaatı yönünde çalışmalar yürütülmüştür (9).

Ülkemizde ilk olarak 1970 yılında kurulan ve 1980 yılından sonra gelişen turizm geliştirme kooperatiflerinin ve ortaklarının, bugünkü sayısal durumu aşağıda tablo 1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1: Turizm Geliştirme Kooperatifleri ve Ortak Sayısı (Ağustos 1997 itibarıyla)

Toplam Kooperatif Sayısı	325	
Toplam Ortak Sayısı		18163
Faal Olan Kooperatif Sayısı	234	
Faal Olmayan Kooperatif Sayısı		91
Faal Ortak Sayısı	14863	
Faal Olmayan Ortak Sayısı		3300

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi

Tabloda da görüldüğü gibi ülkemizde bulunan turizm geliştirme kooperatiflerinin

(9) ADALILAR, Ayça: a.g.e., s.268)

toplam sayısı 27 yıl içinde 325'e ulaşmıştır. Ancak bu 325 kooperatifin 234 tanesi faal, geriye kalan 91 tanesi de faal olmayan kooperatiftir. Burada faal olmayan kooperatiften kasıtlı, hukukî anlamda faaliyetlerini devam ettirmekle birlikte uygulamada, ortakları arasındaki işbirliğini kaybetmiş ve tasfiye sürecine girmiş olan kooperatif anlatılmak istenmektedir. Faal olmayan ortak da, bu tip kooperatifin ortağıdır. Bunların sayısı da 3.300'dür. Ayrıca tabloda yer almayan 24 kooperatif Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kayıtlarına göre çeşitli zamanlarda kurulmuş ve kapanmıştır.

Burada bizim için önemli faal olan kooperatif sayısı ve bunların ortaklarının sayısıdır. Yani değerlendirme yaparken 234 turizm geliştirme kooperatifini ve ortaklarını dikkate almamız gerekmektedir. Bununla beraber bu 234 kooperatiften kaç tanesinin nitelikli olduğunu, yani kaç kooperatifin bir turizm geliştirme kooperatifinden beklenenleri yerine getirip getirmediğini anlamak oldukça güçtür. Ancak bu konuyla ilgili olarak, kıyı bölgelerinde bulunan bazı turizm geliştirme kooperatiflerinin ikinci konut sahibi olabilmek amacıyla turizm geliştirme kooperatifi adı altında faaliyet gösterdikleri bilinmektedir.

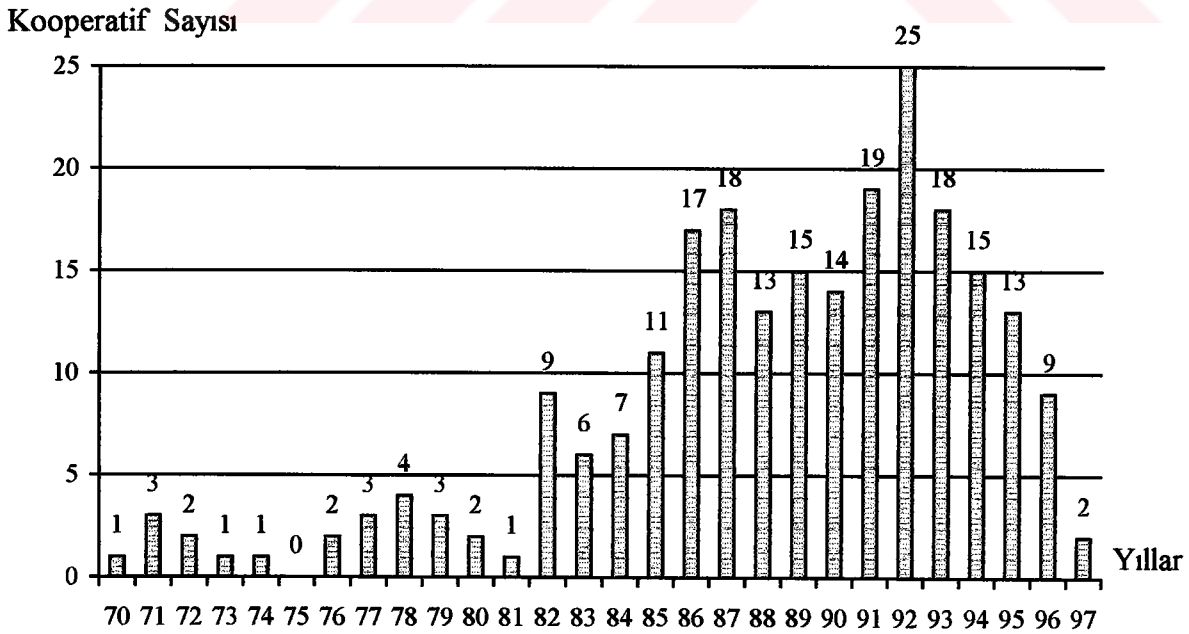
Turizm geliştirme kooperatiflerinin Türkiye genelinde faal olan 23 türe ait kooperatifler içindeki payına baktığımızda - ki bunların sayısı Ağustos 1997 tarihi itibarıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı kayıtlarına göre 46.029'dur- turizm geliştirme kooperatiflerinin ülkemizdeki kooperatiflerin yalnızca %51'ini oluşturduğunu görmekteyiz. Başka bir deyişle, Türkiye'deki yaklaşık her 197 kooperatiften birinin turizm geliştirme kooperatifi olduğunu söyleyebiliriz. Bu oranın, konut yapı kooperatifleri için %76.7, tüketim kooperatifleri için % 4.4, esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri için ise %1.8 olduğu görülmektedir.

Bu verilere dayanarak, ülkemizdeki turizm potansiyelini de düşünürsek, turizm geliştirme kooperatiflerinin sayısal açıdan yetersiz olduğunu söylememiz mümkündür. Bunun en başta gelen nedeni, ülkemizdeki turizm sektöründe kooperatifçilik bilinci henüz oluşmamıştır. Bu ülkemiz kooperatifçiliğinin de en önemli sorunlarından birisidir. Oysa, ülkemizdeki turizm sektöründe, küçük işletmelerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Bu işletmelerin verimli ve etkin bir biçimde

çalışabilmeleri için de en ideal seçenek kendi aralarında kooperatifleşmeleridir. Ancak devlet bugüne kadar politikalarıyla daha çok bireysel yatırımları ve sermaye şirketlerini teşvik etmişlerdir. Bu alanda kooperatifleşmeye, 1979 - 1982 yılları arası dönem dışında, gereken önem verilmemiş, hatta çoğu zaman başarılı turizm kooperatiflerinin önleri kesilmeye çalışılmıştır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sayısal durumunu belirleyen faktörlerden bir diğeri de, turizm sektöründe yaşanan gelişmelerdir. Aşağıdaki grafikte de görülebileceği gibi, Türk turizminin ivme kazandığı yıllarda, turizm kooperatifçiliği de bu gelişmelerden olumlu yönde etkilenmiş ve kooperatiflerin sayısında artış gözlenmiştir. Bu beklenilmesi gereken doğal bir sonuçtur. Çünkü turizm geliştirme kooperatifleri her ne kadar kooperatifçilik düşüncesi anlayışıyla kurulmuş özel örgütlenme modelleri olsalar da, hizmet verdikleri sektörle içiçedir. Sektörde yaşanan gelişmeler diğer işletmeleri olduğu gibi kooperatifleri de doğrudan doğruya etkilemektedir.

Grafik 1: Faal Olan Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Kuruluş Yıllarına Göre Dağılımı (1997 Yılı İtibariyle)

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi

Grafik 1'e baktığımızda, 1982 yılına kadar çok az sayıda kooperatifin kurulduğu görülmektedir. Bu dönemde kurulan kooperatif sayısı 23'tür. Bu kooperatifler, bugüne kadar kurulan ve faal durumda olan toplam 234 kooperatifin sadece % 9.8'ini oluşturmaktadır. Bunun nedeni, bu yıllar arasında turizm kooperatifçiliğinin yeni yeni tanınmaya başlamasıdır. Aynı dönem Türk turizminin de inşa dönemidir. 1982 yılından sonra izlenen politikalar, turizmin ülkemizdeki önemi arttırmış ve turizm sektörü hızla gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, yatırımların ve dolayısıyla üst yapı tesislerinin sayısının hızla artmasına neden olmuştur. Gerek bu gelişmeler, gerekse Turizm Geliştirme Kooperatifleri Daire Başkanlığı'nın çalışmaları, turizm geliştirme kooperatiflerinin sayısının artmasına neden olmuştur. 1982-1984 yılları arasındaki üç yıllık dönemde kurulan kooperatif sayısı, 1970-1981 yılları arasındaki 11 yıllık dönemde kurulan kooperatif sayısına yakındır. 1997 yılına dikkate almazsak, 1982 sonrası dönemde en az kooperatif 1983 yılında (6 kooperatif), en fazla kooperatif ise 1992 yılında (25 kooperatif) kurulmuştur. 1992 yılı ülke turizminin de en hareketli olduğu yıllardan birisidir. Ancak, 1992 yılından sonra kurulan kooperatiflerin sayısında, özellikle Turizm Bakanlığı'nın uygulamaları ve ilgisizliği sonucunda, hızlı bir düşüş olduğu görülmektedir. Eğer yine 1997 yılına dikkate almazsak, bu 26 yıllık dönemde faal olan turizm geliştirme kooperatiflerinin yıllık ortalama artış oranı %28'dir. Bu oran 1982-1996 yılları arasındaki dönemde %16'dır. Yine 1970-1996 yılları arasında her yıl ortalama 9 kooperatif kurulmuştur. 1982 sonrası dönem için bu sayı, 15.1'dir.

Tablo 2, turizm geliştirme kooperatiflerinin bölgelere göre dağılımını göstermektedir. Buna göre en fazla kooperatif, İç Anadolu Bölgesinde (112 kooperatif), en fazla faal olan kooperatif de, Ege Bölgesinde (75 kooperatif) bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde, yalnızca 1 tane faal olan, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise, 1 tane faal olmayan turizm geliştirme kooperatifi vardır.

Tablo'da, turizm geliştirme kooperatiflerinin % 65'nin denize kıyısı olan bölgelerde bulunduğu görülmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kayıtlarına göre de, bu bölgelerde bulunan kooperatiflerin büyük bir bölümü, kıyı şeritlerindeki yerleşim birimlerinde toplanmıştır. Bunun yanında merkezleri kıyı bölgelerinde olmayıp da, faaliyetlerini Akdeniz ve Ege kıyı şeridinde sürdüren kooperatifler vardır. Özellikle

Tablo 2 : Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Bölgelere Göre Dağılımı
(Ağustos 1997 itibariyle)

Bölgeler	Faal Olan Kooperatif Sayısı	Faal Olmayan Kooperatif Sayısı	Toplam	Yüzde Oranı %
Marmara Bölgesi	38	11	49	15.1
Ege Bölgesi	75	21	96	29.5
İç Anadolu Bölgesi	74	38	112	34.5
Akdeniz Bölgesi	39	19	58	17.8
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	—	1	1	0.3
Doğu Anadolu Bölgesi	1	—	1	0.3
Karadeniz Bölgesi	7	1	8	2.5
Genel Toplam	234	91	325	100

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi

Ankara ve Konya’da bu şekilde faaliyet gösteren kooperatiflerin sayısı oldukça fazladır. Buna göre, kooperatifleri faaliyet gösterdikleri bölgeler açısından değerlendirdiğimizde, önemli bir kısmının Akdeniz ve Ege kıyılarında toplandığı görülmektedir.

III. TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN HUKUKİ YAPISI

Turizm geliştirme kooperatiflerinin hukuki yapısı, bütün kooperatif türlerinde olduğu gibi, ana hatlarıyla 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’yla belirlenmiştir. Ancak bu yasanın getirmiş olduğu genel hükümler, tüm kooperatif türlerinin birer örnek anasözleşmeye sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu yüzden turizm geliştirme kooperatifleri için, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 88. maddesine dayanarak, 20 Haziran 1980 tarihinde 80/446 sayılı onay uyarınca, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı tarafından müştereken bir örnek anasözleşme hazırlanmıştır. Bu anasözleşmeye göre, 1989 yılına kadar Turizm Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret

Bakanlığı'nın ortak kontrolünde bulunan turizm geliştirme kooperatifleri, 1989 yılından sonra Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na tabi olmuştur. Bu tarihte bakanlık yeni bir örnek anasözleşme hazırlamış ve bu anasözleşme, daha önceki dönemlerde kurulmuş olan kooperatifleri de bağlayıcı nitelik taşımıştır.

Örnek anasözleşmede, bir turizm geliştirme kooperatifinin kuruluşundan dağılmasına kadar geçen süreçte uyulması gereken tüm yasal sınırlamalar, açıkça belirlenmiştir. Dolayısıyla tüm turizm geliştirme kooperatifleri, bu anasözleşmede belirtilen hususlara uymak zorundadır.

1. KOOPERATİFİN KURULUŞU

Bir turizm geliştirme kooperatifi en az 7 ortak tarafından imzalanacak anasözleşme ile kurulabilir. Anasözleşmedeki imzaların noterce onaylanması gereklidir (10). Kooperatifin kuruluşuna Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın izin vermesi durumunda kooperatif merkezinin bulunduğu yer, ticaret siciline tescil ve ilân olunur. Kooperatif, ticaret siciline tescil ile tüzel kişilik kazanmış olur.

2. ORTAKLIK ŞARTLARI, ORTAKLARIN HAK VE ÖDEVLERİ

Bir turizm geliştirme kooperatifine ortak olabilmek için, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip gerçek kişi ya da 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 9. maddesinde sayılan tüzel kişilerden olmak gereklidir. Ancak anasözleşme, bu kişilerin kooperatife ortak olabilmeleri için özel bir sınırlama getirerek, turizm komisyoncusu olmamaları şartını koymuştur.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin ortakları, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda belirtildiği gibi hak ve ödevlerde eşittir. Üç ay öncesine kadar kooperatife ortak olmayanlar hariç, her ortak genel kurula katılabilir ve oy kullanabilir. Kooperatifin bilanço ve gelir gider hesapları hakkında, ortakların bilgi edinme hakkı vardır. Talep eden ortağa bu bilgilerin suretlerinin verilmesi zorunludur. Ancak her ortak öğrenmiş olduğu kooperatife ait sırları saklama yükümlülüğü altındadır.

(10) 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, Md. 3

Ortakların taahhüt ettikleri paylar için ödeyecekleri para tutarının en az 1/4'ünü peşin olarak, geri kalan miktarında eşit aylık taksitlerle ve en fazla bir yıl içinde ödemeleri gereklidir. Bunun yanında, ortaklar kooperatif amaçlarının gerçekleşmesini sağlamak üzere genel kurulca kararlaştırılacak miktardaki, katılım payı taksitlerini ödemek zorundadır.

Genel olarak ortakların herbiri, genel kurul kararlarıyla ortaya çıkan tüm taahhüt ve ödemelere uymak ve bunları zamanında yerine getirmekle mükelleftir.

3. KOOPERATİF ORGANLARI VE YÖNETİMİ

Turizm geliştirme kooperatifleri örnek anasözleşmesinin 22. maddesinde, kooperatif organları genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulu şeklinde açıklanmıştır.

A. Genel Kurul

Kooperatifin en yetkili organı genel kuruldur. Genel kurul sahip olduğu görev ve yetkileri devir ve terk edemeyeceği gibi, kooperatifin amaçları ile ilgili her türlü işler hakkında da karar verebilir (11) .

Genel kurul, olağan ve olağanüstü olmak üzere iki şekilde toplanabilir. Olağan genel kurul toplantısının, her yılın ilk altı ayı içinde yapılması zorunludur. Olağanüstü genel kurul ise, kooperatif işlerinin ve anasözleşme hükümlerinin gerektirdiği zamanlarda toplanır.

Genel kurulu toplantıya çağırma yetkisi yönetim kurulundadır. Gerekli hallerde denetim kurulu, kooperatifin ortağı bulunduğu üst birlik ve tasfiye memurları da genel kurulu toplantıya çağırma yetkisine sahiptir. Genel kurul yukarıdaki şekilde toplanamadığı takdirde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na toplantıya çağrılabilir.

Genel kurulun toplanabilmesi ve gündemdeki konuları görüşebilmesi için, kooperatife kayıtlı ortakların en az 1/4'ünün şahsen ya da temsilen toplantıda hazır bulunması gereklidir. Kararlar toplantıda hazır bulunan ortakların yarısından bir fazlasının

(11) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 23

oyu ile alınır. Ancak kooperatifin dağılması, diğer bir kooperatifle birleşmesi ya da anasözleşmede değişiklik yapılması ile ilgili kararlar, toplam ortak sayısının 2/3'ünün çoğunluğu ile alınır.

Kanuna ve anasözleşmeye uygun olarak toplanmış genel kurullarda alınan kararlar, toplantıda bulunmayanlar ya da aleyhte oy kullananlar için de geçerli ve bağlayıcıdır. Örnek anasözleşmede belirtilen kimseler, genel kurul kararlarının kanuna, anasözleşme hükümlerine ve iyiniyet kurallarına aykırı olduğu iddiasıyla, toplantıyı izleyen günden başlamak üzere bir ay içinde kooperatif merkezinin bulunduğu yerdeki mahkemeye başvurabilir (12).

B. Yönetim Kurulu

Yönetim kurulu, kanun ve anasözleşme hükümleri içinde kooperatifin faaliyetlerini yürüten ve onu temsil eden icra organıdır. Kurul üyeleri, kooperatif ortakları arasından, genel kurulca en az bir, en çok dört yıl için seçilir ve en az üç üyeden oluşur. Süresi sona eren üyeler, üyeliğe yeniden seçilebilir. Ancak yönetim kuruluna, başka bir turizm geliştirme kooperatifinin yönetim kurulu üyesi olanlar ile aynı kooperatifte denetçi olanlar seçilemez. Genel kurul gerekli gördüğü hallerde, yönetim kurulu üyelerini her zaman değiştirebilir (13) .

Yönetim kurulu toplantıları ayda en az bir defa ve en az yarıdan fazla üyenin katılmasıyla yapılır. Kararlar toplantıda bulunanların çoğunluğu ile alınır. Oyların eşitliği halinde, görüşme gelecek toplantıya bırakılır. Toplantılarda bulunmayan üyeler temsilen oy kullanılamaz. Üyeler şahsi menfaatlerini ilgilendiren konuların görüşülmesi sırasında toplantıya katılamaz. Özürsüz olarak üst üste üç toplantıya katılmayan üye, üyelikten çekilmiş sayılır. Bununla beraber, kurul üyeleri istifa etmek suretiyle bu görevlerinden her zaman çekilebilirler.

Yönetim kurulu, kooperatif işlerinin yönetimi için gereken titizliği gösterir ve kooperatifin başarısı ve gelişmesi yolunda bütün gayretini sarfeder. Kurul üyeleri, kendi kusurlarından meydana gelen zararlardan müteselsilen sorumlu olup, bunları

(12) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 38

(13) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 42,44

kooperatife tazmin etmekle yükümlüdürler. Görevi sona eren üyenin iş gördüğü zamana ait sorumluluğu, ayrılış tarihinden itibaren beş yıl devam eder. Yönetim kurulu, kooperatifin mali ve idari işlerini yürütmek üzere kendi arasından ya da dışarıdan bir müdür ile kooperatif işlerinin gerekli kıldığı diğer personeli istihdam edebilir. Bunlar kendi kusurlarından meydana gelen zararlardan yine kendileri sorumludur (14).

C. Denetim Kurulu

Genel kurulca, en az bir yıl için ortaklar arasından ya da dışarıdan seçilen ve en az iki ya da daha fazla üye ile bir o kadar da yedek üyeden oluşan denetim kurulu, genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik etmekle görevlidir (15).

Denetim kurulu üyelerinin, kooperatif ortakları arasından seçilmeleri şartı aranmamakla birlikte, örnek anasözleşmenin 53. maddesinde, yönetim kurulu üyesi olanların, kooperatif personeliyle ve yönetim kurulu üyeleriyle akrabalık bağı bulunanların ya da yönetim kurulu üyeleriyle iş ortaklığı yapanların, denetim kuruluna seçilemeyeceği belirtilmiştir. Yönetim kurulu üyeliği için aranan «başka bir turizm geliştirme kooperatifinin yönetim kurulu üyesi olmamak» şartı denetim kurulu üyeliği için geçerli değildir. Bu konuda, kanunda ve örnek anasözleşmede herhangi bir sınırlama getirilmemiştir.

Denetim kurulu üyeleri, görevleri çerçevesinde işlerin yürütülmesinde gördükleri noksanlıkları, kanun ve anasözleşmeye aykırı hareketleri, bundan sorumlu olanların bağlı bulundukları organa ve gerekli hallerde genel kurula haber vermekle yükümlüdür (16).

Kurul üyeleri, kanun ve anasözleşme ile kendilerine yükletilen görevleri hiç ya da gereği gibi yapmamalarından doğan zararlardan dolayı kusursuz olduklarını ispat etmedikçe müteselsilen sorumludurlar (17).

(14) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 48,51

(15) 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, Md. 65; Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 52

(16) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 54

(17) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 55

4. KOOPERATİF HESAPLARI VE DEFTERLERİ

Kooperatifin hesap dönemi takvim yılıdır. İlk faaliyete geçildiği yıldaki hesap dönemi kooperatifin kurulduğu tarihten başlar ve aynı yılın 31 Aralık tarihinde sona erer.

Yönetim kurulu, her yıl 31 Aralık tarihi itibarıyla envanter yapar, bilanço ve gelir gider hesaplarını hazırlayıp genel kurul toplantısından en az bir ay önce denetim kurulu üyelerine verir. Denetim kurulu üyeleri bunları en fazla on gün içinde inceleyerek müştereken düzenleyecekleri raporla birlikte yönetim kuruluna iade ederler. Bilanço ve netice hesapları genel kurul toplantısından en az onbeş gün önce kooperatif merkezinde, ortakların incelemesine sunulur.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin hesapları, genel kabul görmüş muhasebe prensip ve metodlarına uygun olarak tutulur. Mali tablolarda buna uygun şekilde hazırlanır (18).

Kooperatifin gelir gider farkı, genel kurulca onaylanan yıllık bilançoya göre tespit edilir. Müsbet gelir gider farkının % 15'inin yedek akçeye, % 1'inin ise tanıtma ve eğitim fonuna ayrılması zorunludur. Genel kurul, geriye kalan miktarın risturn olarak dağıtılmasına ya da yedek akçe, özel fon, ortaklar ve personel için yardım fonu arasında bölüştürülmesine karar verebilir (19).

Örnek anasözleşmede kooperatifte tutulması zorunlu olan defterlerde belirtilmiştir. Buna göre, yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri, karar defteri ve ortaklar defterinin her turizm geliştirme kooperatifinde tutulması zorunludur. Bunlardan başka işin mahiyetine göre ve gerekli hallerde diğer defterler de tutulabilir (20).

Kooperatif defterleri ile kooperatif işleriyle ilgili her türlü yazı, mektup, telgraf, makbuz, fiş, tutanak, şartname, proje gibi belgelerle ödemeleri gösteren belgeler ve mukavele, taahhüt, kefalet, mahkeme ilâmları gibi belgeler, son kayıt tarihinden

(18) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 58,59

(19) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 60

(20) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 65

itibaren on yıl geçinceye kadar düzenli bir şekilde muhafaza edilmek zorundadır (21).

5. KOOPERATİFİN DAĞILMASI VE TASFİYE KURULU

Turizm geliştirme kooperatifi örnek anasözleşmesinin 69. maddesinde, kooperatiflerin dağılma sebepleri yedi madde altında toplanmıştır. Buna göre bir turizm geliştirme kooperatifi:

1. Ortak sayısının yediden aşağı düşmesi üzerine,
2. Genel kurul kararıyla,
3. İflâsın açılmasıyla,
4. Diğer bir kooperatifle birleşmesi ya da devralınması suretiyle,
5. Kanunlarda öngörülen diğer hallerde, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının mahkemeden alacağı karar üzerine,
6. Üç yıl olağan genel kurul toplantısını yapmaması halinde,
7. Amacına ulaşma imkânının kalmadığının Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na tesbiti halinde mahkemeden alacağı kararla, dağılır.

Kooperatifin dağılma sebebi eğer, başka bir kooperatifle birleşme ya da bir kamu tüzel kişiliği ya da bir dernek tarafından devralınma ise, bu hallerde 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 84 ve 85. maddelerine göre işlem yapılır.

Bir turizm geliştirme kooperatifinde yukarıdaki hallerden herhangi birinin görülmesi durumunda, genel kurul tarafından en az iki kişi seçilerek tasfiye kurulu oluşturulur. Genel kurul, bu konuda yönetim kurulunu da görevlendirebilir. Tasfiye kurulunun, tasfiye işlemlerine ilişkin görevleri örnek anasözleşmenin 71. maddesinde belirtilmiştir. Kurul bu maddede sayılan görevleri yerine getirerek, tasfiye işlemlerinin bir an önce bitirilmesi için çalışmakla yükümlüdür.

Yukarıda ana hatlarıyla incelemeye çalıştığımız turizm geliştirme kooperatifi örnek anasözleşmesinin, yedinci ve son bölümünü oluşturan “Çeşitli Hükümler” başlığı altında, üç madde toplanmıştır.

(21) Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Anasözleşmesi, Md. 67

Bu bölümün ilk, örnek anasözleşmenin de 72. maddesinde, turizm geliştirme kooperatiflerinin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın denetiminde olduğu, bakanlığın bu amaçla ilgili kurum ve kuruluşları görevlendirebileceği belirtilmektedir.

73. maddeyle, kooperatiflere siyasi faaliyet yasağı getirilmiştir.

74. ve anasözleşmenin son maddesinde, anasözleşmede açıklık olmayan durumlarda 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile Türk Ticaret Kanunu'nun anonim şirketlere ait hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI

I. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sorunları, kooperatif yöneticilerine ve sorumlularına yönelik hazırlanan anketle tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket uygulanacak turizm geliştirme kooperatiflerinin isimleri, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi'nden elde edilmiştir. Hazırlanan anket formları, Türkiye genelinde faal olan 234 turizm geliştirme kooperatifinin tümüne posta ya da faks yoluyla gönderilmiş, ya da bazı anketler kooperatifler bizzat ziyaret edilerek yüz yüze yapılmıştır.

Anket formları gönderilmeden önce, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi'nden bu kooperatiflerin telefon numaraları alınmış ve bunlar aranmıştır. Böylece kooperatif yöneticilerine ya da sorumlularına araştırma hakkında bilgi verilmiş, kooperatifleri ve sorunları hakkında da sözlü olarak bilgiler alınmıştır.

Posta yoluyla gönderilen 42 anket formu adreslerinde bulunamadığı için iade olarak geri dönmüştür. Bazı kooperatif yöneticileri ya da sorumluları da, daha önceden kendilerine bilgi verilmesine ve görüşülmesine rağmen, çeşitli nedenlerle (kooperatifin henüz yeni kurulmuş olması, faal olmaması, tasfiye sürecinde olması, anket formunun eline ulaşmaması, cevaplamayı unutması ya da görüşmekten kaçması gibi) anketi cevaplandırmamıştır.

Anketi 61 turizm geliştirme kooperatifi cevaplandırmıştır. Değerlendirme de, bu anket bilgilerine göre yapılmıştır.

Anket formları yukarıda da belirtildiği gibi, kooperatif yöneticilerine ya da sorumlularına yönelik hazırlanmış ve yine bu kişiler tarafından cevaplandırılması

istenmiştir. Bundan amaç, kooperatif sorunlarının yönetimde bulunmalarından dolayı, en iyi bu kişiler tarafından bilineceği düşüncesidir.

Ankette yer alan soruların hazırlanmasında, bu konuyla ilgili bilimsel çalışmalardan yararlanılmış, akademisyenlerin ve kooperatif yöneticilerinin görüşleri alınmıştır. Soruların bir bölümü de konunun içeriğine bağlı olarak hazırlanmıştır.

Anket formu çoktan seçmeli 25 sorudan ibaret olup, 26. soru önerilere ayrılmıştır. İlk 9 soru, kooperatifleri tanımaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Diğer 16 soru ise kooperatiflerin finansman, üst örgütlenme, denetim, yönetim ve eğitim sorunları ile devlet kooperatif ilişkilerindeki sorunlara yönelik sorulardan oluşmuştur.

Yapılan anket çalışmalarından elde edilen bulgular tablolastırılmış ve değerlendirilmek üzere somut bilgiler halinde sunulmuştur.

1. ARAŞTIRMAYA KATILAN KOOPERATİFLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Kuruluş Amaçlarına Göre Dağılımı

Turizm kooperatifleri daha önce de değindiğimiz gibi, ortalama gelir seviyesinin altında gelire sahip olan kişilerin biraraya gelerek, maddi ve manevi varlıklarını birleştirmeleri ve karşılıklı yardım ve dayanışmayla turizm olayına katılmaları amacını güden örgütlerdir.

Bu tanımdan da anlaşılabileceği gibi, turizm kooperatiflerinin faaliyet konularıyla ilgili herhangi bir sınırlama yoktur. Turizm sektörüyle ilgili her konuda turizm kooperatifi kurulabilir ve faaliyet gösterebilir. Bununla beraber kooperatifleri kuruluş amaçları açısından değerlendirdiğimizde, bunun iki ana kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; ortakların, tek başlarına ürettikleri ya da üretmek istedikleri mal ve hizmetleri, kooperatif yoluyla daha verimli bir biçimde üretmelerini sağlamak, ikincisi ise; turizm sektöründe üretilen mal ve hizmetlerden ortakların en iyi şekilde yararlanabilmesini sağlamaktır. Bazen de bu iki amacın tek bir kooperatif çatısı altında birleştiği görülmektedir.

Turizm kooperatiflerini bu açıdan incelediğimizde, her ülkenin hatta her bölgenin kendine özgü bir gelişim süreci izlediği görülmektedir. Örneğin, İtalya ve Belçika’da mal ve hizmet üretimine yönelik kooperatifler çoğunlukta iken, İngiltere ve Fransa’da turizm endüstrisinde üretilen mal ve hizmetlerden ortakların en iyi şekilde yararlanabilmesi amacını güden kooperatiflerin sayısı diğerlerine göre daha fazladır. Ya da İsveç’te olduğu gibi, bu iki amacın da aynı kooperatif çatısı altında toplandığı kooperatifler vardır.

Tablo 3’de araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin kuruluş amaçlarına göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 3 : Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Kuruluş Amaçlarına Göre Dağılımı

Kuruluş Amaçları	Kooperatif Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Turizm Sektörüne Yönelik Mal ve Hizmet Üretebilmek	14	23.0
Ortaklarının Turizm İhtiyaçlarını Karşılatabilmek	22	36.1
Her ikisi de	23	37.7
Diğer	2	3.2
Toplam	61	100

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin %23’ü (14 kooperatif) turizm sektörüne yönelik mal ve hizmet üretebilmek amacıyla, %36.1’i (22 kooperatif) ortaklarının turizm ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla, %37.7’si (23 kooperatif) ise her iki amaçla da kurulmuş kooperatiflerdir. Bunların dışında kalan 2 kooperatifin de farklı amaçlarla kurulduğu tespit edilmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi turizm geliştirme kooperatiflerinin 22 tanesi, sadece ortaklarının turizm ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kurulmuştur. Turizm sektörüne mal ve hizmet üretebilmek amacıyla kurulan kooperatif sayısının ise, buna göre daha az olduğu görülmektedir. Her iki amacı gerçekleştirmek amacıyla kurulan kooperatif sayısı da 23’dür. Buna göre ülkemizdeki turizm geliştirme kooperatiflerini kuruluş amaçları açısından değerlendirdiğimizde, belirgin bir karakter sergilemedikleri

görülmektedir. Yani diğer ülkelerde olduğu gibi herhangi bir kuruluş amacı, açık bir şekilde öne çıkmamıştır.

Tabloda yer alan 2 kooperatifin turizm kooperatiflerinin bilinen kuruluş amaçları dışında, farklı amaçlarla kurulmuş oldukları belirlenmiştir. Bu kooperatiflerin her ikisi de, bulundukları bölgelerdeki doğal çevrenin korunması ve güzelleştirilmesi, alt ve üst yapı hizmetlerinin (kanalizasyon ve yol gibi) inşası amacıyla kurulmuş kooperatiflerdir. Esasen bunların turizm sektörüyle herhangi bir ilgisi yoktur. Bu kooperatiflerin yöneticilerine neden turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlendikleri sorulduğunda, turizm geliştirme kooperatifi örnek ana sözleşmesinin 6. maddesinde yer alan, “Turizm geliştirme kooperatifleri, çevre kirlenmesine karşı tedbirler alınması yönünde çalışmalar yapar” ibaresini göstermişlerdir.

Kooperatiflerin yöneticileri, turizm sektörüyle ilgili herhangi bir faaliyetlerinin olmadığını açıkça ifade etmekte ve birer çevre kooperatifi gibi çalıştıklarını bilmektedir. Ancak yine bu kooperatiflerin, çevre kooperatifleriyle ilgili herhangi bir düzenlemenin (örnek anasözleşmenin) olmaması ve çevre kooperatifleri hakkında bir anasözleşme hazırlamak yerine mevcut kooperatif anasözleşmeleri arasından kendilerine en uygun olanı seçmek istemeleri nedeniyle, turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlendikleri tespit edilmiştir. Zira çevre konusuna, sadece turizm geliştirme kooperatifi örnek anasözleşmesinde atıfta bulunulmuştur.

B. Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Faaliyet Gösterdikleri Turizm Türleri

Yirmibirinci yüzyıla beraber turizm sektöründe yaşanan hızlı gelişmeler, turizmin çeşitlenmesine ya da farklı turizm türlerinin doğmasına neden olmuştur. Bugün deniz turizminden kış turizmine kadar geniş bir yelpazeyi oluşturan turizm türlerine, her geçen gün yeni bir tanesi eklenmektedir.

Tablo 4’de araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin, faaliyet gösterdikleri turizm türlerine göre dağılımı görülmektedir.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin % 70.5’ inin (43 kooperatif) deniz turizminde, % 8.2’sinin (5 kooperatif) folklorik değerler (el

sanatları) alanında, %3.3'ünün (2 kooperatif) termal turizmde, %1.6'sının (1 kooperatif) yat turizminde, %6.6'sının (4 kooperatif) dağ turizminde, % 1.6'sının (1 kooperatif) kamp ve karavan turizminde, %3.3'ünün de (2 kooperatif) bu türlerden farklı olarak çevre koruma ve düzenleme konusunda faaliyet gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 4 : Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Faaliyet Gösterdikleri Turizm Türlerine Göre Dağılımı

Turizm Türü	Kooperatif Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Deniz Turizmi	43	70.5
Folklorik Değerler (El Sanatları)	5	8.2
Dağ Turizmi	4	6.6
Kamp ve Karavan Turizmi	1	1.6
Termal Turizm	2	3.3
Tarihi Turizm Değerleri	1	1.6
Yat Turizmi	1	1.6
Deniz Turizmi ve Termal Turizm	2	3.3
Çevre Koruma ve Düzenleme	2	3.3
Toplam	61	100

Tablodan da görüldüğü gibi turizm geliştirme kooperatiflerinin büyük bir kısmı deniz turizminde faaliyet göstermektedir. Bunun nedeni, ülkemizin coğrafi ve iklim yapısıyla deniz turizmine çok uygun olması, bu yüzden deniz turizminin diğer turizm türlerine göre daha hızlı gelişmesi ve dolayısıyla turizm geliştirme kooperatifi adı altında turizm olayına katılanların büyük bir bölümünün de turizm tercihlerini bu yönde kullanmak istemeleridir.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatifleri arasında av turizmi, kış turizmi ve yayla turizmi gibi turizm türlerinde faaliyet gösteren kooperatif olmadığı ve sadece 2 kooperatifin birden fazla turizm türünde (deniz turizmi ve termal turizm) faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla beraber tabloda yine 2 kooperatifin mevcut turizm türlerinden farklı olarak, çevrenin korunması ve düzenlenmesi konusunda faaliyet gösterdiği görülmektedir.

C. Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Sahip Oldukları Konaklama Tesisleri ve Yatak Sayıları Hakkında Bilgiler

Turizm sektörünü geliştirmeye yönelik yapılan plânlamalar ve yatırımlarda, turizm amaçlı konaklama tesislerinin ve yatak kapasitelerinin artırılmasına büyük önem verilmektedir. Bununla beraber bir ülkede ya da bölgede bulunan konaklama tesisi ve yatak sayısı, o ülkede ya da bölgede turizm sektörünün ne derece geliştiğini gösteren önemli bir ölçüttür.

Turizm kooperatifçiliğinin gelişmiş olduğu ülkelerde, kooperatiflerin sahip oldukları konaklama tesisleri ve yatak kapasiteleri, ülke genelinde bulunan konaklama tesisleri ve yatak sayıları içinde önemli bir paya sahiptir. Örneğin, İtalya, turizm gelirlerinin üçte birini Adriyatik kıyılarında bulunan turistik tesislerden elde etmektedir. Bu bölgede bulunan konaklama tesislerinin büyük bir bölümü de kooperatiflere aittir (1).

Tablo 5’de, araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin konaklama tesisleri ve yatak sayıları gösterilmektedir.

Tablodan da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan toplam 61 turizm geliştirme kooperatifinin sahip olduğu konaklama tesisi sayısı 47’dir. Bu tesislerin %23.4’ü (11 tanesi) otel, %2.1’i (1 tanesi) motel, %4.3’ü (2 tanesi) tatil köyü, %53.2’si (25 tanesi) apartotel, %17’si (8 tanesi) de ikinci konuttur. Buna göre, araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin sahip oldukları konaklama tesislerinin yarısından fazlasının apartotel olduğu anlaşılmaktadır.

Kooperatiflerin yatak sayılarına baktığımızda, toplam 14014 yataktan, %12.3’ünün ya da 1719 yatağın otellere, % 9’unun ya da 120 yatağın varolan tek motele, %5.7’sinin ya da 795 yatağın tatil köylerine, %58’inin ya da 8141 yatağın apartotellere, %22.1’inin ya da 3239 yatağın ise ikinci konutlara ait olduğu görülmektedir.

Turizm amaçlı konaklama tesislerini ve bunların sahip oldukları yatakları, belgeli ve belgesiz şeklinde ikiye ayırmak da mümkündür. Tablo 5’de turizm belgeli ve

(1) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: Kooperatifçilik, Ankara, 1995, s.484

Tablo 5 : Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Sahip Oldukları Konaklama Tesisleri ve Yatak Sayıları

Konaklama Tesis Türü	Konaklama Tesis Sayısı										Yatak Sayısı						
	Turizm Belgeli Konaklama Tesis					Belgesiz Konaklama Tesis					Turizm Belgeli Yatak Sayısı			Belgesiz Yatak Sayısı			
	Yatırım Belgeli Tesis	Yatırım Belgesiyle Faaliyet Gösteren Tesis	İşletme Belgeli Tesis	İnşaatı Başlamamış Tesis	İnşaat Halinde Tesis	İşletmeye Açılmış Tesis	Türlere Göre Toplam		Yüzde Oranı %	Yatırım Belgeli Yatak	Yatırım Belgesiyle Faaliyet Gösteren Yatak	İşletme Belgeli Yatak	İnşaatı Başlamamış	İnşaat Halinde	İşletmeye Açılmış	Toplam	Yüzde Oranı %
Otel	2	—	—	3	4	2	11	23.4	681	—	—	—	364	408	266	1719	12.3
Motel	—	—	—	—	—	1	1	2.1	—	—	—	—	—	—	120	120	0.9
Tatil Köyü	—	—	—	1	1	—	2	4.3	—	—	—	—	75	720	—	795	5.7
Apartotel	2	—	—	6	16	1	25	53.2	720	—	—	—	3003	4218	200	8141	58.0
İkinci Konut	—	—	—	1	4	3	8	17.0	—	—	—	—	55	2964	220	3239	23.1
Tesis Dağılımına Göre Toplam	4	—	—	11	25	7	47	100	1401	—	—	—	3497	8310	806	14014	100

belgesiz konaklama tesisleri ile bunların sahip oldukları belgeli ve belgesiz yataklar ayrı ayrı gösterilmiştir.

Ülkemizde turizm amaçlı konaklama tesislerini belgelendiren kuruluş Turizm Bakanlığı'dır. Bu bakanlık bir konaklama tesisini belgelendirirken, belirli kriterleri gözönünde bulundurmaktadır. Bunun için öncelikle 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ve bu kanun çerçevesinde hazırlanan Turizm Yatırım ve İşletmeleri Nitelikleri Yönetmeliği'ndeki esaslar baz alınmaktadır. Bakanlık bu kanun ve yönetmelik doğrultusunda, turizm belgeli konaklama tesislerini, yatırım belgeli tesis ve işletme belgeli tesis olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Yatırım belgesi, turizm sektöründe yatırım yapan kişi ve kuruluşlara, belirlenen yatırım dönemi için Turizm Bakanlığı tarafından verilen belgedir. İşletme belgesi ise, turizm sektöründe faaliyet gösteren turizm işletmelerine, yine Turizm Bakanlığı tarafından verilen belge anlamında kullanılmaktadır. Bu iki belge dışında birde yatırım belgesiyle faaliyet gösteren işletmeler vardır. Bu işletmeler, fiziki şartları her an işletmeye açılacak düzeye gelmiş ancak bakanlıktaki bürokratik işlemler dolayısıyla işletme belgesi alamamış işletmelerdir.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerden sadece 4 tanesinin belgeli konaklama tesisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu tesislerin hepsi de yatırım belgeli tesis olup, yatak sayılarının toplamı 1401'dir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sahip oldukları konaklama tesislerinin büyük bir bölümü, belgesiz konaklama tesisidir. Bu tesislerin birçoğu da henüz inşaatı başlamamış, plân aşamasında olan ya da inşaatı devam eden tesislerdir. 43 belgesiz konaklama tesisinden yalnızca 7 tanesi işletmeye açılabilmiştir. Bu 7 tesisin toplam yatak sayısı da 806'dır.

Daha önce de değindiğimiz gibi turizm kooperatifleri, bulundukları bölgelerdeki konaklama tesislerinin ve yatak kapasitelerinin artırılması açısından önemli roller üstlenmektedirler. Bunun gerçekleşebilmesi için de bu kooperatiflerin sahip oldukları konaklama tesislerini, turizm amacıyla genel kullanıma açmış olmaları gerekmektedir.

Ancak ülkemizdeki bazı turizm geliştirme kooperatifleri sahip oldukları konaklama tesislerini yalnızca ortaklarının hizmetine sunmakta, bu gibi durumlarda da konaklama tesisinin niteliği ve yatak kapasitesi, bulunduğu bölgenin turizmine hizmet açısından pek bir anlam ifade etmemektedir. Buna göre tablo 5'deki verilere dayanarak, araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin bulundukları bölgelerdeki konaklama kapasitelerini ne derece etkilediklerini anlamak oldukça güçtür. Bunun için araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin yöneticilerine ya da sorumlularına, kooperatiflerinin turizme açık ya da açılması düşünülen konaklama tesisi ve yatak sayıları sorulmuştur. Alınan cevaplar sonucu tablo 6'daki veriler elde edilmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin turizme açık ya da açılması düşünülen konaklama tesisi sayısı 27'dir. Oysa tablo 5'de kooperatiflerin sahip oldukları konaklama tesislerinin toplamının 47 olduğu görülmektedir. Buna göre araştırmaya katılan kooperatifler, sahip oldukları konaklama tesislerinin %57.4'ünü turizme açmış ya da açmayı düşünmektedir. Aynı değerlendirmeyi yatak sayıları içinde yapmamız mümkündür. Araştırmaya katılan kooperatiflerin toplam yatak sayılarının %34.4'ü turizme açık ya da açılması düşünülmektedir.

Tablo 5'deki otel sayısı tablo 6'da aynı kalmıştır. Kooperatifler inşa etmeyi düşündükleri, inşaat halinde olan ya da işletmeye açılmış otellerinin tümünü turizme açmış ya da açmayı düşünmektedir. Aynı şey motel ve tatil köyleri içinde geçerlidir.

Tablo 5 ile tablo 6 arasındaki en belirgin fark, apartoteller ile ikinci konutların sayılarında ortaya çıkmaktadır. Tablo 5'de apartotellerin sayısı 25 iken, tablo 6'da bu sayı yarıya inmiş ve 13 olarak tespit edilmiştir. Tablo 5'de görülen 8 ikinci konut, tablo 6'da görülmemektedir.

Konaklama tesisi türlerinden otel, motel ve tatil köyü türlerini seçen kooperatifler, hem ortaklarının her yıl bu tesislerden belirli aralıklarla yararlanmasını sağlamakta, hem de bu tesisleri turizme açık birer konaklama tesisi olarak işletmekte ya da işletmeyi düşünmektedir.

Tablo 6 : Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Turizme Açık ya da Açılması Düşünülen Konaklama Tesisleri ve Yatak Sayıları

Konaklama Tesis Türü	Konaklama Tesis Sayısı										Yatak Sayısı						
	Turizm Belgeli Konaklama Tesis					Belgesiz Konaklama Tesis					Turizm Belgeli Yatak Sayısı			Belgesiz Yatak Sayısı			
	Yatırım Belgeli Tesis	Yatırım Belgesiyle Faaliyet Gösteren Tesis	İşletme Belgeli Tesis	İnşaatı Başlamamış Tesis	İnşaat Halinde Tesis	İşletmeye Açılmış Tesis	Türlere Göre Toplam	Yüzde Oranı %	Yatırım Belgeli Yatak	Yatırım Belgesiyle Faaliyet Gösteren Yatak	İşletme Belgeli Yatak	İnşaatı Başlamamış	İnşaat Halinde	İşletmeye Açılmış	Toplam	Yüzde Oranı %	
Otel	2	—	—	3	4	2	11	40.7	681	—	—	364	408	266	1719	31.2	
Motel	—	—	—	—	—	1	1	3.7	—	—	—	—	—	30	30	0.5	
Tatil Köyü	—	—	—	1	1	—	2	7.4	—	—	—	75	720	—	795	14.4	
Apartotel	2	—	—	1	9	1	13	48.2	720	—	—	80	1972	200	2972	53.9	
İkinci Konut	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Tesis Dağılımına Göre Toplam	4	—	—	5	14	4	27	100	1401	—	—	519	3100	496	5516	100	

İkinci konutlar, turizme açık konaklama tesislerinden daha çok, şahısların özel mülkiyetlerinde olan bağımsız konaklama birimleri ya da diğer adıyla yazlık evlerdir. Turizm geliştirme kooperatiflerinde mülkiyet her ne kadar kooperatifin tüzel kişiliğine ait olsa da, araştırmaya katılan kooperatifler arasında, ikinci konut türünde konaklama tesisi üreten kooperatifler olduğu görülmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken ve dikkat çekici olan bir diğer konu, apartotellerin sayısı ile ilgili durumdur. Yukarıda da değindiğimiz gibi araştırmaya katılan kooperatiflerin, turizme açık ya da açmayı düşündükleri apartotel sayısı, sahip oldukları apartotel sayısının yarısıdır. Yani 25 apartotelden 12 tanesi sadece ortakların kullanımına hizmet etmektedir ya da edecektir. Oysa Turizm Yatırım ve İşletmeleri Nitelikleri Yönetmeliği'nin 97. maddesinde apartotel, «belgeli bir otel veya tatil köyü ve/veya işletmesi bütünü içinde yer alan veya bağımsız apartman veya villa tipinde konut olarak inşa ve tefriş edilen, müşterinin kendi yeme ve içme ihtiyacını karşılayabilmek için gerekli teçhizatla donatılan ve otel olarak işletilen konaklama tesisi» şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımda apartotelin, otel olarak işletilen, turizme açık bir çeşit konaklama tesisi olduğu belirtilmektedir. Buna göre bu 12 apartotelin yalnızca ortakların kullanımına hizmet vermekle, birer ikinci konut olduğunu söylemek mümkündür. Bu kooperatiflerin neden ikinci konut türünde konaklama tesisi değil de apartotel türünde konaklama tesisi ürettikleri ve işlettikleri ileride yapısal sorunlar başlığı altında incelenmeye çalışılacaktır.

4. Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Faaliyet Konuları

Turizm geliştirme kooperatifleri kuruluş amaçlarına göre tek bir konuda değil, farklı konularda faaliyet gösterebilmektedir. Tablo 7'de, araştırmaya katılan kooperatiflerden elde edilen veriler değerlendirilerek, faaliyet konuları oransal rakamlarla gösterilmiştir. Turizm geliştirme kooperatiflerinin hangi faaliyetlere öncelik verdikleri tablodan anlaşılmaktadır. Her bir kooperatif birden fazla konuda faaliyet gösterebilmektedir.

Tabloda görüldüğü gibi, turizm geliştirme kooperatiflerinin faaliyet konuları içinde ilk sırayı, %50.8'le ortaklar için turizm amaçlı ikinci konut üretimi (yazlık konut

üretimi) almaktadır. En son sırada ise 6 farklı faaliyet konusu görünmektedir. Bunlar sırasıyla; turizm sektörüne yönelik ulaştırma hizmetleri, spor ve eğlence hizmetlerine

Tablo 7 : Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Faaliyetleri

Sıra No	FAALİYET KONULARI	Yüzde Oranı (%)
1	Turizm Sektörüne Yönelik Ulaştırma Hizmetleri	1.6
2	Turizm Amaçlı Konaklama Tesisleri ve Yan Hizmet Ünitelerinin Üretilmesi	37.7
3	Turizm Amaçlı Konaklama Tesisleri ve Yan Hizmet Ünitelerinin İşletilmesi	3.3
4	Turizm Amaçlı Konaklama Tesisleri ve Yan Hizmet Ünitelerinin Şahıs ya da Turizm Şirketlerine İşlettirilmesi	4.9
5	Spor ve Eğlence Hizmetlerine Yönelik Tesislerin Üretimi	6.6
6	Spor ve Eğlence Hizmetlerine Yönelik Organizasyonlar	1.6
7	Hediyelik Eşya Üretimi ve Satışı	6.6
8	Devre-tatil Organizasyonu İşletmeciliği	1.6
9	Ortaklar İçin Devre-mülk Organizasyonu Şeklinde Çalışacak Turizm Amaçlı Konut ve Yan Hizmet Ünitelerinin Üretimi	1.6
10	Tur ve Gezi Hizmetleri	6.6
11	Ortaklar İçin Turizm Amaçlı İkinci Konut Üretimi (Yazlık Konut Üretimi)	50.8
12	Ortaklar İçin Üretilen İkinci Konutların ve Genel Hizmet Tesislerinin Korunmasını ve Yönetimini Sağlamak	8.2
13	Orman İçi Dinlenme Tesislerinin İşletilmesi	3.3
14	Doğal Çevrenin Korunması, Güzelleştirilmesi , Alt ve Üst Yapı Hizmetleri (Kanalizasyon, Yol gibi)	3.3
15	Tarihi Turizm Değerlerinin Restorasyonu, Korunması ve İşletilmesi	1.6
16	Bölgesel Turizm Değerlerinin Tanıtılması	1.6
17	Hızlı Tüketim Mallarına Yönelik Market İşletmeciliği	3.3

yönelik organizasyonlar, devre-tatil organizasyonu işletmeciliği, tarihi turizm değerlerinin restorasyonu, korunması ve işletmeciliği ve son olarak bölgesel turizm değerlerinin tanıtılmasıdır.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin faaliyet konuları arasında ilk sırayı, “Ortaklar için ikinci konut üretimi”nin alması dikkat çekicidir. Oysa konut üretimi, turizm geliştirme kooperatiflerinin faaliyet konusundan çok, konut yapı kooperatiflerinin faaliyet konusuna girmektedir. Yine tabloda yer alan “Ortaklar için üretilen ikinci konutların ve genel hizmet tesislerinin korunması ve yönetimi”nin, turizm geliştirme kooperatiflerinin konusundan çok, işletme kooperatiflerinin konusu olduğu bilinmektedir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin faaliyetleri içinde en ilgi çekici olanı, hızlı tüketim mallarına yönelik market işletmeciliğidir. Yapılan araştırmada bu konuda faaliyet gösteren 2 kooperatifin olduğu tespit edilmiştir. Bu kooperatiflerden bir tanesi, bu faaliyeti sadece kooperatife bir gelir kaynağı sağlamak amacıyla yapmakta ve bu şekilde elde ettiği gelirleri gerçek faaliyetlerinin yürütülmesinde kullanmaktadır. Diğer kooperatifin ise, market işletmeciliğini gerçek faaliyet konusu olarak kabul ettiği, hediyelik eşya üretimi ve satışı faaliyetinin yanında, bir tüketim kooperatifi gibi çalıştığı belirlenmiştir.

II. TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI

1. YAPISAL SORUNLAR

Turizm geliştirme kooperatiflerinin amaç ve faaliyet konularına ilişkin esaslar daha öncede değindiğimiz gibi, turizm geliştirme kooperatifi örnek anasözleşmesinin 6. maddesinde detaylı olarak açıklanmıştır. Ancak ülkemizdeki bazı turizm geliştirme kooperatifleri, bu anasözleşmede yer alan amaç ve faaliyetleri gerçekleştirmeye yönelik çalışmalardan çok uzaktır. Bu tip kooperatifler gerçek bir turizm geliştirme kooperatifinden beklenenleri yerine getirememektedir. Esasen bu kooperatifler, bir turizm kooperatifinin amaç ve faaliyetlerini gerçekleştirmekten çok, kendi amaçlarına ulaşabilmek amacıyla turizm geliştirme kooperatifi adı altında kurulmuş ya da daha

sonradan turizm geliştirme kooperatifine dönüşmüş kooperatiflerdir. Bu şekilde kurulan ve faaliyet gösteren kooperatiflerin neden gerçek amaçlarına yönelik bir kooperatif türü adı altında değil, turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlendikleri incelendiğinde, bunun çeşitli nedenlere dayandığı görülmektedir.

Bu şekilde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatiflerini aşağıdaki gibi gruplandırmamız mümkündür:

- Konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri,
- İşletme kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri,
- Çevre kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri,
- Tüketim kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri.

Konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri, yukarıdaki kooperatif tipleri içinde en fazla görülen kooperatiflerdir. Bu kooperatiflerin kuruluş amaçları, ortakları için ikinci konut üretebilmektir. Ancak bunlar, sahip oldukları ya da olmak istedikleri arsaların turizm tesis alanı ya da sit alanı olması veya bu arsaların daha sonradan turizm alanı ya da sit alanı ilân edilmesi, yerel yönetimlerin birçok kıyı şeridinde ikinci konut biçiminde yapılaşmaya izin vermemesi, turizm sektörüne yönelik kredi ve avantajlardan yararlanma arzusu, gibi nedenlerle konut yapı kooperatifi adı altında değil de, turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlenmiştir. Buradan anlaşılabileceği gibi konut yapı kooperatiflerinin özellikle kıyı bölgelerinde ikinci konut üretimiyle ilgili karşılaştıkları problemler, turizm geliştirme kooperatifleri için geçerli değildir. Bu konuyla ilgili süreç genellikle şu şekilde işlemektedir.

Kıyı bölgelerinde ortakları için ikinci konut inşa etmek isteyen konut yapı kooperatifleri, aldıkları ya da almak istedikleri arsaların turizm alanı veya sit (genellikle de doğal sit) alanı olması ya da bu arsaların daha sonradan turizm alanı veya sit alanı ilân edilmesi sonucunda, bu bölgelerde ikinci konut inşa edememektedir. Çünkü gerek turizm alanlarında, gerekse 1. ve 2. derece doğal sitlerde konut yapılamayacağı ilgili kamu kuruluşları tarafından açıkça ifade edilmiş ve bu bölgelerin

korunması yasalarla güvence altına alınmıştır (2). Buna benzer uygulamalar, bu alanlar dışında kalan birçok kıyı şeridi içinde geçerlidir. Bu alanlarda da yerel yönetimler, kıyı şeritlerini korumak ve doğal dengenin bozulmasını önlemek amacıyla ikinci konut biçiminde yapılaşmaya izin vermemektedir. Ancak bu sayılan alanların tümünde turizm amaçlı ve genel hizmete yönelik tesislerin yapılmasına izin verilebilmektedir. Bundan amaç, doğal güzellikleri ve dengeyi bozulmadan turizm hizmetlerinin en iyi şekilde sunulmasını sağlamaktır.

İkinci konut üretebilmek amacıyla kurulan kooperatifler, bu sınırlamaları aşabilmek amacıyla turizm geliştirme kooperatifine dönüşmekte ya da doğrudan doğruya turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlenmektedir. Böylelikle konut yapı kooperatifi isminden kaynaklanan sorunlar aşılmış olmaktadır. Bu kooperatiflerin hareket noktaları, turizm geliştirme kooperatifi örnek anasözleşmesinin 6. maddesidir. Bu maddede, turizm geliştirme kooperatiflerinin turistik tesis yapmak amacıyla gerekli arsa ve arazileri satın alabileceği ya da kiralayabileceği, turistik tesis ile yardımcı kollarını kurabileceği, bunları işletebileceği veya işlettirebileceği belirtilmektedir. Konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri, bu aşamada inşa etmek istedikleri ikinci konutları proje aşamasında iken turistik tesis olarak göstermektedir. Bunun için de, projelerde en çok kullanılan konaklama tesisi türü apartoteldir.

Apartotel bilindiği gibi ikinci konuta en yakın konaklama tesisi türüdür. Böylece proje üzerinde turizm amaçlı konaklama tesisi olarak görünen konaklama birimleri, yapılıp bitirildikten sonra ortaklar tarafından ikinci konut olarak kullanılmaktadır. Bu konuda yeterli denetimin yapılmaması da (genellikle yapılacak yapı, proje aşamasında belediye ya da il bayındırlık müdürlüklerinin onayından geçmekte, daha sonra inşaat aşamasında ve özellikle de inşaat bittikten sonra projede görünen kullanım amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı konusunda yeterli denetim yapılmamaktadır) bu şekilde faaliyet gösteren kooperatiflerin işlerini kolaylaştırmakta ve sayılarının hızla artmasına neden olmaktadır. Konuyla ilgili olarak görüşülen kooperatif yöneticileri

(2) Daha detaylı bilgi için bk Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları

yada sorumluları, «Önemli olan projenin onaydan geçmesi, daha sonra biz bu tesisleri istediğimiz gibi kullanırız» demişlerdir.

Konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren bazı turizm geliştirme kooperatifleri de, kullanacakları arsaların durumuna göre, projelerinde hem turizm amaçlı konaklama tesisi (otel, motel gibi), hem de apartotel şeklinde faaliyet gösterecek konaklama tesisi (ikinci konut amaçlı) göstermektedir. Ancak bu kooperatifler öncelikle ikinci konut amaçlı konaklama tesislerini bitirmekte, diğer konaklama tesisinin inşaatına ya hiç başlamamakta ya da ikinci konutların tamamlanmasından sonra başlamaktadır.

Yukarıda daha önce değindiğimiz ve turizme açılması düşünülmeyen 12 apartotel, konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri tarafından inşa edilen konaklama tesisleridir. Bu kooperatifler turizm amaçlı konaklama tesisi adı altında ikinci konut üretmektedir. Bu 12 apartotelin dışında, araştırmaya katılan kooperatifler arasında doğrudan doğruya ikinci konut üretimi yapan 5 kooperatif olduğu belirlenmiştir. Bu kooperatifler tarafından üretilen ya da üretilecek konutlar, tablo 5’de görülmektedir.

Bu tip kooperatifler her ne kadar turizm geliştirme kooperatifi adı altında faaliyet göstererek ikinci konut üretimiyle ilgili yukarıdaki sorunları aşsalarda, inşaatın tamamlanıp üretilen konutların ortaklara dağıtılması aşamasında yeni bir sorunla karşılaşmaktadırlar. Konut yapı kooperatiflerinde bilindiği gibi, konutlar bitirilip ortaklara dağıtıldıktan sonra, kooperatif dağılma sürecine girmektedir. Ancak turizm geliştirme kooperatiflerinde konut yapı kooperatiflerinden farklı olarak üretilen tesislerin mülkiyeti, kooperatifin tüzel kişiliğine aittir. Yani ortaklar tek başlarına herhangi bir tesis üzerinde mülkiyet hakkına sahip değildir.

Konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme turizm geliştirme kooperatifleri ürettikleri konutların mülkiyet haklarını ortaklarına veremedikleri için, ortaklar kendi aralarında bir centilmenlik anlaşması yaparak noter huzurunda kura çekmekte ve her ortak çektiği kuraya göre bir konutta oturmaktadır. Bazen de kooperatif ortakları, oturdukları konutların mülkiyet haklarının kendilerine verilmesi konusunda kooperatif yönetimine baskı yapmakta ve yönetimin bu konuya

çözüm bulmasını istemektedir. Bu gibi durumlarda kooperatif yönetimleri, turizm geliştirme kooperatifini konut yapı kooperatifine dönüştürerek kat mülkiyetlerini ortaklara dağıtma yoluna gitmektedir. Ancak zaman zaman kooperatif tarafından üretilen konutların bulunduğu arsanın turizm alanı, sit alanı ya da yerel yönetimler tarafından sadece turizm amaçlı tesis üretimine izin verilen alan olması nedeniyle, bu dönüşüm yapılamamaktadır. Bu gibi durumlarda kooperatif yönetimleri genellikle ilgili bakanlıklara ya da yerel yönetimlere politik baskılar yaparak, bu alanların turizm alanı, sit alanı ya da sadece turizm amaçlı tesis üretimine özel alan olmaktan çıkarılmasını sağlamaktadır. Bunu başarabildikleri ölçüde de konut yapı kooperatifine dönüşmekte ve üretilen konutların mülkiyetlerini ortaklarına dağıtmaktadır.

Tüm işletmelerde olduğu gibi kooperatiflerde de finansman konusu çok önemlidir. Bu konu genellikle kooperatifler için, özellikle de konut yapı kooperatifleri için önemli bir sorun durumundadır. Konut yapı kooperatifleri diğer kooperatiflerden biraz farklı olarak sadece ortaklarından topladıkları aidatlarla finansman ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmektedir. Bu ise çoğu zaman kooperatifi finansman ihtiyacını karşılayamamakta ve finansman sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sonuçta bu sorunun aşılabilmesi için ortakların gelir düzeylerine göre zorlanacakları aidatların toplanması söz konusu olmaktadır.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatifleri içinde, konut yapı kooperatifi şeklinde işleyen bazı kooperatiflerin amaçlarına uygun olarak kullandıkları ya da kullanacakları arsalarla ilgili herhangi bir sorun olmamasına rağmen, finansman sorunlarının çözümünü kolaylaştırmak amacıyla turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlenmiş oldukları tespit edilmiştir. Bu kooperatifler turizm sektörüyle ilgili devlet kredilerinden yararlanmayı düşünmektedir. Ancak bu amaçla kurulan kooperatifler arasında bu düşünceyle finansman sorununu çözebilmiş kooperatif hiç yoktur. Çünkü turizm sektörüne yönelik kredilerden yararlanabilmek için, turizm yatırımlarıyla ilgili bazı kriterler aranmaktadır. Kooperatif kurucuları ya da yöneticileri de bu konuda detaylı bilgiye sahip olmadıkları için, kooperatiflerini kurarken turizm geliştirme kooperatifi adı altında kurmaktadır.

Turizm sektörüne yönelik devlet kredilerinden yararlanabilmenin ilk koşulu, Turizm Bakanlığı'ndan yatırım belgesinin alınmış olmasıdır. Ancak Turizm Bakanlığı, bugün turizm geliştirme kooperatiflerine yatırım belgesi vermemektedir. Araştırmaya katılan ve daha önce yatırım belgesi almış olan kooperatiflerin de, bu kredilerden hiç yararlanamadıkları tespit edilmiştir.

Konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatiflerinin ana hedefleri daha öncede değindiğimiz gibi ortakları için ikinci konut üretebilmektir. Bu kooperatifler kuruluş aşamasında, üretecekleri konutları turizm hizmetine açmayı düşünmemektedir. Ancak bu şekilde faaliyet gösteren bazı turizm geliştirme kooperatifleri bazen konutların inşaatları tamamlandıktan sonra, bu konutların turizme açılması yönünde genel kurullarında karar alabilmekte ya da bu konuda ortaklar bağımsız hareket edebilmektedir. Bundan amaç, hem kooperatif hem de ortaklar için bir gelir kaynağı yaratabilmektir. Böylelikle bu konutlar çoğunlukla ortaklar tarafından kullanılmakta, ortakların kullanmadığı dönemlerde de turizm amaçlı konaklama tesisi olarak kiralanmaktadır.

İşletme kooperatifleri, işyeri ya da bir tesis kurmayı amaçlayan kooperatiflerin, saptanmış olan inşaat amaçları gerçekleştikten ve iskân belgeleri ortaklara dağıtıldıktan sonra, üyelerinin ihtiyaçları doğrultusunda kooperatifin dağılmasının önlenmesi amacıyla kurulan kooperatiflerdir. İşletme kooperatifleri doğrudan doğruya kurulabileceği gibi, konut yapı kooperatiflerinin işletme kooperatifine dönüşmesi yoluyla da kurulabilir (3).

İşletme kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri, yukarıdaki tanımdan biraz farklı olarak, yasal zorunluluklardan dolayı işletme kooperatifi şeklinde faaliyet göstermektedir. Bu kooperatifler gerçek amaçları olan ikinci konut üretimini gerçekleştirmiş olmalarına ve kooperatifin dağılmasını istemelerine rağmen anasözleşme gereği (mülkiyetin kooperatif tüzel kişiliğine ait olmasından dolayı) dağılamayan ya da konut yapı kooperatifine dönüşemeyen

(3) UÇAR, Esin: Türkiye'de İşletme Kooperatifleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1994, s.39 v.d.

kooperatiflerdir. Bu kooperatifler, bu nedenle turizm geliştirme kooperatifi adı altında işletme kooperatifi gibi faaliyet göstermek zorunda kalmışlardır.

Gerçekte bu kooperatiflerin de konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri gibi, çalışma konuları açısından gerçek turizm geliştirme kooperatifleriyle bir ilgisi yoktur. Bunlar genellikle ortakların oturdukları konutların ve hizmet tesislerinin korunması ve yönetiminin sağlanması konusunda faaliyet göstermektedir. Bunun yanında konutların bulunduğu çevrenin düzenlenmesi ve güzelleştirilmesi konusunda da çalışmalar yapmaktadır.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinden 3 tanesinin işletme kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifi olduğu tespit edilmiştir.

Çevre kooperatifleri, ortaklarının sağlıklı, temiz, çağdaş bir çevrede yaşamalarını sağlamak amacıyla kurulan kooperatiflerdir.

Bu kooperatiflerle ilgili Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın hazırladığı örnek bir anasözleşme olmamasına rağmen, bu tür altında kurulan kooperatiflerin anasözleşmelerinin tümünde, yukarıda belirtilen temel amaç vurgulanmıştır.

Çevre kooperatifleri bu amaç doğrultusunda yaşanan ve doğal çevrenin korunması, düzenlenmesi ve güzelleştirilmesine yönelik tüm faaliyetleri yürütürler.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatifleri arasında 2 kooperatifin, çevre kooperatifi şeklinde faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Bu kooperatifler turizm geliştirme kooperatif adı altında, yol ve kanalizasyon yapımı, çöp toplama işleri, ortakların oturdukları konutlara içme suyu getirilmesi, park ve bahçelerin düzenlenmesi, arıtma tesisi yapımı, sahil şeridinin temiz tutulmasının sağlanması gibi, çevre kooperatiflerinin faaliyet alanlarına giren konularda çalışmalar yapmaktadır.

Çevre kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren bu 2 kooperatif de daha önceden değindiğimiz gibi turizm geliştirme kooperatifi örnek anasözleşmesinin 6. maddesine istinaden, turizm geliştirme kooperatifi adı altında kurulmuştur. Bu kooperatifler çevre kooperatifi adı altında bir anasözleşme hazırlamak yerine, mevcut kooperatif anasözleşmeleri arasından kendilerine en uygun olanı seçmiş ve turizm geliştirme

kooperatifi adı altında örgütlenmiştir.

Tüketim kooperatifleri, anasözleşmelerinde tanımlanan amaçlar çerçevesinde ortaklarının şahsi ve ailevi gereksinmelerini, karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayarak, onların ekonomik yönden güçlenmeleri ve bilinçli tüketim yapmaları için kurulurlar (4).

Amaçları ve faaliyet konuları açısından tüketim kooperatifleriyle turizm kooperatifleri arasında herhangi bir benzerlik olmamasına rağmen, araştırmaya katılan bir turizm geliştirme kooperatifinin tüketim kooperatifi gibi faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Esasen bu kooperatifin kuruluş amacı, turizm sektörüne yönelik hediyeelik eşya üretmek ve bunların satışını gerçekleştirebilmektir. Ancak kooperatif, kuruluşundan sonra zaman içinde, hediyeelik eşya üretimi ve satışı faaliyetinden çok, hızlı tüketim mallarına yönelik market işletmeciliği faaliyetini benimsemiş ve bir tüketim kooperatifi gibi çalışmaya başlamıştır. Bu kooperatifin tüketim kooperatifine dönüşmek gibi bir düşüncesi yoktur. Çünkü kooperatif yöneticileri, turizm geliştirme kooperatifini yaşatmak istediklerini ve bu yönde çabaları olduğunu, kooperatifin zamanla şimdiki faaliyetinden turizm sektörüne yönelik faaliyetlere doğru kayma eğilimi göstereceğine inandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan kooperatifler arasında, bu kooperatife benzeyen, ancak turizm geliştirme kooperatiflerinin gerçek faaliyet konularını ön plânda tutan bir başka kooperatif daha vardır. Bu kooperatif özellikle bölgesel turizm değerlerinin tanıtılması ile hediyeelik eşya üretimi ve satışı konularında faaliyet göstermektedir. Ayrıca bu kooperatifin diğer kooperatif gibi hızlı tüketim mallarına yönelik market işletmeciliği konusunda da faaliyetleri vardır. Ancak bu ikincisi ilkinden farklı olarak market işletmeciliğini, bölgesel turizm değerlerinin tanıtılması faaliyetinin yürütülebilmesinde (kartpostal bastırılması, turizm fuarlarına ve sergilere katılma gibi) bir finansman kaynağı olarak düşünmektedir.

Araştırmaya katılan toplam 61 turizm geliştirme kooperatifi arasında, yukarıda gruplandırarak incelemeye çalıştığımız kooperatiflerin toplam sayısı 23'dür. Bu 23

(4) KÜÇÜKALTAN, Uğur: "Tüketim Kooperatifçiliğimizin Sorunları", II. Kooperatifçilik Kurultayı, Haziran 1993, s. 63

kooperatif dışında kalan diğer 38 kooperatifin, turizm geliştirme kooperatiflerinin kuruluş amaçlarına ve faaliyet konularına daha uygun çalışmalar sergiledikleri tespit edilmiştir.

2. FİNANSMAN SORUNLARI

Finansman, işletmenin faaliyetlerini yürütebilmesi için gerekli fonları, gerekli miktarda ve zamanda elde edebilmeyi ve bunların işletmenin kârlılığını en yüksek seviyede tutacak biçimde kullanabilmeye yönelik plânlama ve kontrolleri kapsayan işletme fonksiyonu olarak tarif edilebilir (5).

Kooperatifler diğer işletme türlerinden farklı olarak, insan varlığına maddi varlıktan daha fazla önem vermektedir. Diğer bir ifadeyle, kooperatifler kârın maksimizasyondan çok, belirlenen hedeflere ulaşabilmek için çalışmaktadır. Bununla birlikte her ekonomik teşebbüste olduğu gibi kooperatiflerde de amaca ulaşabilmek için mali kaynaklara ihtiyaç duyulur. Turizm geliştirme kooperatiflerinin finansman kaynakları da diğer kooperatif türlerinden farklı değildir.

Kooperatif işletmelerin finansman kaynaklarını aşağıdaki gibi inceleyebiliriz.

Özkaynaklar ya da iç finansman kaynakları, kooperatiflerin sermaye unsuruna bağlı ekonomik güçlüklerini gidermek için, kendi kendilerini finanse etmelerini sağlayan kaynaklardır. Özkaynaklar ortaklar tarafından yüklenilen sermaye paylarından (ortaklık payları), yedek akçelerden, dağıtılmayan işletme kârlarından (risturn), özel olarak oluşturulan fonlardan ve ortaklardan sağlanan diğer kaynaklardan oluşmaktadır (6).

Ortaklık payları, kooperatif ortaklarının kooperatife taahhüt ettikleri payların nominal değerlerinin toplamı olup, kooperatifin emrine hazır olan fonun oluşturulmasını sağlar ve ihtiyaç duyulacak sabit değerlerin finansmanında kullanılır.

Ortaklık payları şahsi nitelik gösterir, aynı veya nakdi olarak peşin ya da taksitle tahsil edilebilir. Ortaklık paylarının tutarı, kooperatif içinde tek başına hiçbir ortağın

(5) TATAR, Tefik: İşletmeciliğin Temel Kuralları, Ankara, 1982, s.95

(6) TURAN, Ahmet: "Kooperatif İşletmelerde Finansman", Kooperatifçilik Dergisi, S. 98, Nisan 1992, s.8

finansal egemenliğine meydan bırakmayacak kadar küçüktür. Çünkü pay katkısında bulunmanın amacı, sermayeye faiz sağlamak değil, müşterek girişimin hizmetlerinden yararlanmaktır (7).

Kooperatif işletmelerde ortakların katılım paylarının miktarı, yani alt ve üst sınırı mevzuatla belirlenmektedir. Bu turizm geliştirme kooperatifleri içinde böyledir.

Yedek akçeler, muhtemel zararların karşılığı olarak ayrılan ve mali bünyeyi kuvvetlendiren bir fondur. Bu fon, olumlu gelir gider farkından ayrılır ve en büyük özelliği kooperatifin kendi kendini finanse edebilmesini sağlamasıdır. Yedek akçe yasa ve anasözleşmeler gereği ortaklara dağıtılmaz.

Bu fonun etkili olabilmesi için kooperatif işletmenin uzun dönem sürdürdüğü faaliyetlerini kâr ile kapatmış olması gerekir. Fonun tahsis şekli ve kullanılış yerleri yasa ve anasözleşmelerde gösterilmiştir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda değişiklik yapan 3476 sayılı kanuna göre gelir gider farkının %10'unun yedek akçe olarak ayrılması gerektiği belirtilmiştir. Aksine hüküm bulunmadıkça gelir gider farkının tümü de yedek akçe olarak ayrılabilir.

Yedek akçelerin en önemli özelliği, kooperatifin herhangi bir sermaye maliyetine katlanmadan sahip olduğu bir finansman kaynağı olması ve özkaynak sermayesini oluşturmasıdır (8).

Dağıtılmayan risturnlar, kooperatiflerin sermaye ve yedek akçelerinden meydana gelen özkaynaklarının yetersizliği karşısında, zaman zaman kendi kendilerini, döner fon yönetimine başvurarak, finanse etmeleri sonucu oluşmaktadır. Bu da genellikle kârın (risturnun) bir kısmının ya da tamamının ortaklara dağıtılmayarak ayrı bir yedek akçe meydana getirilmesi şeklinde olmaktadır (9). Bu şekilde dağıtılmayıp kooperatifin emrine sunulan risturnlar, kooperatifin özkaynaklarını beslemek ve güçlendirmek suretiyle girişimin ekonomik ve mali durumunu geliştirmektedir.

Özel olarak oluşturulan fonlar, kooperatifin belirli bir giderini karşılamaya

(7) HELM, Franz, C.: (Çev. İlhan CEMALCILAR) “Kooperatif İşletme Ekonomisi”, Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi Pazarlama Enstitüsü Yayınları, Eskişehir, 1976, s.52

(8) TURAN, Ahmet: a.g.m., s.9

yöneliktir ve net kârdan ayrılır. Bu nedenle, bir sermaye gibi kullanılması asıl değildir. Fonların bazı şartlar ve orantılar altında kullanılması gerekir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 38. ve 41. maddeleri bu konuyu düzenlemiştir. Ayrıca kooperatif anasözleşmelerinde ayrılması zorunlu olmayan fonlara da yer verilmiştir. Turizm geliştirme kooperatifi örnek anasözleşmesinin 61. maddesinde de bu konuya değinilmektedir.

Özel olarak oluşturulan bu fonlar her ne kadar doğrudan kooperatifin finansman kaynağı sayılsa da, dolaylı olarak iç finansman kaynağı olarak nitelendirilebilir (10).

Ortaklardan sağlanan diğer kaynakların, en önemlisi ortakların yapacağı ek ödemelerdir. Kooperatifler bu şekilde, finansman kaynaklarının, işletmenin iç finansmanını karşılamadığı durumlarda, çeşitli şekillerde borçlanarak sermaye elde etme yoluna gitmektedir.

Ortaklardan alınan bu borçların diğer borçlara göre avantajlı yönleri vardır. Çünkü bu borçların faizleri düşük olmakta ve ortakları kooperatife daha fazla bağlamaktadır.

Kooperatif işletmeler, yukarıdaki kaynaklardan sağladıkları finansın yeterli gelmediği durumlarda ek finansman kaynakları bulma çabasına girmektedir. Bunun için en çok başvuru kaynağı da yabancı kaynaklar yada dış finansman kaynaklarıdır.

Yabancı kaynaklar, kooperatif işletmelerin özkaynaklarının tek başına finansman ihtiyaçları karşılayamadığı durumlarda kullanılan kaynaklardır. Kooperatiflerin borçlanma yoluyla ulaşabilecekleri bu kaynaklara dış finansman kaynakları da denilmektedir. Bu kaynaklar devletten, finans kurumlarından, ortaklardan, kooperatifin iş ortaklarından ve tahvil çıkarma yöntemiyle sağlanabilmektedir (11).

Devlet yardımları, genellikle kooperatifin sermayesine katılma biçiminde

(9) HAZAR, Nurettin: Tarım Kredi Kooperatiflerinde Finansman Sorunu, Ankara, 1967, s.10

(10) YENİ, İlhan : Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Sisteminin Finansal Yapısına Yönelik Araştırma ve Öneriler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1995, s. 64

(11) HELM, Franz, C.: a.g.e., s.56

olmaktadır. Bu bazen kredi ve hibe şeklinde de olabilir. Bu kaynak kooperatifin hızla işlev kazanmasını sağlar. Kooperatif güçlendikçe alınan borçlar geri ödenir. Kooperatife açılan kredi faizlerinin düşük tutulması ya da faizin bir kısmının ödenmesinin sağlanması da bir tür devlet yardımıdır. Eğitim, teknik yardım ve vergi muafiyeti devlet yardımları içinde değerlendirilmektedir.

Finans kurumlarından alınan krediler, kooperatif işletmelerin en önemli dış finansman kaynaklarından birisidir. Finans kurumları olarak, kooperatif üst birlikleri, kooperatif bankaları ve diğer bankalar görülmektedir.

Tahvil, üzerinde faiz oranı ve ödeme tarihi yazılı bir belgedir. Tahviller ortaklara ve ortak dışı bireylere satılabileceği gibi, bu yolla kooperatiflere finansman sağlamaktadır. Bu yöntemin genellikle kooperatifleri finanse eden bankalarca ya da kooperatif üst örgütlerince kullanıldığı görülmektedir.

Mali kaynak ararken kooperatiflerin başvuracakları ilk kaynak, kendi ortaklarının çevresindeki tasarruflardır. Kooperatifin görevi, bulundukları çevrede tasarruf anlayışını geliştirmek ve oluşacak tasarrufu kooperatife dönüştürmektir. Kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu ülkelerde kooperatifler **mevduat toplama yöntemiyle** finansman sorunlarını çözmüşlerdir.

Uluslararası kuruluşların özel fonları, kooperatifçiliği geliştirmek ve bazı ekonomik, sosyal politikaların gerçekleşmesini sağlamak için, Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Çalışma Teşkilâtı (AID) gibi kuruluşların kooperatiflere gerek karşılıklı, gerekse karşılıksız yaptıkları yardımlardan oluşmaktadır (12).

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız, kooperatiflerin dolayısıyla turizm geliştirme kooperatiflerinin finansman kaynaklarının kullanımıyla ilgili olarak, turizm geliştirme kooperatiflerinin hukuki yapısı belirli bir zemin oluşturmakta ve düzen kurmaktadır. Bununla beraber, kooperatifin faaliyet konusu, ortak sayısı, iş hacmi, ortaklarının

(12) İSLİMYELİ, Fenni : “Kooperatiflerde Finansman”, Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara, 1970, s.12

ekonomik gücü ve katılım derecesi, fiyat stratejileri, para ve sermaye piyasalarında geçerli olan şartlar kooperatifin finansmanında ayrı ayrı etkili olmaktadır.

Tablo 8’de, araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin finansman kaynakları yüzde dağılımı olarak gösterilmiştir. Her kooperatif birden fazla finansman kaynağı kullanmaktadır.

Tablo 8 : Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Finansman Kaynakları

Finansman Kaynakları	Yüzde Oranı (%)
Ortaklık Payları	29.5
Ortaklara Dağıtılmayan Olumlu Gelir Gider Farkları (Risturn)	16.4
Ortaklardan Toplanan Aidatlar	93.4
Yedek Akçe	1.6
Finans Kuruluşlarında Alınan Krediler	1.6
Devlet Kredileri ve Yardımları	—
Yardımlar ve Ortaklardan Kesilen Cezalar	11.5

Tablodan da görüldüğü gibi, kooperatiflerin finansman kaynakları arasında en büyük payı ortaklardan toplanan aidatlar oluşturmaktadır. Hemen hemen her kooperatif bu finansman kaynağını kullanmaktadır. Finansman kaynakları arasında bulunan devlet kredileri ve yardımları ise hiçbir kooperatif tarafından kullanılamamaktadır.

Ülkemizde, devletin turizm geliştirme kooperatiflerine finansal açıdan herhangi bir desteği bulunmamaktadır. Bunun bazı kooperatif türleri hariç (tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri, esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri ve konut yapı kooperatifleri gibi) diğer kooperatifler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu sözü edilen kooperatif türlerine yapılan yardımlar ya da verilen krediler de genellikle yetersiz ve cılızdır. Devletin sahip olduğu bankalar ise, kooperatiflere yönelik özel kredi uygulamalarından oldukça uzaktır.

Devletin turizm sektörüne yönelik yardım ya da kredilerinden, turizm geliştirme kooperatiflerinin bazı sınırlamalar nedeniyle yararlanamadığı görülmektedir.

Turizm sektörüne yönelik krediler genellikle iki şekilde verilmektedir. Her iki şekilde de kredi, Türkiye Kalkınma Bankası kanalıyla dağıtılmaktadır. İlkinde, her yıl Bakanlar Kurulu tarafından yayınlanan teşvik kararnamesinde yer alan teşviklerden turizm sektörü de yararlanmaktadır. Bakanlar Kurulu'nun bu konuya ilişkin kararları Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra, turizm sektörüne yönelik kredilerden yararlanmak isteyenler, Hazine Müsteşarlığı'na başvurmaktadır. Hazine Müsteşarlığı başvuranların, bu kredilerden yararlanabilmeleri için, Turizm Bakanlığı'ndan alınan turizm yatırım belgesi ya da turizm işletme belgesine sahip olmaları şartını aramaktadır. Ancak Turizm Bakanlığı almış olduğu bir kararla bu belgeleri turizm geliştirme kooperatiflerine vermemektedir. Hazine Müsteşarlığı bu belgelere sahip olan ve uygun şartları taşıyan girişimcilere teşvik belgesi vermekte, girişimci de bu belgeyle Türkiye Kalkınma Bankası'na başvurmaktadır. Sonuçta Türkiye Kalkınma Bankası teşvik kredisi için başvuranlar arasından uygun gördüklerine bu krediyi vermektedir.

Teşvik belgesine sahip girişimciler, teşvik kredilerinin dışında, gümrük muafiyeti, yatırım indirimi, vergi resim ve harç istisnası, finansman fonu, bina inşaat harç istisnası, ve teşvik primi gibi teşviklerden de yararlanabilmektedir. Bunlarda devlet tarafından yapılan finansman yardımları içinde değerlendirilebilir.

Turizm sektörüne verilen kredilerden ikincisini, Türkiye Kalkınma Bankası doğrudan doğruya kendisi vermektedir. Bu krediye, Döviz Endeksli Kalkınma Bankası Kredisi de denilmektedir. İsminden de anlaşılacağı gibi bu kredi döviz endeksli'dir. Türkiye Kalkınma Bankası tarafından verilen bu krediden yararlanabilmek için kredi talebinde bulunanların, anonim şirket olması ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen belgelere (yatırım belgesi ya da işletme belgesi) sahip olması zorunluluğu vardır. Bu banka önceleri kooperatiflere uygun şartlarla kredi verirken, bugün yalnızca anonim şirketlere kredi sağlamaktadır. Bankanın bundan amacı, verilen kredinin geri dönüşünden emin olmak istemesidir.

1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda da, turizm işletmelerine yönelik oldukça kapsamlı yardımlar ve muafiyetler bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

- Kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisi,
- Elektrik, havagazı ve su ücretlerinde indirim,
- Turizm geliştirme fonundan yararlanma,
- Resmi tatil, hafta sonu ve öğle tatillerinde çalışma izni,
- Bakanlar Kurulu’nca her yıl belirlenen döviz miktarını sağlayan işletmelerin ihracatçı sayılmaları,
- Yabancı personel ve sanatkâr çalıştırma.

Turizm işletmeleri vergi kanunlarında yer alan muafiyetlerden de yararlanabilmektedir. Bu muafiyetler, emlak vergisi muafiyeti ve kurumlar vergisi muafiyetidir.

Bunların dışında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşârlıkları, turizm sektörünü geliştirmek amacıyla, bu sektörde faaliyet gösteren işletmelere zaman zaman özel şartlarla krediler vermekte, teşvik edici programlar uygulamaktadır. Ancak gerek bu teşviklerden gerekse yukarıda belirtilen diğer yardım ve muafiyetlerden yararlanabilmek için Turizm Bakanlığı’ndan belgeli işletme sahibi olma şartı aranmaktadır.

Görüldüğü gibi, devletin turizm sektörüne yönelik finansal yardımlarından ve kredilerinden turizm geliştirme kooperatifleri yararlanamamaktadır. Bunun temel nedeni, Turizm Bakanlığı’nın kooperatiflere turizm yatırım belgesi ve işletme belgesi vermemesidir.

Ortaklık payları, bilindiği gibi tüm kooperatiflerin finansman kaynakları arasında yer alır. Bu hukuki çerçeveye de belirlenmiştir. Ancak burada yer alan %29.5’lik oran, ortaklık kayıtları devam eden ya da ortaklık paylarından sağlanan gelirleri halen kullanan kooperatiflerin ortaklık paylarıdır. Yani toplam 61 turizm geliştirme kooperatifinden %29.5’i, ortaklık paylarını bir finansman kaynağı olarak kullanmaya devam etmektedir.

Araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularına, kooperatiflerinin finansman kaynaklarının, finansman ihtiyaçlarını karşılamada yeterli

olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevapların % 47.5'i (29 yönetici ya da sorumlu) "Evet. Yeterli oluyor.", %52.5'i ise (32 yönetici ya da sorumlu) "Hayır. Yeterli olmuyor." şeklinde gerçekleşmiştir.

Bu soruya verilen cevapların oranlarının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Yani araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularının yarısına yakını finansman kaynaklarının yeterli olduğunu belirtmiştir. Oysa ülkemizdeki kooperatiflerin en önemli sorunlarından birisi finansman sorunudur. Birçok kooperatif bu sorunu yaşamaktadır. Özellikle turizm geliştirme kooperatifleri için diğer kooperatif türlerine göre, faaliyet konuları açısından, finansman konusu çok daha önemlidir. Bu kooperatifler, faaliyetleri gereği zaman zaman büyük yatırımlar gerçekleştirmek durumundadır. Turizm geliştirme kooperatiflerinin tablo 8'de görülen finansman kaynaklarını kullanarak bu yatırımları gerçekleştirmeleri oldukça zordur. Bunun için, bu kooperatiflerin dış finansman kaynaklarını daha fazla kullanmaları zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ancak yine tablo 8'de, araştırmaya katılan kooperatiflerden çok azının, dış finansman kaynağı kullandığı ya da kullanabildiği görülmektedir. Bu kooperatiflerden bazılarının da, dış finansman sorununu aşabilmek amacıyla kendilerine ortak yatırımcı aradıkları tespit edilmiştir.

Burada kullandıkları finansman kaynaklarının yeterli olduğunu belirten 17 kooperatif yöneticisi ya da sorumlusunun, daha önce incelemeye çalıştığımız, turizm geliştirme kooperatifi adı altında farklı amaçlarla faaliyet gösteren kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumluları olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan 12 kooperatif yöneticisi ya da sorumlusunun ise, kuruluş aşamasını henüz tamamlamış, faaliyetlerine yeni başlamış ya da faaliyet konuları itibarıyla kullandıkları finansman kaynakları yeterli olan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumluları oldukları belirlenmiştir.

Gerek ekonomik kalkınmada gerekse sosyal kalkınmada büyük bir öneme sahip olan turizm geliştirme kooperatiflerinin, üzerlerine düşen görevleri gereği gibi yerine getirebilmeleri için sağlam bir finansman yapısına sahip olmaları gerekmektedir. Zira turizm sektöründe yapılacak olan yatırımlar finansal açıdan güçlü olmayı gerektirmektedir. Ancak kooperatiflerin finansman konusu, ülkemiz kooperatifçiliğinin en önemli sorunlarından birisidir. Genel olarak birçok kooperatifin hem

özkaynaklarının hem de dış finansman kaynaklarının yetersizliği, finansman sorunlarıyla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Kooperatiflerin özkaynaklarından kaynaklanan sorunlar genellikle, ortakların düşük ortaklık payları yüklenmeleri ya da yüklenmiş oldukları ortaklık paylarını tam olarak ödememeleri ve kooperatiflerde sermaye birikimini özendirerek unsurların sınırlı olması gibi nedenlere dayanmaktadır

Kooperatiflerin dış finansman kaynaklarının ise, özkaynaklarına göre daha yetersiz kaldığı görülmektedir. Öncelikle kooperatifleri yeterli krediyle destekleyecek ve böylece kredi gereksinimlerini karşılayacak özel bir finans kurumu yoktur. Mevcut finans kurumları da kooperatiflere kredi vermek istememekte ya da verdikleri kredilerin süreleri kısa, faiz oranları yüksek ve ihtiyaçları karşılayamayacak düzeyde olmaktadır. Bu nedenle bu kurumlardan alınan krediler, kooperatiflerin finansman sorunlarını çözmekten çok, sorunları arttırıcı bir özellik taşımaktadır (13). Aynı şekilde dış finansman kaynağı olarak devlet kredileri ve yardımlarından da yukarıda değindiğimiz gibi turizm geliştirme kooperatifleri yararlanamamaktadır.

3. ÜST ÖRGÜTLENME SORUNLARI

Üst örgütlenme, mevcut ekonomik şartlardan aynı şekilde etkilenen, benzer çalışma koşullarına ve amaçlarına sahip aynı piyasa basamağındaki işletmelerin kendi aralarında işbirliğine giderek bir üst kuruluş çatısı altında birleşmeleri olarak ifade edilebilir (14).

Kooperatifler nasıl ki fertlerin birleşerek hareket etmeleri sonucu fertlere bir yarar sağlıyorsa, kooperatiflerin birleşerek birlikte hareket etmeleri de kooperatiflere yarar sağlamaktadır. Kooperatiflerin üst örgütlenmeye gitmelerinin temel mantığı, üyelerine teknik, ekonomik, hukuki ve sosyal açıdan daha çok yardım edebilmek ve çalışma verimlerini arttırabilmektir. Kooperatifler bu amaçla, kendi aralarında işbirliğine

(13) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: "Türk Kooperatifçiliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri", Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul, 1990, s.14

(14) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: "Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik", Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.178

giderek kooperatif hareket içinde yer alan birim kooperatiflerin tüm faaliyetlerini yürütürler (15).

Kooperatif üst örgütlerinin faaliyetlerini iki ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar:

- Ekonomik faaliyetler,
- Gelişme ve denetleme faaliyetleri'dir (16).

Üst örgütler ekonomik faaliyetleriyle, birim kooperatiflerin pazar karşısındaki zayıflıklarını gidermek suretiyle kooperatif hareketin etkili bir sonuç elde etmesi ve ortakların kooperatiftan daha fazla ekonomik yarar sağlamaları amacını güderler. Böylece kooperatiflerin ekonomik kapasitelerinin ve iş hacimlerinin genişlemesini de sağlamış olur (17).

Üst örgütler birim kooperatiflerin finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olur ve kooperatiflerin finansal açıdan güçlenmesini sağlar. Ayrıca kooperatiflerin maliyetlerinin düşmesinde, üretilen mal ve hizmetlerin gerçek değerleri üzerinden pazarlanmasında ve kooperatiflerin piyasa içindeki nüfuzlarının artmasında etkili olurlar.

Üst örgütler tarafından birim kooperatiflere yönelik yürütülen çeşitli geliştirme ve denetleme faaliyetleri birim kooperatiflerin daha düzenli ve etkili çalışmalarına yardımcı olur. Eğitim, öğretim, araştırma hizmetleri, muhasebe ve hesapların denetimi hizmetleri, çeşitli yardımcı hizmetler ile halkla ilişkiler ve temsil hizmetleri bu grup içinde sayılabilir (18).

Kooperatif hareketin başarısında eğitim, öğretim ve araştırmanın önemi çok büyüktür. Bu nedenle kooperatif üst kuruluşları, birim kooperatiflerde bulunan yönetici ve görevliler ile ortaklara, ihtiyaçlar doğrultusunda eğitim programları uygular. Birim kooperatiflerin, amaçlarına uygun muhasebe kaydı tutması ve bu

(15) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: "Kooperatifçilik", Ankara, 1995, s.139; ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza: "Genel Kooperatifçilik", İzmir, 1994, s. 277 v.d.

(16) ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza: a.g.e., s. 280 v.d.

(17) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s.145

(18) ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza: a.g.e., s.282

hesapların denetlenmesi konusunda yardımcı olurlar.

Kooperatif üst örgütleri, birim kooperatiflerin çalışmalarını daha etkili sürdürebilmeleri için, bu kooperatiflere yeni teknikleri ve gelişmeleri aktarırlar. Üst örgütler bu amaçla, bilgi verme hizmetleri, danışmanlık hizmetleri ve uzmanlık hizmetlerini de yürütürler.

Kooperatif üst örgütleri bunların dışında, kooperatifçilik hareketinin topluma sevdirmesi konusunda çalışmalar yapar. Üye birim kooperatifleri temsil eder ve çeşitli amaçlara yönelik kullanılmak üzere özel fonlar oluştururlar (19).

Ülkemizde kooperatiflerin oluşturacakları üst örgütlerin nitelikleri ve türleri, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 70 ile 79. maddeleri arasında hükme bağlanmıştır. Kooperatifler Kanunu'nun 70. maddesinde "Kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını geliştirmek için iktisadi faaliyette bulunmak, faaliyetlerini koordine etmek ve denetlemek, dış memleketlerle olan ilişkilerini düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek ve eğitim yapmak, kooperatifçilik konularında tavsiyelerde bulunmak gibi hizmetlerin yerine getirilmesi için, kooperatif birlikleri, kooperatifler merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği kurulur" denilmektedir.

Buna göre, 70. maddede belirtilen üst örgütlenme modellerini, aşağıdaki gibi inceleyebiliriz:

Kooperatif birlikleri, konuları aynı ya da birbirleriyle ilgili olan en az yedi kooperatifin bizzat kendi gereksinimlerini karşılamak için kooperatif şeklinde birleşmeleri sonucu oluşur. Kooperatifler Kanunu'nun 72. maddesinde, ilgili bakanlık tarafından bölgeler belirlendiği takdirde, bu bölgelerde aynı çalışma konularına sahip birden fazla kooperatif birliği kurulamayacağı hükme bağlanmıştır.

Kooperatifler merkez birlikleri, genellikle aynı konuda faaliyet gösteren çeşitli kooperatif birliklerinin kooperatif şeklinde birleşerek oluşturduğu bir üst örgütlenme modelidir. Kooperatifler merkez birliklerine, kooperatifler federasyonu da denilmektedir.

Milli kooperatifler birliği, tüm sektörlerde kurulmuş olan kooperatifler, kooperatif birlikleri ve merkez birliklerinin biraraya gelerek toplanması sonucu oluşur. Milli kooperatifler birliği bir ülkedeki kooperatifler arasındaki örgütlenmenin en üst noktasını ifade etmektedir.

Ülkemizdeki kooperatifçilik hareketini üst örgütlenme açısından değerlendirdiğimizde, kooperatiflerin henüz tam anlamıyla üst örgüt yapılarını tamamlamadıkları görölmektedir. Kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu birçok batılı ülkede, üst örgütlenmenin geçen yüzyılın üçüncü çeyreğinde başladığı ve sonlarına doğru tamamlandığı bilinmektedir. Ancak ülkemizde üst örgütlenme gerçek anlamıyla, 1969 yılında yürürlüğe giren Kooperatifler Kanunu'yla beraber başlamıştır.

Bugün ülkemizdeki kooperatifler, türlerine göre kendi aralarında üst örgütlenmeyi tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Bunun yanında 1992 yılında kurulan Türkiye Milli Kooperatifler Birliği de, şu ana kadar kendisinden beklenenleri verememiştir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin üst örgütlerine ilişkin bilgilere bakıldığında tablo 9'daki veriler karşımıza çıkmaktadır.

Tablodan da görölebileceğı gibi turizm geliştirme kooperatiflerindeki üst örgütlenme, sadece birlik düzeyindedir. Diğer kooperatif türlerinde görölen üst örgütlenme modellerinden, merkez birliği şeklinde örgütlenme turizm geliştirme kooperatifleri arasında kurulamamıştır. Tabloda görölen bu 4 birliğinin dışında Nevşehir'de bulunan Nevşehir Turizm Geliştirme Kooperatifleri Birliği 1996 yılında tasfiye olmuştur. Mevcut kooperatif birliklerinden de yalnızca 2 tanesinin faal olduğu, 2 tanesinin ise faal olmadığı görölmektedir. Bu 4 birliğe üye kooperatif sayısı 37'dir. Yalnızca faal olan 2 birliğin üye kooperatif sayısı ise 19'dur. Yine 4 birliğin ortak sayısı 2173'dür. Faal olan 2 birliğin ortak sayısı da 851'dir. Buna göre ülkemizde faal olan yaklaşık her 12.3 turizm geliştirme kooperatifinden birinin, faal olan bir üst birliğe üye olduğu görölmektedir.

Faal olan turizm geliştirme kooperatiflerinin Türkiye genelindeki toplam sayısının 234 olduğu ve bu 234 kooperatiften sadece 19 tanesinin faal olan bir birliğe üye olduğu düşünölrse, turizm geliştirme kooperatifleri arasında bir üst birliğe üye olmaya ya da yeni bir birlik oluşturmaya duyulan ilginin çok düşük olduğu

Tablo 9: Turizm Geliştirme Kooperatifleri Üst Birlikleri

Üst Örgütün Adı	Bulunduğu İl	Kuruluş Yılı	Faaliyet Durumu	Üye Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Egebirlik Turizm Geliştirme Kooperatifleri Birliği	İzmir	1992	Faal	12	494
Egebayraklı Turizm Geliştirme Kooperatifleri Birliği	İzmir	1994	Faal	7	357
Akdeniz Bölgesi Turizm Geliştirme Koopeartifleri Birliği	İçel	1986	Faal Değil	10	321
Ankara Turizm Geliştirme Kooperatifleri Birliği	Ankara	1987	Faal Değil	8	1001
T O P L A M				37	2173

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi

söylenbilir. Başka bir ifadeyle, turizm geliştirme kooperatiflerinin 27 yıllık geçmişinde sadece 5 birlik kurulabilmiş, bunlarında ancak 2 tanesi faal olarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Yapılan araştırmada turizm geliştirme kooperatiflerinin faal olan bu 2 birliğinin de, etkin çalışmalarından uzak olduğu ve pek bir varlık gösteremediği tespit edilmiştir. Bu birlikler yalnızca kağıt üzerinde görülmektedir. Örneğin bunlardan biri olan Egebirlik Turizm Geliştirme Kooperatifleri Birliği daha henüz yapılanma sürecini tamamlayamamıştır. Şu andaki yönetimin önceki yönetimle arasında olan problemler nedeniyle, mahkemeler devam etmekte ve birliğin faaliyetleri aksamaktadır. Egebirlik'in üyesi olan kooperatiflerin çoğunluğu konut yapı kooperatifi gibi işleyen turizm geliştirme kooperatiflerinden oluşmaktadır. Birlik devre-tatil organizasyonu şeklinde işleyecek bir tatil köyünün yapımını üstlenmiştir. Egebirlik yönetimi, devre-tatil sistemini benimsemekte ve konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren üye kooperatiflerine, bu şekilde faaliyet göstermeleri konusunda telkinlerde bulunmaktadır.

Araştırmaya katılan 61 turizm geliştirme kooperatifinin yöneticisi ya da sorumlusuna turizm geliştirme kooperatifleri üst birliklerinden birine üye olup olmadıkları sorulmuştur. Verilen cevaplara göre 61 kooperatifin %8.2'sinin (5 kooperatifin) bir üst birliğe üye olduğu, %91.8'inin (56 kooperatifin) ise üst birliğe üye olmadığı belirlenmiştir. Buna göre araştırmaya katılan, yaklaşık her 12.2 turizm geliştirme kooperatifinden sadece birinin, bir üst birliğe üye olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kooperatifler arasında da üst birliğe üye olma oranı çok düşüktür.

Araştırmaya katılan kooperatiflerin üst örgütlenmeye bakış açılarını öğrenebilmek amacıyla, bu kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularına, "Bir üst birliğe üye olmanın kooperatifiniz açısından avantajı var mıdır/olabilir mi ?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar tablo 10'de gösterilmiştir.

Tablodan da görülebileceği gibi kooperatif yöneticileri ya da sorumlularından %36.1'i (22 yönetici ya da sorumlu) bir üst birliğe üyeliğin kooperatifleri açısından hiçbir avantajı olmayacağını düşünmektedir. Araştırmaya katılan ve bir üst birliğe üye olan 5 kooperatifin 4 tanesinin yöneticisi ya da sorumlusunun da bu görüşte olduğu belirlenmiştir. Kooperatif yöneticileri ya da sorumlularının %26.2'si de (16 yönetici ya da sorumlu), bir üst birliğe üye olmanın tabloda belirtilen tüm avantajları sağlayabileceği görüşündedir. Araştırmaya katılan ve bir üst birliğe üye olan bir kooperatifin yöneticisi ya da sorumlusunun da bu görüşte olduğu tespit edilmiştir.

Bunların dışında bir kooperatif yöneticisi ya da sorumlusunun, bir üst birliğe üye olmanın, kooperatiflerine bazı vergi beyannamelerinin verilmemesi açısından avantaj sağlayabileceğini düşündüğü belirlenmiştir.

Gerek Türkiye genelindeki turizm geliştirme kooperatiflerinin, gerekse araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin üst örgütlenmeyle ilgili yukarıda sayısal verilerle incelemeye çalıştığımız bilgilerine bakıldığında, turizm geliştirme kooperatifleri arasında üst örgütlenmeye olan ilginin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Oysa turizm geliştirme kooperatifleri, faaliyet gösterdikleri sektör itibarıyla, üst örgütlenmeye en fazla ihtiyaç duyacak kooperatif türlerindendir. Çünkü bu sektördeki yatırımlar pahalı ancak getirisi fazladır. Dolayısıyla sektörde üretilen

Tablo 10: Turizm Geliştirme Kooperatifleri Yöneticileri Ya da Sorumlularının Üst Birliklere Üye Olmanın Avantajları Hakkındaki Düşünceleri

Seçenekler	Sayı	Yüzde Oranı (%)
Tanıtım ve Reklâmımızın Yapılarak Turizm Potansiyelimizin Arttırılması Açısından Avantajlıdır	5	8.2
Girdi Maliyetlerimizi Düşürebilir. Bu Yüzden Avantajlıdır	5	8.2
Sorunlarımızın Daha Kolay ve Çabuk Çözülmesi Yönünden Avantajlıdır	10	16.4
Rekabet Gücümüzün Arttırılması Açısından Avantajlıdır	2	3.3
Bazı Vergi Beyannamelerinin Verilmemesi Açısından Avantajlı Olabilir	1	1.6
Hepsi	16	26.2
Hiçbir Avantajı Yoktur	22	36.1
Toplam	61	100

hizmetlerden yararlanmakta pahalı hale gelmektedir. Bu yüzden turizm sektörü, ülkemizde özellikle son yıllarda büyük sermaye sahiplerinin ilgi odaklarından biri olmuştur.

Dar gelirli bireylerin birliktelikleri sonucu kurulan turizm geliştirme kooperatiflerinin, böylesi hareketli ve güç koşulların yaşandığı bir sektörde faaliyet gösterebilmeleri çoğu zaman güçleşmektedir. Oysa turizm kooperatifçiliğinin gelişmiş olduğu birçok ülkede, turizm kooperatiflerinin hem bu sorunların aşılabilmesi hem de üst örgütlenmenin sağlayabileceği ve yukarıda belirttiğimiz diğer avantajlardan yararlanabilmeleri amacıyla, uzun zaman önce üst örgütlerini oluşturdukları (örneğin, İngiltere’de “Holiday Follow Ship” ve “Cooperative Travel Service”, İsveç’te “RESO”, Danimarka’da “Dansk Fælks- Ferie” gibi), hatta bu üst birliklerin kendi aralarında birleşerek uluslararası işbirliğine (TICA ve CETOS) gittikleri görülmektedir.

Turizm geliştirme kooperatifleri arasında üst örgütlenmeye ilginin az olmasının nedenlerine bakıldığında; öncelikle diğer bazı kooperatif türlerinde görülen ve üst örgütlenmeyi özendirici bazı yasal uygulamaların, turizm geliştirme kooperatifleri

anasözleşmesinde bulunmadığı görülmektedir. Her ne kadar 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 93. maddesinin 1.fikrasının b bendi ile 2. fıkrasında belirtilen muafiyetlerden yararlanabilmek için üst örgütlere üye olma şartı aranmakta ise de, bu muafiyetler turizm geliştirme kooperatiflerine üst birliklere üye olmaları ya da yeni bir üst birlik oluşturmaları açısından cezbedici gelmemektedir. Oysa 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu'nda, bu kooperatiflere tanınan muafiyetler diğer kooperatif türlerine tanınan muafiyetlere göre oldukça fazladır. Ancak bunlardan yararlanabilmek için kooperatiflerin üst birliklere üye olmaları zorunlu kılınmıştır. Örnek anasözleşmeleri de buna paralel olarak düzenmiştir. Araştırmaya katılan 39 kooperatifin yöneticisi ya da sorumlusunun bir üst birliğe üye olmanın kooperatiflerine avantaj sağlayabileceğini düşünmesine rağmen, sadece bir kooperatifin üst birliğe üye olmasının nedenlerinden bir tanesi budur. Yani yasal düzenlemeler, turizm geliştirme kooperatiflerini üst birliklere üye olmaya ya da yeni bir üst birlik oluşturmaya teşvik edici değildir.

Bunun yanında mevcut üst birlikler, kooperatiflerin sorunlarını çözmekten ya da kendilerinden beklenen faaliyetleri (finansman yardımları, eğitim, öğretim, araştırma hizmetleri, temsil ve denetim hizmetleri gibi) gerçekleştirmekten çok kendi sorunlarıyla uğraşmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi bu birliklerden 2 tanesi zaten faal değildir. Diğer 2 birlik ise birim kooperatifleri üyeliğe özendirici ya da kanalize edici aktivitelerden uzaktır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin çok amaçlı ve geniş faaliyet konularını içeren türden kooperatifler olması da, bu kooperatifler arasındaki üst örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bir kooperatifin kuruluş amacı ya da ulaşmak istediği hedefler bir diğerine göre farklılık gösterebilmektedir. Yani bu kooperatifler kuruluş amaçları açısından homojen değildir. Bu aynı bölgede bulunan kooperatifler için de geçerli olabilmektedir. Bu konuda, turizm geliştirme kooperatifi adı altında farklı amaçlarla faaliyet gösteren kooperatiflerin sayısının da azımsanmayacak oranda olması etkili olmaktadır. Bir kooperatif turizm amaçlı konaklama tesisi işletirken bir diğeri ortakları için ikinci konut üretmeye çalışmakta ya da bir başkası işletme kooperatiflerinin gösterdiği faaliyetleri gösterebilmektedir.

Turizm geliştirme kooperatifleri bu nedenlerden dolayı bir üst birliğe üye olmak ya da yeni bir üst örgüt oluşturmak konusunda çaba harcamamaktadır. Her bir kooperatif birbirinden bağımsız, kendi gayret ve çabalarıyla mevcut sorunlarını aşmaya çalışmaktadır.

4. DENETİM SORUNLARI

Denetim, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve bunların sonuçlarını ilgi duyanlara bildirmek amacıyla, tarafsızca kanıt toplamaya ve bu kanıtları değerlendirmeye yarayan bir süreçtir (20).

Bilindiği gibi kooperatifler, ekonomik gücü bir işi tek başına başarmaya yeterli olmayan kişilerin oluşturduğu kuruluşlardır. Bu yüzden kooperatiflerden beklenen faydaların yerine getirilmesi bu kişiler açısından oldukça önemlidir. Denetim ise, kooperatiftan beklenen hizmet ve faydaların tam olarak yerine getirilmesinde önemli bir araçtır. Bunun yanında denetimsiz bir işletmenin hedeflenen başarıya ulaşması ya da ulaşılmış bir başarıyı sürdürmesi oldukça zordur.

Kooperatif faaliyetlerinin aksayan yönlerinin ortaya çıkarılması, kooperatifi ilgilendiren konularla ilgili doğru zamanda doğru kararların alınması, kooperatif işleyişinin kooperatifçilik ilkelerine uygunluğu ve ortaklar ile üçüncü şahısların haklarının korunabilmesi ancak denetimle sağlanabilir (21). Yani gerektiği gibi yapılan bir denetim, kooperatifin başarısını doğrudan doğruya etkileyebilir. Böylece hedeflenen amaçlardan sapmaların önüne geçilerek, kooperatif içindeki insan gücü kaynağının disipline edilmesi ve eğitilmesi sağlanmış olur (22).

Kooperatiflerde denetim alanlarını üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; mali denetim, ekonomik denetim ve idari denetimdir (23).

(20) TENKER, Nejat: "Denetim Kooperatifleri" XV. Uluslararası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, 1996, s. 111

(21) ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza: a.g.e., s.201

(22) TENKER, Nejat: a.g.e., s.111

(23) ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza: a.g.e., s.202

Mali denetim, bilançonun, gelir gider tablolarının, fon akış çizelgelerinin analizi ve değerlendirilmesi yoluyla yapılan denetim şeklidir. Bu denetim, kooperatifin gelişmesinin izlenmesine imkân verir ve gelişmenin itici bir gücü olarak kabul edilir.

Ekonomik denetim, kooperatifin elindeki kaynakları tam ve etkili kullanıp kullanmadığı konusunda bilgi verir. Burada kooperatifin ürettiği mal ve hizmetlerin maliyeti ile kullandığı araçların verimliliği ölçülerek diğer kooperatif ve firmalarla karşılaştırması yapılır.

İdari ya da yönetsel denetimin amacı, yönetim faaliyetlerinin anasözleşmeler ve yasalarda belirtilen kurallara ve amaçlara uygunluğunu belirleyebilmektir.

Kooperatiflerdeki denetim türleri ise, iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar; iç denetim ve dış denetimdir. Bu denetim türlerini de alt gruplara ayırmak mümkündür.

İç denetim, kooperatif ortakları, denetçileri ve kooperatifin üyesi olduğu üst örgütleri tarafından yapılan denetimdir.

Kooperatif ortaklarının kooperatifleriyle tek tek ilgilenmeleri, kooperatifin öz denetimi açısından büyük önem taşımaktadır. Kooperatifler için en etkili denetim şekli de yine ortaklar tarafından yapılan denetimdir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 24, 25, 44, 46 ve 53. maddeleri ortakların kooperatifleri denetimlerine ilişkin hükümleri içermektedir.

Denetçiler tarafından yapılan denetim, kooperatiflerin genel kurullarınca ortaklar arasından ya da gerektiğinde dışarıdan seçilen denetçiler tarafından gerçekleştirilen denetimdir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 65. maddesinde kooperatif denetçilerine «Genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik etmek» gibi oldukça geniş yetki ve görevler verilmiştir. Yine aynı kanunun 66, 67, ve 68. maddelerinde denetçilerin çalışma konuları ve yükümlülükleri hükme bağlanmıştır.

Kooperatifin üyesi olduğu üst örgütler tarafından yapılan denetim de, iç denetim kapsamında değerlendirilebilir. Bazen kooperatifler, ortaklarının ya da denetçilerinin yetersiz kaldığı durumlarda, üyesi oldukları üst kuruluşların olanak ve

üstünlüklerinden yararlanmak ve nitelikli bir denetim sağlayabilmek amacıyla bu denetim şekline başvurulabilir.

Kooperatifler Kanunu'nun 70, 75, ve 91. maddeleri, üst örgütler tarafından yapılacak denetimlerle ilgili düzenlemeleri içermektedir.

Kooperatiflerin denetiminde esas olan iç denetimdir. Çünkü iç denetim demokratik kooperatifçiliğin temel denetim biçimidir. İç denetim, sorunların doğrudan doğruya kooperatif yetkilileri ve ortaklarınca kendi gerçeklerine göre, en kısa zamanda ve ek giderlere yol açmayacak şekilde çözümlenmesini sağlamaktadır. Bu nedenle iç denetim yollarının işletilmesi esas olmalı ve bu denetim olanakları öncelikle zorlanmalıdır (24). Ancak bu her zaman mümkün olmamakta ve dış denetime gerek duyulmaktadır.

Dış denetim, kooperatiflerin kendilerine verilen görevleri ve üstlendikleri işlevleri yerine getirme konularını araştırmak, yanlışları bulmak gibi işlemleri ortaya çıkarmak amacıyla, kooperatif dışındaki devlet kurumları ve bağımsız denetim kuruluşlarınca yürütülen denetim işlemidir (25).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda dış denetim, devlet denetimi (90. madde), ilgili kuruluşların denetimi (90 ve 91. maddeler) ve bağımsız denetim kuruluşlarının denetimi (91. madde) şeklinde açıklanmıştır.

Devlet denetimi, kooperatiflerin en çok kuruluş, işleyiş ve dağılış aşamalarında rastlanan denetim şeklidir. Kooperatifler üzerindeki devlet denetimi öncelikle Anayasanın 171. maddesinde yer bulmuştur. 171. maddede «Kooperatiflerin devletin her türlü kontrol ve denetimine tabii oldukları» ibaresine yer verilmiştir.

Devletin kooperatifler üzerindeki denetimi genellikle iki bakanlık (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı) tarafından gerçekleştirilmektedir. Her türlü kooperatifin ve üst örgütün kuruluşuna izin verme yetkisi 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu göre Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na tanınmıştır. Ancak uygulamada bazı kooperatiflerin kuruluşuna Tarım ve Köyişleri Bakanlığı izin

(24) UÇAROL, Tuncer: "Kooperatiflerde Denetim Seçenekleri", Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği 1994 İlkbahar Semineri, 1994, s.119

(25) ÜNER, Nurel: Kooperatif İşletmeciliği, İzmir, 1992, s. 205

vermektedir. Böylece bu iki bakanlık, kooperatiflerin kuruluşunu denetleme yetkisine sahip olmaktadır. Bu bakanlıklar kooperatiflerin kuruluşu sonrasında, kooperatiflerin genel kurul toplantılarında temsilci bulundurarak, müfettiş ve kontrolörlerinin kooperatiflerde denetim yapmasını sağlayarak ve denetim için kooperatif ya da üst örgüt denetçilerini görevlendirerek denetimlerine devam edebilir.

Kooperatiflerin **ilgili kuruluşlar** tarafından da denetlenebileceği 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 90. maddesinde belirtilmiştir. Kanuna göre, «Kooperatif ve üst kuruluşlarına kredi veren kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve ilgili bakanlıklar, verilen kredilerin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını, plân ve projesine uygunluğunu, teknik özellikleri ve kalite açısından denetleyebilirler».

Kanunda belirtilen ilgili kamu kurum ve kuruluşları; Ziraat Bankası, Halk Bankası, Şekerbank, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile Sosyal Sigortalar Kurumu'dur.

Bazı kooperatifler ya da üst örgütleri özellikle mali ve ekonomik alanda uzmanlaşmış kuruluşlarla anlaşma yaparak kooperatiflerinin denetlenmesini sağlayabilmektedir. **Bağımsız denetim kuruluşları** tarafından gerçekleştirilen bu denetim şekli, kooperatifler için ek bir maliyet getirdiğinden çok fazla tercih edilmemektedir.

Yukarıda anahatlarıyla incelemeye çalıştığımız kooperatiflerdeki denetim konusunu, turizm geliştirme kooperatifleri açısından değerlendirdiğimizde:

Denetimin, bu kooperatiflerde de iç denetim ve dış denetim şeklinde ikiye ayrıldığı,

İç denetim kapsamında yer alan ve kooperatif ortakları tarafından yapılan denetim ile kooperatif denetçileri tarafından yapılan denetimin, bu kooperatifler için de geçerli olduğu,

Yine iç denetim içinde yer alan, kooperatifin üyesi olduğu üst örgütleri tarafından yapılan denetimin, üst birlik üyesi olan turizm geliştirme kooperatifleri içinde söz konusu olduğu,

Dış denetim kapsamında değerlendirilen devlet denetiminde, turizm geliştirme kooperatiflerinin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın denetiminde olduğu, bunun dışında faaliyet konularına ve işlevlerine göre belediyelerin, il bayındırlık ve iskân müdürlüklerinin, Orman Bakanlığı'nın, Turizm Bakanlığı'nın, Sosyal Sigortalar Kurumu'nun, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları'nın bu kooperatifleri denetledikleri görülmektedir.

Kooperatif denetçileri yukarıda da değindiğimiz gibi, genel kurul adına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik etmek gibi çok geniş bir yetki ağıyla donatılmıştır. Denetçiler sahip oldukları yetki ve ödevleriyle yönetim kurulunun üstünde bir konumdadır ve kooperatifin başarısı ya da başarısızlığında büyük rol oynayabilirler. Bu yüzden denetçilerin çalışma konuları oldukça fazladır. Ancak ülkemizdeki kooperatif denetçilerinin, kanun ve anasözleşmelerde belirtilen her görev ve yetkiyi gereği gibi yerine getirmede de bilinen bir gerçektir. Denetçiler genellikle, ortaklardan gelen talep ve şikayetler üzerine denetim yapmakta ya da sadece 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 67. maddesinde belirtilen «Denetçiler her yıl yazılı bir raporla beraber tekliflerini genel kurula sunmaya mecburdurlar» hükmüne istinaden çalışmaktadır. Oysa denetçilerin kooperatiflerinin başarısı açısından sürekli dinamik kalmaları, yasa ve anasözleşmelerde belirtilen görevleri yerine getirmeleri gereklidir.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin yöneticileri ya da sorumlularına, denetim kurullarının çalışma şekilleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar oransal rakamlarla tablo 11'de gösterilmiştir. Her kooperatifin denetim kurulu, denetim konusunda birden fazla çalışma şekli sergileyebilmektedir.

Tablodan da görüldüğü gibi araştırmaya katılan 61 turizm geliştirme kooperatifinin yöneticisi ya da sorumlularından % 98.4'ü, denetim kurullarının belirli zaman aralıklarıyla denetim yaptığını belirtmiştir. Kooperatif yöneticileri ya da sorumlularıyla yapılan görüşmelerde, burada bahsedilen belirli zaman aralıklarından, kooperatifin her yıl sonunda yapılan yıllık bilanço ve sonuç hesaplarının denetim kurulunca incelenerek, bu husustaki görüşlerini genel kurula raporla bildirmelerinin, anlaşıldığı tespit edilmiştir. Yani burada belirtilen belirli zaman aralıklarıyla yapılan denetim, her yıl sonunda ve bir kez yapılan denetim anlamına gelmektedir.

Tablo 11: Turizm Geliştirme Kooperatifleri Denetim Kurullarının Çalışma Şekilleri

Çalışma Şekilleri	Yüzde Oranı (%)
Yönetim Kurulunun İsteği Üzerine Denetim Yapar	6.6
Ortaklardan Gelen Talep ya da Şikâyetler Üzerine Denetim Yapar	11.5
Belirli Zaman Aralıklarıyla Kendisi Denetim Yapar	98.4
Örnek Anasözleşmesinin 54.Maddesinde Belirtilen Tüm Denetimleri Yerine Getirecek Şekilde Çalışır	1.6

Tabloda yine, kooperatif denetim kurullarının çalışma şekillerinden, yönetim kurulunun isteği üzerine denetim yapma oranının %6.6, ortaklardan gelen talep ya da şikâyetler üzerine denetim yapma oranının ise % 11.5 olduğu görülmektedir. Bunların dışında bir kooperatif yöneticisi ya da sorumlusu, denetim kurulunun örnek anasözleşmenin 54. maddesinde belirtilen tüm denetimleri titizlikle yerine getirecek şekilde çalıştığını belirtmiştir.

Bu verilere dayanarak araştırmaya katılan kooperatiflerden biri hariç diğer hepsinin, denetim kurullarının gerek 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda gerekse örnek anasözleşmede belirtilen görev ve yetkileri tam olarak yerine getirmediği söylenebilir. Denetim kurullarının yıl sonu ve sonuç hesaplarını inceleme ve görüşlerini genel kurula raporla bildirme görevlerinin dışında, en az üç ayda bir defa kooperatifin defterlerini inceleme, yine en az üç ayda bir defa kooperatifin nakit mevcudu ile menkul değerlerini kontrol etme, bütçe, bilanço ve gelir-gider cetvelini denetleme şeklinde sayılabilecek, anasözleşmenin 54. maddesinde belirtilen toplam 9 madde bulunmaktadır.

Buna göre, araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinde iç denetimin temel unsurlarından olan denetim kurullarının verimli bir şekilde çalıştığını söylemek oldukça zordur.

Araştırmaya katılan kooperatifleri denetim kurulları dışında denetleyen ya da daha önce denetlemiş başka bir denetim organı olup olmadığını öğrenebilmek amacıyla, kooperatif yöneticileri ya da sorumlularına, “Kooperatifinizi denetim kurulunuz dışında denetleyen ya da daha önce denetlemiş başka bir denetim organı var mı ?”

sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya kooperatif yöneticileri ya da sorumlularının %31.1'i (19 yönetici ya da sorumlu) "Evet", %68.9'u (42 yönetici ya da sorumlu) ise "Hayır" cevabını vermiştir. "Evet" cevabını veren kooperatif yöneticileri ya da sorumlularına, bu denetim organının hangi denetim organı olduğu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Turizm Geliştirme Kooperatiflerini Denetlemiş Ya da Denetleyen Denetim Organları

Denetim Organları	Sayı	Yüzde Oranı (%)
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	11	57.7
Turizm Bakanlığı	4	21.1
Finans Kuruluşları	1	5.3
Üst Birlik Denetim Kurulu	—	—
Orman Bakanlığı	2	10.6
Hem Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hem de Turizm Bakanlığı	1	5.3
Toplam	19	100

Tablodan da görüldüğü gibi araştırmaya katılan toplam 61 turizm geliştirme kooperatifinden sadece 19 tanesi ya da %31.1'i, kendi denetim kurullarının dışında bir denetim organı tarafından denetlenmiş ya da denetlenmektedir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı esasen turizm geliştirme kooperatiflerini kuruluş, işleyiş, dağılma aşamalarında ve bu kooperatiflerin istekleri dışında denetleyebilen kamu kurumudur. Her kooperatif en azından bir kere -kuruluş aşamasında- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın denetiminden geçmektedir. Bu denetim kooperatifin kuruluşunun yasalara uygunluğunun denetimidir. Bu bakanlık kuruluşu izin veren makamdır. Ancak tablo 12'de yer alan ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından denetlenmiş 12 kooperatifin denetimi, bu kooperatiflerin kuruluş aşamasından sonra yapılmış olan denetimi ifade etmektedir.

Tablodan 5 kooperatifin Turizm Bakanlığı tarafından denetlendiği görülmektedir. Bu kooperatiflerden 4 tanesi turizm yatırım belgesine sahiptir. Turizm yatırım belgesi

bilindiği gibi, Turizm Bakanlığı tarafından verilmektedir. Bu belgeye ya da bu belgenin devamı niteliğinde olan turizm işletme belgesine sahip işletmelerin denetimi de, yine Turizm Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Bu 5 kooperatiften biri aynı zamanda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından denetlenmiştir. Bir diğeri ise A grubu seyahat acentacılığı faaliyetlerinden dolayı Turizm Bakanlığı'nın denetimi altındadır.

Daha öncede değindiğimiz gibi araştırmaya katılan 61 turizm geliştirme kooperatifinden 5 tanesi, turizm geliştirme kooperatifleri üst birliklerinden birisine üyedir. Ancak bu 5 kooperatiften hiçbiri, üyesi olduğu üst birliklerin denetim organı tarafından denetlenmemiş ya da denetlenmemektedir.

Tabloda bir kooperatifin finans kuruluşları tarafından denetlenmekte olduğu görülmektedir. Bu kooperatif inşa etmek istediği konaklama tesisleri için bir bankadan kredi almıştır. Banka kooperatife verilen kredinin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemektedir.

Tabloda yine 2 kooperatifin Orman Bakanlığı tarafından denetlendiği görülmektedir. Bu kooperatiflerin her ikisi de orman içi dinlenme tesislerinin işletilmesi faaliyetiyle uğraşmaktadır. Bu tesislerin sahibi de Orman Bakanlığı'dır. Kooperatifler bu tesisleri belirli dönemlerle Orman Bakanlığı'ndan kiralamaktadır. Bakanlık bu yüzden, gerek kiralama işlemi esnasında kooperatiflerin bu tesisleri işletebilecek niteliklere sahip olup olmadığını araştırmakta, gerekse tesislerin işletilmesi sırasında amaçlarına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemektedir.

Turizm geliştirme kooperatiflerini denetleyen bu kurum ve kuruluşların dışında, otel, motel, tatil köyü, apartotel ve ikinci konut sahibi ya da bu tesislerin inşasıyla uğraşan kooperatiflerin projelerini inceleyip inşaaat başlama izni veren, inşaat bittikten sonra da bu yapıların kullanılabilmesi için yine kullanma izni veren iki kuruluş vardır. Bunlar; belediyeler ve il bayındırlık ve iskân müdürlükleridir.

Bu kurumlar, bir alan ya da bir arsa üzerinde imâr plânlarına uygun yapılaşmanın sağlanmasından başlayarak, bu yapıların bitirilip faaliyete geçmesine kadar geçen süreçte yapılan tüm işlemler üzerinde denetim yetkisine sahiptir. Ancak gerek belediyelerin, gerekse il bayındırlık ve iskân müdürlüklerinin bu konuya ilişkin

denetimlerinin yetersiz olduğu bilinmektedir. Zira daha öncede değindiğimiz gibi, konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatiflerinin gerçek amacı, üyeleri için ikinci konut üretebilmektir. Bu kooperatiflerin büyük bir kısmı, yalnızca turizme yönelik tesislerin inşa edilebileceği alanları kullanmak istedikleri için turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlenmektedir. Böylece çoğu zaman gerçek amaçlarına ulaşmış olmaktadır. Burada belediyeler ve il bayındırlık ve iskân müdürlükleri tarafından yapılan denetimlerin yetersiz olması önemli rol oynamaktadır.

Bu kurumların denetimleri genellikle proje bazında yoğunlaşmakta, inşaat aşamasında özellikle de inşaatın tamamlanıp amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı konusunda yeterli denetim yapılmamaktadır. Bununla beraber belediyelerin ve il bayındırlık ve iskân müdürlüklerinin denetimlerinde, belirli bir standart oluşturulamadığı görülmektedir. Aynı tür alanlar üzerindeki uygulamalar ve denetimler bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Bu konuda her iki kurum üzerindeki politik baskılar ve bunların siyasi tercihleri oldukça etkili olmaktadır.

Yukarıda turizm geliştirme kooperatiflerinden 12 tanesinin, kuruluş aşamasından sonra Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından denetlendiği belirtilmişti. Bu kooperatiflerin yöneticisi ya da sorumlularına, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın kooperatiflerini neden denetlediği sorulmuştur. Alınan cevaplar tablo 13'de gösterildiği gibidir.

Tablodan da görüldüğü gibi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından denetlenen toplam 12 kooperatifin %16.7'si (2 kooperatif) ortakların, denetim kurulunun ya da yönetim kurulunun talebi üzerine, %25'i (3 kooperatif) üçüncü şahısların şikâyetleri nedeniyle, %58.3'ü (7 kooperatif) de genel denetim amaçlı denetlenmiştir.

Yapılan şikâyetler ve denetim talepleri dışında, araştırmaya katılan 61 turizm geliştirme kooperatifinden sadece 7 tanesinin ya da % 11.5'inin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından genel denetim amacıyla denetlendiği anlaşılmaktadır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin denetim açısından Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olduğu düşünülürse, bu oranın oldukça düşük olduğunu söylemek

Tablo 13: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Turizm Geliştirme Kooperatiflerini Denetleme Nedenleri

Denetim Nedenleri	Sayı	Yüzde Oranı (%)
Ortakların, Denetim Kurulunun ya da Yönetim Kurulunun Talebi	2	16.7
Üçüncü Şahısların Şikâyetleri	3	25.0
Genel Denetim	7	58.3
Toplam	12	100

mümkündür. Oysa genel denetim, her ne kadar yasalara ve mevzuata uygunluğun sağlanması ve uygulamada karşılaşılan yanlışlıkların düzeltilmesi amacıyla yapılırsa da, bunların ötesinde kooperatif yönetici ya da personeli eğitici ve bilgilendirici bir yönünün bulunduğu muhakkaktır. Bu denetim türünün, kooperatiflere gerek teknik ve muhasebe konularında gerekse işleyişlerindeki mevzuata uygunluk açısından büyük yararlar sağladığı bilinmektedir.

Bunun yanında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan yetersiz denetimler, faaliyet konuları ve amaçları turizm geliştirme kooperatiflerinden farklı olan kooperatiflerin (konut yapı, işletme, çevre ve tüketim kooperatifleri), turizm geliştirme kooperatifi adı altında faaliyet göstermesine neden olmaktadır.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin denetimlerine ilişkin sorunlar konusunda buraya kadar anlatılanlar özetlenecek olursa:

Kooperatiflerin büyük bir bölümünün kendi denetim kurulları yoluyla yaptıkları denetimlerin, olağanüstü bir durum olmadığı sürece, her yıl sonunda ve sadece bir kezle sınırlandığı ve bu denetimin de yalnızca muhasebe denetiminden ibaret olduğu, sonuçta yeterli denetimin sağlanamadığı,

Üst birliklere üye olan kooperatiflerin hiçbirinin, yine bu üst birlikler tarafından denetlenmediği,

Kooperatifleri doğrudan ve her yönüyle denetleme yetkisine sahip Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın denetimlerinin yetersiz olduğu, bunun da turizm geliştirme

kooperatifi adı altında farklı amaçlarla faaliyet gösteren kooperatiflerin kurulmasına zemin hazırladığı,

Kooperatifleri denetleyen diğer kurum ve kuruluşların yalnızca kendi alanlarına giren konularda denetim yaptığı, ancak belediyelerin ve il bayındırlık ve iskân müdürlüklerinin denetimlerinin genellikle proje bazında olduğu, yapıların bitirildikten sonra projede görünen kullanım amaçlarına uygunluğunun yeterince denetlenmediği, bunun da turizm geliştirme kooperatifi adı altında konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren kooperatiflerin kurulmasında önemli rol oynadığı görülmektedir.

5. YÖNETİM SORUNLARI

Yönetim, işletme bünyesindeki amaç araç ilişkilerini düzenleyen ve yürüten çabalar bütünüdür. Bu açıdan yönetim, amaca erişmek için yürütülen işlerden, gösterilen çabalardan ve davranışlardan oluşmaktadır. Bu süreçte ekonomi ve insan ilişkileri yer alır (26).

Kooperatif işletmelerin yönetimi sermaye şirketlerinin yönetimine göre farklılıklar göstermektedir. Bunun temel nedeni, kooperatiflerin kuruluş amaçları ile sermaye şirketlerinin kuruluş amaçlarının birbirinden farklı olmasıdır. Sermaye şirketlerindeki yönetim daha çok, sermayenin iyi bir biçimde yönetilmesi ve böylelikle en yüksek kârın elde edilmesi için çalışmaktadır. Kooperatif işletmelerin yönetimlerinde ise, belirlenen ekonomik hedeflere ulaşmak kadar ortaklarla olan ilişkilerin başarılı bir şekilde yürütülmesi de önemlidir. Bu yüzden kooperatif yönetiminin kendine özgü birtakım özellikleri vardır.

Kooperatif işletmelerin yönetimi birbirinden ayrı üç grubun bileşimi ile yürütülür. Bunlar; ortaklar, yönetim organları (genel kurul ve yönetim kurulu), denetim kurulları ile kooperatif müdürlüğü ve bunun altında toplanan idari kadrolardır (27).

Bir kooperatifin başarılı ya da başarısız olması çoğu zaman kooperatif yönetiminin başarılı olup olmamasına bağlıdır. Bunun için kooperatif yönetimi, yukarıda belirtilen gruplar vasıtasıyla, hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için azami

gayret sarfeder. Bununla beraber bir kooperatif yönetiminin, yönetimdeki başarısını ya da başarısızlığını ölçmek için birçok kriter kullanılabilir. Bunları verimlilik, ortak ihtiyaçları karşılama derecesi, net gelir gider fazlası, sermaye dönüş hızı, rekabet gücü, ortak başına yatırım şeklinde sıralamak mümkündür. Ancak bir kooperatifin başarısı ya da başarısızlığı hiçbir zaman sadece kâr ya da zararla ölçülemez. Çünkü kooperatifler ekonomik amaçları yanı sıra, sosyal amaç ve hedefleri de olan işletmelerdir. Kooperatifler bazen zarar bile etmiş olsalar, belirli sosyal hedeflere ulaştıkları ve ortakların hak ve menfaatlerini olabildiğince iyi korudukları ölçüde başarılı sayılabilir.

Kooperatif işletmelerin başarılı ya da başarısız olmasını etkileyen en önemli faktör yukarıda da değindiğimiz gibi, kooperatif yöneticilerinin yönetimdeki başarısıdır. Bu nedenle kooperatiflerde yönetici durumunda bulunan kişilerin, bazı nitelikleri taşıması ve böylece kendilerinden beklenen çalışmaları sergileyebilmeleri gereklidir. Bu nitelikler farklı şekillerde tanımlanabilmekte ve çeşitlilik göstermektedir. Ancak bunların en önemlisi ve belirleyici olanları, gerek kooperatifçilik konusunda gerekse faaliyet gösterilen konuda alınmış olan eğitim ve yönetim tecrübesidir.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin yöneticileri ya da sorumlularına “Turizm ya da kooperatifçilik konusunda eğitim aldınız mı ?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14: Turizm Geliştirme Kooperatifleri Yöneticileri Ya da Sorumlularının Turizm ve Kooperatifçilik Konularındaki Eğitimleri

Seçenekler	Sayı	Yüzde Oranı (%)
Turizm Konusunda Eğitimli	2	3.3
Kooperatifçilik Konusunda Eğitimli	6	9.8
Hem Turizm Hem de Kooperatifçilik Konusunda Eğitimli	4	6.6
Her İki Konuda da Eğitim Almamış	49	80.3
Toplam	61	100

Tablodan da görüldüğü gibi araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularından 49 tanesi veya %80.3’ü, turizm ya da kooperatifçilik konusunda

eğitim almamıştır. Turizm konusunda eğitim almış yönetici ya da kooperatif sorumlusu sayısı sadece 2'dir. Hem turizm hem de kooperatifçilik konusunda eğitim almış olanların sayısı ise 4'dür. Buna göre herhangi bir konuda ya da her iki konuda da eğitim almış kooperatif yöneticileri ya da sorumlularının toplam kooperatif yöneticileri ya da sorumlularına oranı % 19.7'dir. Yani yaklaşık her 5 kooperatif yöneticisi ya da sorumlusundan ancak bir tanesi, bu iki konudan birisinde veya her ikisinde eğitim almıştır.

Kooperatifçilik konusunda eğitim almış 10 kooperatif yöneticisi ya da sorumlusuyla yapılan görüşmelerde, bunların almış oldukları eğitimlerin de daha çok seminer ve kurs düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Zaten bu konuda ülkemizde çok sınırlı bir eğitim olduğu bilinmektedir.

Araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularına “Şu anda yürütmekte olduğunuz görevden önce, benzeri bir görevde bulundunuz mu ?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplardan, yönetici ya da sorumluların % 4.9'unun başka bir turizm geliştirme kooperatifinde yönetici olarak çalıştığı (3 yönetici ya da sorumlu), yine % 4.9'unun bir turizm işletmesinde yönetici olarak çalıştığı (3 yönetici ya da sorumlu), % 37.7'sinin farklı türden bir kooperatifte yönetici olarak çalıştığı (23 yönetici ya da sorumlu), % 23'ünün aynı kooperatifte uzun yıllardan beri yönetici olarak çalıştığı (14 yönetici ya da sorumlu), % 29.5'inin bu görevde yeni olduğu ve daha önce benzeri bir görevde bulunmadığı (18 yönetici ya da sorumlu) anlaşılmıştır. Kooperatif yöneticileri ya da sorumlularının cevapları tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularından 41 tanesinin, daha önce turizm işletmesi yöneticiliği veya turizm geliştirme kooperatifi yöneticiliği konusunda hiçbir deneyimi olmamıştır. Bu gruba giren kooperatif yöneticileri ya da sorumlularının, araştırmaya katılan tüm kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularına oranı % 67.2'dir.

Tablo 14 ve 15'de yer alan veriler, araştırmaya katılan kooperatiflerin yönetim kadrolarında yer alan tüm yöneticiler hakkında bir değerlendirme yapmamıza imkân vermemekle birlikte, bu kooperatif yöneticilerinin konuyla ilgili eğitim durumları ve yönetim tecrübeleri hakkında bir fikir sahibi olmamız açısından önemlidir. Konuyu bu

Tablo 15: Turizm Geliştirme Kooperatifleri Yöneticileri Ya da Sorumlularının Yönetim Tecrübeleri

Seçenekler	Sayı	Yüzde Oranı (%)
Başka Bir Turizm Geliştirme Kooperatifinde Yönetici Olarak Çalışmış	3	4.9
Bir Turizm İşletmesinde Yönetici Olarak Çalışmış	3	4.9
Farklı Türde Bir Kooperatifte Yönetici Olarak Çalışmış	23	37.7
Aynı Kooperatifte Uzun Yıllardan Beri Yönetici Olarak Çalışıyor	14	23.0
Bu Görevde Yeni. Daha Önce Benzeri Bir Görevde Bulunmamış	18	29.5
Toplam	61	100

açıdan değerlendirdiğimizde en azından anket sorularını cevaplayan kooperatif yöneticileri ve sorumlularının kooperatifçilik ve turizm konusundaki eğitimleri ile yönetim tecrübelerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Oysa turizm sektöründe, pazardan pay alabilmek ve üretilen hizmetleri sunabilmek için iyi bir yönetim kadrosuna ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü turizm sektörü günümüzde artık büyük bir endüstri halini almış ve pazar potansiyeli çok genişlemiştir. Bu da beraberinde bu sektörde sunulan mal ve hizmet çeşitlerinin artmasına neden olmuştur. Sonuçta böylesi bir pazarda tutunabilmek ve bir turizm işletmesini yönetebilmek bilgi ve beceri gerektirir duruma gelmiştir.

Yönetim kadrolarının işletmeyi belirlenen hedeflere taşıma konusunda yetersiz kaldığı noktalarda, işletme yönetimi, yönetimin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi için profesyonel yöneticilerle çalışmaya ihtiyaç duyabilir. Bu çoğu zaman kooperatifler için de geçerlidir. Böylece işletme, yönetim yetersizliklerinden kaynaklanan sorunları aşmış olacaktır. Ancak bu yönetime başvurulabilmesi için, işletmenin yeterli ekonomik büyüklüğe ulaşmış olması gereklidir. Çünkü bu, işletmeye belli bir ekonomik yük getirmektedir.

Ülkemizdeki kooperatiflerin yönetimlerinde, genellikle böyle bir yönetime başvurulmamaktadır. Çünkü kooperatifler, esas görevleri işletme yönetimi olan ve bu

işler karşılığında ücret alan yöneticilerin giderlerini karşılayacak güçte değildir. Bu turizm geliştirme kooperatifleri içinde geçerlidir. Turizm geliştirme kooperatiflerinin, faaliyet gösterdikleri sektördeki maliyetlerin yüksek olması, yönetici maliyetlerinin de yüksek olmasına neden olmaktadır. Araştırmaya katılan kooperatiflerden sadece bir tanesinin (Fethiye Turizm Geliştirme Kooperatifi), işletme faaliyetlerinin yürütülebilmesi için böyle bir yönetici kullandığı tespit edilmiştir.

Turizm geliştirme kooperatiflerindeki yönetim sorunları en çok, yine bu kooperatifler tarafından inşa edilen turizm amaçlı konaklama tesislerinin işletilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu, kooperatiflerin yönetim kadrolarında bulunanların yönetimdeki bilgi ve tecrübe yetersizliklerinin bir sonucudur. Kooperatifler bu tesislerin işletilmesi konusundaki problemleri aşabilmek ve başarılı olabilmek için, sahip oldukları tesisleri turizm şirketlerine ya da şahıslara belirli sürelerle kiralamakta veya yine bunlar tarafından işletilmesini sağlamaktadır. Araştırmaya katılan kooperatiflerin büyük bir bölümünün de sahip oldukları konaklama tesislerini, şahıs ya da şirketlere kiralarak veya işlettirerek yönetimden kaynaklanan sorunları aşma yoluna gittikleri ya da gitmeyi düşündükleri belirlenmiştir.

Tablo 6’da araştırmaya katılan 61 turizm geliştirme kooperatifinin turizme açık ya da açılması düşünülen toplam konaklama tesisi sayısının 27 olduğu görülmektedir. Bu tesislerden 4 tanesi işletmeye açılmış durumdadır. Bunların 2 tanesi otel, 1 tanesi motel, 1 tanesi de apartoteldir. Bu tesislere sahip kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularıyla yapılan görüşmelerde, 4 tesisten 3 tanesinin (2 otel ve 1 apartotel) şahıs ya da turizm şirketlerine kiralandığı tespit edilmiştir. İşletmeye henüz açılmamış veya inşaat halinde olan konaklama tesislerine sahip kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularıyla yapılan görüşmelerde de, bunların büyük bir bölümü, tesislerin işletilmesi konusunda son söz sahibinin ortaklar olacağını ancak kendileri için en uygun seçeneğin, bu tesislerin şahıs ya da şirketlere kiralanması ya da yine bunlar tarafından işletilmesi, olacağını belirtmiştir.

Kooperatiflerin sahip oldukları konaklama tesislerini şahıslara ya da turizm şirketlerine kiralamaları veya işlettirmeleri, bu tesislerin tanıtım, reklâm ve pazarlama çalışmalarının da yine bu şahıs ya da şirketler tarafından yapılmasını sağlamaktadır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin yönetim sorunlarını bu yolla çözmeye çalışmaları, kendi yönetimlerinde işletilecek tesislerden sağlayacakları gelirlere göre daha yüksek bir gelir elde etmelerini sağlayabilmektedir. Ancak öte yandan bu kooperatiflerin tesislerinden sağladıkları gelirler, iyi bir yönetime sahip konaklama tesisi işletmelerine göre, düşük olmaktadır. Çünkü elde edilen gelir, işletmeci ve kooperatif arasında bölüşülmektedir.

Sonuç olarak kooperatif işletmelerin yönetimi diğer işletmelerin yönetimlerinden hem daha karmaşık hem de daha zordur. Kooperatif yönetiminin en önemli özelliği, kooperatifçilik ilkelerine uyarak faaliyet gösterilen sektörde belirlenen hedeflere en kısa sürede ulaşabilmektir. Kooperatifin başarısı için bu iki unsurun aynı yönetim çatısı altında birleşmiş olması gerekir. Bunun içinde belirli nitelikleri taşıyan yönetim kadrolarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kooperatif yöneticilerinin sadece kooperatifçilik konusunu iyi bilmeleri ya da sadece faaliyet gösterilen sektöre ilişkin yönetim becerilerine sahip olmaları, kooperatif yönetimi açısından istenmeyen bir durumdur. Kooperatifin başarılı olabilmesi için, yönetim kadrolarının bu iki niteliği de taşıması gereklidir.

6. EĞİTİM SORUNLARI

Bireylerin kooperatif kurarak, kalkınma çabalarına bilinçli olarak katılmalarını sağlamak ve ortakların kalkınmanın nimetlerinden sosyal adalet ilkelerine uygun olarak pay alabilmeleri açısından, kooperatifçilik eğitiminin özel bir yeri ve anlamı bulunmaktadır (28).

Kooperatifçilik eğitimi, kooperatiflerin kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmeleri için, başta ortaklar, kooperatif personeli ve yöneticiler olmak üzere toplumun tüm bireylerine kooperatif olgusunu ve kooperatifçilik hareketini benimsetmeye çalışan faaliyetler bütünüdür.

Kooperatifçilik ilkeleri arasında da yer alan eğitimin, kooperatifçiliğin gelişmesi açısından ayrı bir önemi vardır. Eğitimin iyi bir şekilde uygulanması, kooperatifçilik

(28) ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza: a.g.e., s. 129

anlayışının bilinçlenmesini ve güçlenmesini sağlamaktadır (29). Bununla beraber kooperatiflerin başarıya ulaşmasını engelleyen, kooperatif yöneticilerinin iş tecrübelerinin eksikliği, ortakların görev ve sorumluluklarını yeterince yerine getirememeleri, personelin kooperatif başarısı için gerekli çalışmaları sergileyememesi gibi sorunların çözümünde eğitimin rolü büyüktür (30).

Eğitimsiz olarak sürdürülen bir kooperatifçilik, böyle bir kuruluşun karakteristik özelliklerini taşımaktan çok uzaktır. Kooperatifçiliğin bilinçli olarak gelişmesi amaçlandığında ve bu kurumdan sosyo-ekonomik bir yarar sağlanmak istendiğinde, eğitime gereken önemin verilmesi kaçınılmaz olmaktadır (31).

Kooperatifçilik eğitiminin öncelikli olarak üç ana hedef kitlesi vardır. Bunlar; ortaklar, kooperatif personeli ve yöneticilerdir (32) .

Ortaklara yönelik eğitimin amacı, kooperatifçilik bilincinin ortaklarda tam olarak yerleşmesini sağlamaktır. Bu gruba yönelik eğitim programları, genel kooperatifçilik bilgilerini, örgütün yapısı ve yasal durumuyla ilgili bilgileri, ortakların hak ve sorumluluklarını ve işletmenin başarıya ulaşabilmesiyle ilgili teknik bilgileri içermektedir.

Kooperatif personelinin eğitilmesindeki amaç, bu kişilerin belirli nitelikleri kazanmaları ve böylelikle çalışma verimlerinin arttırılmasını sağlamaktır. Personele verilen eğitim sayesinde, bunların kooperatifin amaçları ve kooperatif içindeki görevleri hakkında bilinçlenmesi sağlanmakta, görev ve sorumluluklarının yerine getirilmesine yönelik teknik bilgilerin verilmesi mümkün olmaktadır.

Kooperatif yöneticilerinin eğitilmesi, kooperatifin başarısı için zorunludur. Bu yüzden yöneticilere yönelik eğitim programları, genel ve teknik kooperatifçilik konularının tümünü kapsayacak şekilde düzenlenmektedir. Muhasebe, iş idaresi ve yönetim gibi konularda teknik ve uygulamaya yönelik tüm bilgiler eğitim

(29) İŞLER, Mine: Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Yönetime Demokratik Katılımları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1997, s.71

(30) ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza: a.g.e., s. 123

(31) ÜNER, Nurel: a.g.e., s. 149

(32) ÜNER, Nurel: a.g.e., s. 150

programlarının içinde yer almaktadır. Bunların dışında gerekli yönetim becerileri, plânlama, kontrol gibi konular da bu programlar içinde değerlendirilmektedir.

Ülkemizdeki kooperatifçilik hareketini, kooperatifçilik eğitimi açısından değerlendirdiğimizde, eğitimin yetersiz olduğu ve bunun Türk kooperatifçiliğini ciddi boyutlarda tehdit eden bir konu durumuna geldiği görülmektedir (33).

Kooperatifçilik eğitimiyle ilgili çalışmalara bakıldığında, bugüne kadar eğitime gerekli önemin verilmemiş olduğu, yapılan eğitim çalışmalarının da yetersiz ve dağınık bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kooperatifçilik eğitimiyle ilgili bu durum, kooperatifçilik hareketinin pratik bilgi ve tecrübelerle dayanmasına neden olmuş, sonuçta da başarısız uygulamalarla karşılaşmıştır.

Kooperatifçilik eğitimi, salt teorik kooperatifçilik bilgilerine dayalı bir eğitim değildir. Faaliyet gösterilen sektöre ilişkin eğitim programları da bu kapsam içinde değerlendirilmelidir. Zira kooperatiflerin başarılı ve dinamik bir yapıya sahip olabilmeleri için, ortakların, yöneticilerin ve kooperatif personelinin faaliyet gösterilen sektörü iyi tanımaları ve üzerlerine düşen görevleri lâyıkıyla yerine getirmeleri gereklidir. Bu yüzden bu gruplar için düzenlenecek eğitim çalışmalarının önemi büyüktür. Kooperatifler böylelikle yeni ve çağdaş teknikleri de yakından takip edebilecek ve bunları uygulama imkânı bulabilecektir. Örneğin, tüketim kooperatiflerinde ortakların bilinçli birer tüketici olmaları, yöneticilerin yeni pazarlama teknikleri ve mağaza yönetimi hakkında bilgilenmeleri veya personelin müşteri ilişkileri konusunda gerekli bilgilere sahip olabilmeleri amacıyla düzenlenecek bir eğitim programının, bunların sağlanabilmesindeki payı büyük olacaktır. Dolayısıyla bu çalışma kooperatifin başarısını doğrudan doğruya etkilemiş olmaktadır.

Eğitimin kooperatif içindeki fonksiyonu, diğer kooperatif türlerinde de buradakinden farklı değildir. Kredi kooperatifleri, konut yapı kooperatifleri veya turizm geliştirme kooperatiflerinde de eğitim, kooperatifin başarısını etkileyen önemli bir faktördür.

(33) TEKELİ, Mine: "Kooperatifçilik Eğitiminde Ülke ve Dünya Gerçeğinin Gerisinde Kalınmaz", Kooperatifçilik Dünyası Dergisi, Haziran 1994, S. 279, s. 3

bilgileriyle ilgili eğitimin gerekse faaliyet gösterilen sektöre yönelik eğitim çalışmalarının yeterli düzeyde, birbiriyle uyumlu ve tutarlı bir biçimde sürdürülmesi gereklidir.

Kooperatifçilik eğitimiyle ilgili çalışmaları ve kooperatifin belirlenen hedeflere ulaşabilmesindeki başarıyı etkileyen faktörlerin başında ortakların, kooperatif personelinin ve yöneticilerin kooperatifçilik konusunda ve faaliyet gösterilen sektöre yönelik konularda daha önceden almış oldukları eğitim gelmektedir. Bunun yanında bu üç gruba giren bireylerin genel eğitim düzeyleri de kooperatifin başarısında etkili olabilmekte ve bu iki konuda düzenlenecek eğitim programlarının içeriklerini belirleyici olmaktadır.

Araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularının turizm ya da kooperatifçilik konusundaki eğitimlerine baktığımızda, bunların daha önce de değindiğimiz gibi sadece %6.6'sının her iki konuda eğitim aldığı, %80.3'ünün ise her iki konuda da eğitim almadığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin istihdam ettikleri personelinin, turizm ya da kooperatifçilik konusunda eğitim alıp almadıklarını öğrenebilmek amacıyla bu kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularına öncelikle, "Kooperatifinizde kaç personel istihdam ediyorsunuz ?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar tablo 16'de gösterilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi araştırmaya katılan kooperatiflerin, %54.1'i (33 kooperatif) 1 ile 3 arasında personel, % 16.4'ü (10 kooperatif) 4 ile 7 arasında personel, %3.3'ü (2 kooperatif) ise 8 ile 11 arasında personel istihdam etmektedir. Kooperatiflerin %26.2'si (11 kooperatif) ise hiç personel istihdam etmemektedir.

Araştırmaya katılan ve personel istihdam eden kooperatiflerin büyük bir bölümünün, faaliyet gösterdikleri sektör dikkate alırsa, istihdam ettikleri personel sayılarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ancak, bu kooperatifler içinde farklı amaçlarla faaliyet gösteren kooperatiflerin olması, bazı kooperatiflerin yönetim sorunlarından dolayı sahip oldukları konaklama tesislerini şahıslara veya turizm şirketlerine kiralamaları ya da işlettirmeleri, yine bazı kooperatiflerin tesislerinin inşa

Tablo 16 :Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin İstihdam Ettikleri Personel Sayılarına Göre Dağılımı

Personel Sayısı	Kooperatif Sayısı	Yüzde Oranı (%)
1-3 Arası Personel	33	54.1
4- 7 Arası Personel	10	16.4
8-11 Arası Personel	2	3.3
Hiç Personel İstihdam Edilmiyor	16	26.2
Toplam	61	100

halinde olması veya bir kısım kooperatifin faaliyet konuları gereği fazla personel istihdamına gerek duymaması gibi nedenler, personel sayılarının düşük olmasında etkili olmaktadır.

Kooperatif yöneticileri ya da sorumlularıyla yapılan görüşmelerde de, bu kooperatiflerde istihdam edilen personelin büyük bir kısmının, muhasebeci, büro görevlisi, site yöneticisi ve ortakların genel ihtiyaç hizmetlerine bakan görevlilerden (kapıcı, bekçi ve bahçıvan gibi) oluştuğu tespit edilmiştir. Buna göre bu kooperatiflerde istihdam edilen personelin, turizm sektörüne yönelik nitelikli personel olmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan ve kooperatiflerinde personel istihdam eden 45 kooperatifin yöneticisi ya da sorumlusuna, istihdam ettikleri personelin turizm ya da kooperatifçilik konusunda eğitim alıp almadığı sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplardan, toplam 62 personel içinden 7 personelin turizm konusunda, 1 personelin de kooperatifçilik konusunda eğitim almış olduğu tespit edilmiştir. 54 personel ise her iki konuda da eğitim almamıştır. Bu soruya verilen cevaplar tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi araştırmaya katılan 61 turizm geliştirme kooperatifinde, toplam 65 personel istihdam edilmektedir. Buna göre, personel istihdam edilen 45 kooperatiften herbirine yaklaşık ortalama, 1.4 personel düşmektedir. Bu 45 personelden de yalnızca 11 tanesi veya %16.9’u turizm ya da kooperatifçilik konusunda ya da her iki konuda eğitim almıştır.

Tablo 17 : Turizm Geliştirme Kooperatiflerinde İstihdam Edilen Personelin Turizm ve Kooperatifçilik Konularındaki Eğitimleri

Seçenekler	Personel Sayısı	Yüzde Oranı (%)
Turizm Konusunda Eğitimli	7	10.8
Kooperatifçilik Konusunda Eğitimli	1	1.5
HemTurizm Hemde Kooperatifçilik Konusunda Eğitimli	3	4.6
Her İki Konuda da Eğitimsiz	54	83.1
Toplam	65	100

Araştırmaya katılan kooperatiflerde kooperatifçilik eğitime yönelik faaliyetlerin düzenlenip düzenlenmediğini öğrenebilmek amacıyla bu kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularına, “Kooperatifinizde ortakların, kooperatif personelinin ve yöneticilerin turizm ve/veya kooperatifçilik konusunda eğitime yönelik faaliyetler (kurs, seminer, konferans v.b.) düzenleniyor mu?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplardan, 61 kooperatiften 59 tanesinde her iki konuda da herhangi bir eğitim faaliyetinin düzenlenmediği tespit edilmiştir. Diğer 2 kooperatifte ise her iki konuda eğitim faaliyetlerinin düzenlendiği, bu faaliyetlere ortakların kooperatif personelinin ve yöneticilerinin katılım oranının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Görüldüğü gibi araştırmaya katılan kooperatifler arasında ortakların, kooperatif personelinin ve yöneticilerin kooperatifçilik konusunda eğitime yönelik faaliyet düzenleyen kooperatif sayısı yok denecek kadar azdır. Esasen araştırmaya katılan kooperatifler arasında görülen bu durum, ülkemiz kooperatifçiliğinin en önemli sorunlarından birisidir. Yani ülkemizdeki birçok kooperatifte, kooperatif içi eğitim çalışması yapılmamaktadır. Hatta yapılan bir araştırmada merkez birliğine sahip tarım kredi kooperatiflerinde bile, bu birliğin araştırma kapsamında bulunan 23 kooperatifin hiçbirinde kooperatifçilik eğitimiyle ilgili bir faaliyetinin olmadığı tespit edilmiştir (34).

Ülkemizde gerek kooperatif içi eğitim çalışmalarının gerekse genel olarak kooperatifçilik eğitiminin yetersiz ve istenilen düzeyde olmamasının öncelikli nedeni,

(34) İŞLER, Mine: a.g.e., s.72 v.d.

kooperatifçilik eğitiminin öneminin henüz yeterince anlaşılamamış olmasıdır. Kooperatifçilik eğitiminin finansal açıdan yeterince desteklenmemesi ve bu konuda faaliyet gösteren eğitim kurumları ile eğitimcilerin yetersizliği de kooperatifçilik eğitimini doğrudan doğruya etkileyen olumsuz etkenlerdendir.

Bununla beraber 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda ve kooperatif anasözleşmelerinde, kooperatiflerde eğitim yapılmasını zorunlu kılacak herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bu da yasal zorunluluktan da kaynaklansa, kooperatiflerde bazı eğitim çalışmalarının düzenlenmesi için uygun şartların hazırlanmasına zemin hazırlamamaktadır.

7. KOOPERATİF DEVLET İLİŞKİLERİNE YÖNELİK SORUNLAR

Ekonomik ve sosyal kalkınma amacıyla kurulan ve milyonlarca insanın ortağı olduğu kooperatiflerin devletle ilişkilerinin olması kaçınılmazdır (35). Kooperatif devlet ilişkileri hemen her ülkede farklı şekillerde gelişmiş olmakla beraber, devletin kooperatiflerle olan ilişkilerindeki temel dayanaklar her ülkede aynıdır.

Devlet öncelikle kooperatifçilik hareketine yön verecek yasaları hazırlama sorumluluğu nedeniyle kooperatiflerle ilişki kurmaktadır. Yasa koyucu olarak kooperatifler için çeşitli yasalar hazırlayarak, onları türlü yönlerden etkilemektedir.

Kooperatifçilik hareketinin ekonomik yönü de devleti kooperatiflerle ilgilenmeye zorunlu kılmıştır. Kooperatiflerin ekonomik güçleri ve genel ekonomi içindeki fonksiyonları, devletin kooperatiflerle ilgilenmesine neden olmaktadır.

Özellikle kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu demokratik ülkelerde, ekonomik demokrasinin sağlanabilmesi amacıyla, devlet kooperatifleri önemli birer araç olarak görmekte ve kooperatiflerle bu açıdan ilişki kurmak istemektedir (36).

Kooperatiflerle devlet arasındaki ilişkiler yukarıda belirtildiği gibi, her ülkede farklı şekillerde gelişmiştir. Bazı ülkelerde (İngiltere ve Danimarka gibi) devletle kooperatifler arasında hiçbir ilişki yoktur. Bazı ülkelerde (Fransa ve İtalya gibi) ise devlet kooperatiflere, onları destekleme ve geliştirme amacıyla kısmi yardımlarda

(35) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s. 83

(36) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: a.g.e., s. 83 v.d. ve ÜNER, Nurel : a.g.e., s. 214

bulunmakta, ancak hiçbir zaman yönetimlerine karışmamaktadır. Bu ilişki sistemlerinden çok daha farklı olan ve demokratik kooperatifçilik anlayışıyla bağdaşmayan, devletin kooperatif yönetimlerinde yer alarak onları kontrol altında tuttuğu ve zaman zaman müdahalelerde bulunduğu ya da kooperatiflerin birer kamu kuruluşu gibi faaliyet gösterdiği sistemler de vardır.

Kooperatif ile devlet arasındaki ilişkiler karmaşık ve tanımlanması zor olmasına karşın, bugün birçok akademisyen ve kooperatifçilik teorisini, devletle kooperatifler arasındaki ilişkilerin, kooperatifçilik hareketinin özyapısına zarar vermeyecek şekilde yürütülmesi görüşünü savunmaktadır.

YALÇINTAŞ'a göre, devletin kooperatifçilikle ilgili görevlerinin esasını «teşvik, destekleme ve koruyuculuk» teşkil etmektedir (37).

ÜNER, kooperatif devlet ilişkilerinin türlerini, düzenleyici türdeki önlemler (yasa, tüzük ve yönetmelikler gibi) ve destekleyici türdeki önlemler (teknik, örgütsel ve finansal yardım) olmak üzere iki gruba ayırmış, bunların uygulanmasının kooperatiflerin etkin ve başarılı olmasında önemli rol oynayacağını belirtmiştir (38).

Ünlü kooperatifçi LAIDLAW, devletin kooperatifleri olumlu ve başarılı bir gelişmeye yöneltme konusunda yapabileceği çok şey olduğunu, ancak bunu yaparken kooperatifleri güdüm altına almadan, koruma, destekleme ve geliştirme ilkeleri içinde hareket etmesi gerekliliğini savunmuştur (39).

Kooperatif devlet ilişkileri bu görüşler çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu ilişkilerdeki en önemli kuralın, kooperatifi kooperatif yapan temel ilke ve öğelere uyulması zorunluluğu olduğu görülmektedir.

Devletin, ekonomik ve toplumsal yaşamda son derece önemli fonksiyonları olan kooperatiflerle ilişkilerinde, yerine getirmesi gereken bazı görevler vardır. Bu görevler ve ilişkilerin biçimi, kooperatiflerin başarılı birer işletme şeklinde çalışmalarını sağlama

(37) YALÇINTAŞ, Nevzat: "Kooperatiflerle İlgili Olarak Devlete Düşen Görevler", Kooperatiflerin Durumu ve Soruları, C. 1, Ankara, 1970, s.1

(38) ÜNER, Nurel: a.g.e., s.212

(39) LAIDLAW, A.F.: (Çev. Haluk UZEL) "2000 Yılında Kooperatifler", Yol-Koop. Yayınları, Ankara, 1983, s. 86

amacına yönelik kurallarla sınırlanmıştır.

Devletin kooperatiflerle ilgili başlıca ve öncelikli görevi, kooperatifçilik hareketine yön verecek yasaları hazırlaması ve gerekli düzenlemeleri (tüzük, yönetmelik ve örnek anasözleşmeler) yapmasıdır. Bir ülkede ister kendiliğinden, isterse de devlet öncülüğünde başlayan bir kooperatifçilik hareketinin hukuki platformunun hazırlanması, yasa koyucu olarak devletin görevidir.

Devletin kooperatiflere teknik ve örgütsel yardımlarda da bulunması gereklidir. Bu yardımlar, eğitim, öğretim, araştırma, danışmanlık, gözetim, kontrol ve denetimle ilgili yardımlardır. Kooperatifleri başarısızlığa iten sorunların ortadan kaldırılması ya da yüklerinin hafifletilmesi açısından devlet tarafından yapılan bu yardımların büyük önemi vardır.

Devlet kooperatiflere bu yardımlar dışında, kooperatifler açısından birinci derecede önemli olan, finansal yardımlarda bulunmakla görevlidir. Bunlar, vergi ve harç indirimi ya da bağışıklığı gibi dolaylı yardımlar olabileceği gibi, krediler, sübvansiyonlar ve bağışlar şeklinde dolaysız yardımlar da olabilir (40).

Devletin kooperatiflerle ilgili bu görevleri, kooperatifçilik hareketinin başarısını doğrudan doğruya etkileme gücüne sahip olduğu gibi, bu görevlerin yerine getiriliş şekli veya yapılış biçimi de, devlet kooperatif ilişkilerinin ne yönde geliştiği ya da gelişeceği konusunda bilgi verebilmektedir. Bununla beraber devletin bu görevleri yerine getirip getirmeme konusunda gösterdiği titizlik, kooperatiflere bakış açısını ya da kooperatiflere yönelik politikalarını ortaya koyabilmektedir.

Araştırmaya katılan turizm geliştirme kooperatiflerinin yönetici ya da sorumlularına, “Devletin turizm geliştirme kooperatiflerine yönelik politikalarından memnun musunuz ?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevapların % 13.1’i (8 kooperatif yöneticisi ya da sorumlusu) “Evet memnunuz”, %86.9’u (53 kooperatif yöneticisi ya da sorumlusu) ise “Hayır memnun değiliz” şeklinde gerçekleşmiştir.

“Evet memnunuz” cevabını veren 8 kooperatif yöneticisi ya da sorumlusundan 6 tanesinin, turizm geliştirme kooperatifi adı altında farklı amaçlarla faaliyet gösteren

(40) ÜNER, Nurel: a.g.e., s.213

kooperatiflerin yöneticisi ya da sorumlusu olduğu tespit edilmiştir.

“Hayır memnun değiliz” cevabını veren 53 kooperatif yöneticisi ya da sorumlusuna devletten beklentileri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar tablo 18’de yüzde dağılımı olarak gösterilmiştir. Her kooperatif yöneticisi ya da sorumlusu birden fazla seçenek işaretlemiştir.

Tablo 18: Turizm Geliştirme Kooperatifleri Yöneticileri Ya da Sorumlularının Devletten Beklentileri

Beklentiler	Yüzde Oranı (%)
Uygun Şartlarda Kredi Verilmesi	16.4
Turizm Sektöründe Uygulanan Teşvik Programlarında Kooperatiflere de Yer Verilmesi	31.1
Yönetim, Tanıtım ve Pazarlama Konularında Yardımcı Olunması	8.2
Ortakların, Kooperatif Personelinin ve Yöneticilerin Kooperatifçilik ve Turizm Konularında Eğitilmesine Rehberlik Edilmesi	18.0
Araştırma ve Yeni Projelerin Geliştirilmesinde Yardımcı Olunması ve Bunların Desteklenmesi	13.1
Kooperatiflerin Kuruluş Amaçlarına Uygun Olarak Faaliyet Gösterip Göstermediğinin Daha İyi Denetlenmesi	8.2
Hepsi	34.4

Tablodan da görüldüğü gibi 61 kooperatifin yöneticisi ya da sorumlusundan, % 16.4’ü “Uygun şartlarla kredi verilmesini”, % 31.1’i “Turizm sektöründe uygulanan teşvik programlarında kooperatiflere de yer verilmesini ve kooperatifler için özel uygulamaların geliştirilmesini”, % 8.2’si “Yönetim, tanıtım ve pazarlama konularında yardımcı olunmasını”, %18’i “Ortakların, kooperatif personelinin ve yöneticilerin kooperatifçilik ve turizm konularında eğitilmesine rehberlik edilmesini”, %13.1’i “Araştırma ve yeni projelerin geliştirilmesine yardımcı olunmasını ve bunların desteklenmesini”, %8.2’si “Kooperatiflerin amaçlarına uygun olarak faaliyet gösterip göstermediğinin daha iyi denetlenmesini”, %34.4’ü ise bu sayılanların hepsini, devletten beklediklerini belirtmiştir.

Kooperatifçilik hareketinin gelişmekte olduğu ülkelerde, kooperatifler çoğu zaman ekonomik yapıları ve işlevleri gereği uygun şartlarla kredi sağlayabilecekleri finansman kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Devlette bu finansman kaynaklarından önemli bir tanesidir.

Ülkemizde tarım sektörü dışında faaliyet gösteren kooperatiflerin bir çoğu, devletin kredi şeklindeki finansman yardımlarından yararlanamamaktadır. Turizm geliştirme kooperatifleri de, finansman sorunları başlığı altında incelediğimiz gibi, bu gruba giren kooperatiflerdendir.

Önceleri Türkiye Kalkınma Bankası kanalıyla kooperatiflere uygun şartlarla verilen krediler son yıllarda kesilmiş, bu bankadan kredi alabilmek kooperatifler açısından imkânsız hale gelmiştir. Zira bu bankanın sağladığı kredilerden yararlanabilmek için Turizm Bakanlığı'ndan belgeli ve anonim şirket olma şartı aranmaktadır.

Devletin diğer kamu bankaları kanalıyla kullandığı kredilerin şartları da kooperatiflere özel kredi uygulamalarından çok uzaktır.

Araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularından %31.1'i devletten, turizm sektöründe uygulanan teşvik programlarında kooperatiflere de yer vermesini ve kooperatifler için özel uygulamaların geliştirilmesini beklemektedir. Ancak turizm sektörüyle birinci derecede ilgili devlet kurumu olan Turizm Bakanlığı, turizm geliştirme kooperatiflerini, sektörde uygulanan teşvik programlarının dışında bırakmıştır.

Ülkemizde turizm sektöründe uygulanan teşvik programlarının çerçevesi esas olarak 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'yla belirlenmiştir. Bunun dışında vergi kanunlarında yer alan teşvikler (emlak vergisi muafiyeti ve kurumlar vergisi muafiyeti), her yıl Bakanlar Kurulu kararıyla ilân edilen ve turizm sektörünü de içine alan teşvik kararnamesindeki teşvikler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşârlıkları'nın zaman zaman turizmi geliştirmek amacıyla uyguladıkları teşvikler ve yine Orman Bakanlığı'nın bazı orman alanlarının turizme kazandırılması yönündeki teşvik edici uygulamaları, turizm sektörüne yönelik teşvik programları içinde değerlendirilebilir.

Bu sayılan teşviklerden yararlanabilmek için, Turizm Bakanlığı'ndan turizm yatırım belgesinin ya da işletme belgesinin alınmış olması gereklidir. Yani bu belgelere sahip olmayan bir girişimcinin bu teşviklerden yararlanabilmesi mümkün değildir. Turizm geliştirme kooperatifleri de, Turizm Bakanlığı'nın bu belgeleri kooperatiflere vermemesinden dolayı sektöre yönelik teşviklerden yararlanamamaktadır.

Turizm Bakanlığı İşletmeler Genel Müdürlüğü, 24.10.1995 tarihinde yapmış olduğu bir toplantıda, bu tarihten sonra turizm geliştirme kooperatiflerinin yatırım belgesi talebiyle yapacakları başvuruların red edilmesini karara bağlamıştır. Aynı prensip kararında kooperatiflerin bu belgeyi alabilmeleri için ancak kendi aralarında bir anonim şirket kurmaları veya en az beş yıllığına tesislerini bir şahsa ya da anonim şirkete kiralamaları gerektiği belirtilmiştir.

Turizm Bakanlığı tarafından alınan bu kararın esasen hiçbir hukuki dayanağı yoktur. Zira İşletmeler Genel Müdürlüğü bu prensip kararını almadan önce bakanlığın hukuk müşavirliğinden farklı tarihlerde iki görüş istemiş ve bu görüşlerin her ikisinde de, turizm geliştirme kooperatiflerine turizm yatırım belgesi ya da işletme belgesi verilmesinde, 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ve ilgili yönetmelikler açısından bir sakınca olmadığı belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi İşletmeler Genel Müdürlüğü tarafından alınan bu karar, aynı bakanlığın hukuk müşavirliği tarafından verilen görüşlerle aksi yöndedir.

Bu kararın gerekçesi, yine aynı karar içinde belirtilmiştir. Buna göre, kararın alındığı tarihe kadar Turizm Bakanlığı'ndan yatırım belgesi almış olan kooperatiflerden hiçbirinin işletme aşamasına gelemediği, bir kısmının belgesinin ise, inşaat aşamasında konut olarak yapıldığının tespit edilmesinden dolayı iptal edildiği belirtilmektedir. Gerekçeli kararın devamında, kooperatiflerin asıl amacının üyelerinin ikinci konut, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu, kooperatiflerin bu amaçla satın aldıkları arazilerin imar plânlarında turizm tesis alanı kullanımına ayrılmış olması nedeniyle konut olarak inşaat ruhsatı alamamaları karşısında, proje olarak ikinci konuta yönelik çözümlerle (apartotel gibi) turistik tesis adı altında yatırım belgesi talep ettikleri belirtilmiştir.

Bu kararın, turizm geliştirme kooperatifi adı altında konut yapı kooperatifi gibi faaliyet gösteren kooperatiflere karşı alınmış bir tepki kararı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu karar, tüm turizm geliştirme kooperatiflerini bağlayıcı niteliktedir.

Turizm Bakanlığı tarafından alınan bu kararda dikkati çeken bir diğer husus, kooperatiflerin bu tarihten sonra yatırım belgesi talebiyle bakanlığa yapacakları başvuruları, ancak kendi aralarında kuracakları bir anonim şirket kanalıyla ya da tesislerini bir anonim şirkete veya şahsa en az beş yıllığına kiralamak suretiyle, yapabileceklerinin belirtilmiş olmasıdır. Bakanlığın bundan amacı, kooperatiflerin çok ortaklı bir tüzel kişilik olmasından dolayı bakanlığa karşı olan yükümlülüklerinde sorumluluğun ortaklar arasında dağılacağı ve bir sorumlu bulamayacağı endişesidir.

Bakanlık aynı nedenden dolayı devre-mülk işletmelerinin belgelendirilmesine de sıcak bakmamaktadır. Oysa günümüzde, turizm sektörünün hızla geliştiği ve yeni işbirliği organizasyonlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Turizm Bakanlığı'nın gerek kooperatiflere gerekse devre-mülk işletmelerine karşı bu tutumu, gelişen ve değişen sektöre ayak uyduramadığı düşüncesini doğurmaktadır.

İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün kooperatiflerin yatırım belgesi talepleriyle ilgili prensip kararı ve hukuk müşavirliğinin bu konudaki görüşleri ekler bölümünde sunulmuştur.

Turizm Bakanlığı'nın kooperatiflere olumsuz bakış açısını gösteren bir diğer uygulama ise, 1979 yılında yine bu bakanlık bünyesinde kurulan Turizm Geliştirme Kooperatifleri Daire Başkanlığı'nın politik ve siyasi nedenlerle 1982 yılında kapatılmış olmasıdır. Bu başkanlık kısa sürede yeni turizm geliştirme kooperatiflerinin kurulmasında ve sektöre kazandırılmasında önemli çalışmalar yapmıştır.

Buna göre, Turizm Bakanlığı'nın turizm sektöründe uygulanan teşvik programlarında kooperatiflere yer vermek yerine, onları dışlayıcı bir politika izlediği ve yalnız bıraktığı görülmektedir. Bakanlık politikalarını ve uygulamalarını anonim şirketler ve bireysel girişimler üzerine kurmuştur. Özellikle anonim şirketler Turizm Bakanlığı tarafından destek görmektedir. Örneğin, 2634 sayılı kanunda yer alan kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisıyla ilgili uygulamayla, bugüne kadar kiralanan toplam 296 arazinin hepsi anonim şirketlere kiralanmıştır.

Turizm Bakanlığı'nın kooperatiflere karşı bu olumsuz tutumunun temel nedeni, alınan prensip kararında da belirtildiği gibi, kooperatiflerin ikinci konuta yönelik faaliyetleridir. Yani bakanlık, turizm geliştirme kooperatiflerinin sadece konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren kooperatiflerden ibaret olduğunu düşünmektedir. Oysa en azından araştırmaya katılan kooperatifler arasında bile, gerçek birer turizm işletmesi gibi faaliyet gösteren ve konaklama tesisi işleten kooperatifler vardır. Bakanlık denetim eksikliğinden kaynaklanan bu problemi, kooperatiflerin hepsini cezalandırarak çözmeye çalışmıştır.

Bakanlığın kooperatiflere karşı olumsuz yaklaşımını sadece turizm belgeleri açısından değerlendirmek yanlış olacaktır. Ancak bakanlığın diğer hizmetlerinden (tanıtım, personel eğitimi gibi) yararlanabilmek için, yine bu belgelere sahip olmak gerekmektedir.

Turizm Bakanlığı'nın turizm geliştirme kooperatiflerine yönelik politikaları bir noktada, bakanlığın temel politikaları içinde yer alan ve kalkınma plânlarına da yansıyan, küçük kapasiteli tesislerin ve aile işletmeciliğinin teşvik edilmesine dair kararlara da ters düşmektedir. Çünkü bu tip tesisler ya da işletmelerin verimli hale getirilebilmesinin en uygun yolu, bunların kendi aralarında kooperatifleşmelerinin teşvik edilmesi, daha sonra da desteklenmeleridir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin ciddi anlamda yönetim sorunlarıyla karşılaştıkları ve bu sorunları aşabilmek için sahip oldukları tesisleri, turizm şirketlerine ya da şahıslara kiraladıkları veya işlettirdikleri, araştırmaya katılan kooperatiflerden anlaşılmaktadır. Sonuçta bu kooperatiflerdeki tanıtım ve pazarlama sorunları da bu şekilde çözümlenebilmektedir. Ancak bu çözüm yöntemleri geçicidir ve sağlıklı değildir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin kendi yönetim organlarının, kooperatiflerini ve sahip oldukları tesisleri başarılı bir şekilde yönetir hale gelmelerinde, devletin teknik ve teorik anlamda hiçbir desteği bulunmamaktadır. Bu ülkemiz kooperatifçiliği açısından da önemli bir sorundur. Ülkemizde devletin yalnızca tarım sektöründeki kooperatiflerin yönetimlerinde doğrudan yer alarak onların yönetimlerine yardımcı

olmaya çalıştığı, bunun da aslında demokratik kooperatifçilik açısından istenmeyen bir durum olduğu bilinmektedir.

Ülkemizde bazı tarım kooperatiflerinde üretilen ürünlerin devlet tarafından satın alındığı bilinmektedir. Ancak devletin genel olarak, kooperatiflerin ürettikleri hizmet ya da ürünlerin tanıtımı veya pazarlanması konusunda kooperatiflere herhangi bir desteği bulunmamaktadır. Turizm geliştirme kooperatifleri ise, Turizm Bakanlığı'nın politikaları nedeniyle, devletten tanıtma ve pazarlama konularında yardım alamamaktadır.

Eğitim, kooperatifçilik hareketinin başarıya ulaşmasında en önemli faktörlerden birisidir. Araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularından %18'i devletten ortakların, kooperatif personelinin ve yöneticilerin kooperatifçilik ve turizm konularında eğitilmesine rehberlik edilmesini beklediklerini belirtmiştir.

Kooperatif ortaklarının, personelin ve yöneticilerin turizm konusundaki eğitimini üstlenebilecek ya da bu konudaki organizasyonu sağlayabilecek en yetkili kamu kurumu Turizm Bakanlığı'dır. Bakanlığın bu konuda yeterli bir alt yapısının ve potansiyelinin olduğu bilinmektedir (41). Ancak turizm geliştirme kooperatifleri yukarıda belirtilen nedenden dolayı bu eğitim programlarından da yararlanamamaktadır.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 94. maddesinde belirtildiği gibi, kooperatifler yıllık bilançolarına göre oluşan olumlu gelir gider farklarının %1'ini Sanayi ve Ticaret Bakanlığı emrindeki bir fona yatırmak zorundadır. Bu fonun oluşturulmasındaki amaç, kooperatiflere kooperatifçilik eğitimi ve kooperatifçiliğin tanıtılması gibi konularda yol göstermek ve hizmet verebilmektir. Kanunda bu görevin kime ait olduğu açıkça belirtilmemekle birlikte, fonun Sanayi ve Ticaret Bakanlığı emrinde toplanması, görevin de yine bu bakanlığa ait olduğunu göstermektedir. Uygulamada da bu böyledir.

(41) Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen eğitim etkinlikleri, mesleki eğitim (işbaşı eğitim kursları ve ev pansiyonculuğu kursları), otelcilik, ikram ve turizm eğitimi, profesyonel turist rehberliği eğitimi, turizm bilinci eğitimi, turist sağlığı eğitimi ve hizmet içi eğitim programlarını kapsamaktadır.

Ancak 1993 yılında Başbakanlık tarafından alınan bir kararla, bu fonda biriken paranın %89'unun genel bütçeye, %11'inin ise fonlara (%10'u Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, %1'i Afet Fonu olmak üzere) aktarılmasına karar verilmiştir. Hazine Müsteşarlığı her yıl bu fonun genel bütçeye aktarılan kısmından uygun gördüğü miktarı, fonun asıl amacı için kullanılmak üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na iade etmektedir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yetkilileriyle yapılan görüşmelerde, bu fonda 1997 yılı sonu itibarıyla 106.800.000.000._ Türk Lirası para biriktiği, bundan da tahminen 5.000.000.000._ Türk Lirası'nın Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na aktarılacağı belirlenmiştir. Yine aynı yetkililerle yapılan görüşmelerde bu paranın kanunda belirtilen kullanım amaçlarıyla ilgili olarak herhangi bir çalışma yapılmadığı anlaşılmıştır.

Buna göre, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın da (kullanabileceği bir kaynak olmasına rağmen), Turizm Bakanlığı gibi kooperatiflerde eğitim çalışmalarına yönelik hiçbir faaliyetinin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kooperatiflerde eğitim konusu kadar önemli olan bir diğer konu araştırmadır. Hızla gelişen ve değişen şartlara kooperatiflerin uyum sağlayabilmeleri, faaliyet gösterdikleri sektörü tanımaları, sektördeki dalgalanmalardan etkilenmemeleri ve gerektiğinde bunlar karşısında yeni organizasyon modelleri oluşturabilmeleri için, araştırmaya ve yeni projelerin geliştirilmesine önem verilmesi gereklidir.

Özellikle turizm geliştirme kooperatifleri açısından bu konu ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü turizm geliştirme kooperatiflerinin faaliyet gösterdikleri sektör, çok hızlı gelişmekte ve kendini sürekli yenilemektedir. Kooperatiflerin bu sektörde tutunabilmeleri için bu değişimi çok iyi takip etmeleri ve yeni projeler geliştirerek sektöre ayak uydurmaları gereklidir.

Araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularından %13.1'i devletten, kooperatiflere araştırma ve yeni projelerin geliştirilmesinde yardımcı olmasını ve bunları desteklemesini beklediğini belirtmiştir.

Ülkemizde devletin, kooperatifçilik araştırmalarıyla ilgili bir çalışmasının olmadığı bilinmektedir. Devlet bu konuda hiçbir hizmet üretememektedir. Kooperatifçilik araştırmalarına yönelik çalışmalar genellikle üniversitelerde yapılan teorik çalışmaların ötesine geçememiştir.

Araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularından %8.2'si ise, Turizm Bakanlığı'nın kooperatiflere karşı olumsuz tutumunun, turizm geliştirme kooperatifleri adı altında farklı amaçlarla faaliyet gösteren kooperatiflerin varlığından kaynaklandığını tespit edebilmiş ve bunun için turizm geliştirme kooperatiflerinin, kuruluş amaçlarına uygun olarak faaliyet gösterip göstermediğinin daha iyi denetlenmesini devletten beklediğini belirtmiştir. Soruda bu şıkkı işaretleyen kooperatif yöneticileri ya da sorumlularının tümünün, turizm geliştirme kooperatiflerinin kuruluş amaçlarına uygun olarak faaliyet gösteren kooperatiflerin yöneticisi ya da sorumlusu olduğu tespit edilmiştir.

Turizm geliştirme kooperatiflerini denetlemekle görevli en yetkili kamu kurumu bilindiği gibi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'dır. Ancak bu bakanlığın kooperatiflerin kuruluşları sonrasındaki denetimlerinin yeterli olup olmadığı veya kooperatifleri kuruluş amaçlarına uygun olarak faaliyet gösterip göstermedikleri konusunda ne derece denetlediği, araştırmaya katılan kooperatiflerden anlaşılabilmektedir.

Sonuç olarak turizm geliştirme kooperatiflerinin devletle olan ilişkilerinde iki Bakanlığın (Turizm Bakanlığı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı), önemli bir yere sahip olduğu, ancak bunlardan Turizm Bakanlığı'nın kooperatifleri dışlayıcı bir politika izlediği, Sanayi Bakanlığı'nın ise kooperatiflere karşı ilgisiz bir tutum içinde olduğu ve üzerine düşen görevleri yeterince yerine getirmediği, bunun yanında turizm geliştirme kooperatifleri açısından son derece önemli olan bu iki bakanlık arasındaki koordinasyonun ve işbirliğinin sağlanamamış olduğu görülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİYLE İLGİLİ BİR MODEL YAKLAŞIMI

I. GENEL DURUM

Turizm, içinde bulunduğumuz yüzyılın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olarak dikkati çekmektedir. Ülkemizin de içinde bulunduğu Akdeniz havzası ise, bu gelişmenin en hızlı yaşandığı bölgelerden birisidir.

Türkiye özellikle son 15 yılda turizm sektöründe büyük gelişmelere sahne olmuştur. Bugün Türkiye, turizmin dünyada en hızlı geliştiği ülkeler arasındadır. Ancak özellikle Avrupa’da, turizmin günümüzdeki boyutlarına ulaşmasında önemli katkıları olan turizm kooperatiflerinin, ülkemizde beklenen performansı sergileyemedikleri görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, ülkemizdeki kooperatifçilik bilincinin henüz yeterince oluşmamış olması ve turizm kooperatiflerinin, turizmin geliştirilmesi açısından öneminin yeterince anlaşılamamış olmasıdır. Bu yüzden ülkemizdeki turizm kooperatifleri, son 15 yıldan bu yana yaşanan hızlı gelişmenin ardında kalmış ve turizm sektörüne yeterli katkıyı sağlayamamıştır.

İlk örneği, 1970 yılında görülen ve 1980 yılına kadar nitelik ve nicelik yönünden pek bir varlık gösteremeyen turizm kooperatifleri, 1979 yılında Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan, Turizm Geliştirme Kooperatifleri Daire Başkanlığı’nın çalışmaları sonucunda belli bir ivme kazanmıştır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kayıtlarına göre, bugün Türkiye genelinde faal olan turizm geliştirme kooperatiflerinin sayısı 234’dür. Bu kooperatiflerin önemli bir

bölümünün de deniz turizmiyle ilgili bir konuda (özellikle ortakları için yazlık konut üretimi konusunda) faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Ülkemizdeki turizm geliştirme kooperatiflerinin öncelikle amaç ve faaliyet konuları açısından yanlış anlaşıldığını ve farklı uygulamaların geliştiğini söylemek mümkündür. Bunlar arasında en çok rastlanan ve en ilgi çekici olanı, konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleridir. Bu tip kooperatifler, bazı yasal düzenlemeler ve uygulamalar nedeniyle amaçlarına ulaşabilmek için konut yapı kooperatifi adı altında değil de, turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlenmektedir. Bunların esas amacı, ortakları için kıyı bölgelerinde yazlık konut üretebilmektir. Yine bu kooperatiflerin büyük bir bölümü ürettikleri konutları turizme açmamakta yalnızca ortaklarının kullanımına sunmaktadır.

Bu tür kooperatifler kıyı bölgelerinin yağmalanmasını bir noktada önlerken, diğer taraftan turizm kooperatiflerinin turizme katkısı açısından bekleneni verememektedir.

Gerçekten bu tip kooperatiflerin turizm geliştirme kooperatifi adı altında faaliyet gösterebilmesinin ve sayılarının gün geçtikçe artmasının en önemli nedeni, ilgili kurumların (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, belediyeler ve il bayındırlık ve iskân müdürlükleri) kooperatifler üzerindeki denetimlerinin yetersizliği olarak görülebilir.

Araştırmaya katılan kooperatiflerden, konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatiflerinin dışında, işletme kooperatifi, çevre kooperatifi ve tüketim kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatiflerinin de olduğu anlaşılmaktadır.

Turizm geliştirme kooperatifleri, turizm sektöründeki küçük ve orta ölçekteki işletmelerin verimli hale getirilebilmesinde kullanılabilecek en uygun örgüt yapısına sahiptir. Bu örgütlerin meydana gelmesini sağlayan en önemli faktör ise, ortaklarına daha fazla ekonomik fayda sağlayabilmeleridir. Yani kooperatifler, bireylerin yapmak istedikleri işleri ekonomik yetersizlikler nedeniyle yapamamalarından dolayı kurulmaktadır. Sonuçta, kooperatifler yoluyla oluşturulan ekonomik güç, bireylerin ortak amaçlarına ulaşmasını sağlamaktadır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin faaliyetlerini sürdürebilmeleri açısından karşılaştıkları en büyük sorun, finansman sorunudur.

Turizm sektörü dinamik bir yapıya sahiptir ve çoğu zaman büyük yatırımlar gerektirmektedir. Genellikle, küçük ve orta ölçekteki işletmelerin birlikteliğinden doğan kooperatiflerin, finansal yapılarının güçlü olması zor görünmektedir. Neticede bu kooperatifler sektördeki işlevlerini gereği gibi yerine getirememektedir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin finansal yapılarının zayıf olmasının başlıca nedenleri, ortakların düşük ortaklık payları yüklenmeleri ve kooperatiflerde sermaye birikimini özendirecek unsurların sınırlı olmasıdır. Yine, bu kooperatifler tarafından kullanılacak dış finansman kaynakları da özkaynaklarına göre yetersiz kalmıştır.

Öncelikle kooperatifleri yeterli krediyle destekleyecek ve kredi gereksinimlerini karşılayacak bir finans kurumu yoktur. Mevcut finans kurumlarının verdiği krediler, kooperatiflerin finansman sorunlarını çözmekten çok, bu sorunları artırıcı niteliktedir. Bunun yanında devlet kredileri ve yardımlarından da turizm geliştirme kooperatiflerinin yararlanamadığı görülmektedir.

Üst örgütlenme şüphesiz, kooperatiflerin başarısı açısından son derece önemlidir. Turizm geliştirme kooperatifleri arasında üst örgütlenmeye olan ilginin ve üst örgüt sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmada, turizm geliştirme kooperatifleri üst örgütlerinin yalnızca birlik düzeyinde olduğu, bunlardan faal olanların sayısının da sadece 2 olduğu belirlenmiştir. Bu birliklere üye olan kooperatif sayısı ise 19'dur. Turizm geliştirme kooperatifleri, faaliyet gösterdikleri sektör itibarıyla üst örgütlenmeye en fazla ihtiyaç duyması gereken kooperatiflerdendir.

Dar gelirli bireylerin birliktelikleri sonucu kurulan turizm geliştirme kooperatiflerinin, oldukça hareketli ve güç koşulların yaşandığı turizm sektöründe tutunabilmeleri ve sorunlarını daha kolay çözümlayebilmeleri açısından üst örgütlerin önemi büyüktür.

Turizm geliştirme kooperatifleri arasında üst örgütlenmeye olan ilginin ve üst örgüt sayısının düşük olmasının nedenlerine bakıldığında, yasal düzenlemelerde bu

kooperatifleri üst örgütlenmeye özendirici hükümlerin bulunmadığı, mevcut üst birliklerin kendilerinden beklenenleri veremediği ve bu kooperatiflerin çok amaçlı ve geniş faaliyet konularını içeren türden kooperatifler olmasının üst örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

Denetim, kooperatiflerden beklenen hizmet ve faydaların tam olarak yerine getirilip getirilmediğinin ölçülmesinde kullanılan önemli bir araçtır. Turizm geliştirme kooperatiflerinin iç ve dış denetim organlarının sağlıklı bir biçimde çalışmadığı araştırmaya katılan kooperatiflerden anlaşılmaktadır.

İç denetim organlarından olan denetim kurulları, olağanüstü bir durum olmadığı sürece, her yıl sonunda ve sadece bir kez denetim yapmaktadır.

Kooperatifleri her yönüyle denetleme yetkisine sahip Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın denetimlerinin de yetersiz olduğu görülmektedir. Bunun yanında kooperatifleri kendi alanlarına giren konularda denetleyen kurum ve kuruluşlardan, belediyeler ile il bayındırlık ve iskân müdürlüklerinin yaptıkları denetimlerin, genellikle proje bazında ve yetersiz olduğu, bunun da yapıların bitirildikten sonra projede görünen kullanım amaçlarından farklı amaçlarla kullanılmasına neden olduğu görülmektedir.

Bir kooperatifin başarılı ya da başarısız olması çoğu zaman kooperatif yönetiminin başarılı olup olmamasına bağlıdır. Bu yüzden kooperatif yönetiminde bulunanların bazı nitelikleri taşıması ve böylece kendilerinden beklenen çalışmaları sergileyebilmeleri gereklidir.

Kooperatif yöneticilerinde bulunması gereken niteliklerin en önemlileri, gerek kooperatifçilik konusunda gerekse faaliyet gösterilen konuda eğitilmiş olmaları ve yönetim tecrübesi taşımalarıdır. Ancak, araştırmaya katılan kooperatiflerden, turizm geliştirme kooperatifleri yöneticilerinin, her iki konuda da zayıf olduğu ve bunun sonucu olarak yönetim sorunlarıyla karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Bu durum kooperatiflerin başarısını doğrudan doğruya etkilemektedir. Oysa bugün bir endüstri görünümünü alan turizm sektöründe belirlenen hedeflere ulaşabilmek için, bu nitelikleri taşıyan iyi bir yönetim kadrosuna sahip olmak gereklidir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin yönetim sorunları, en çok bu kooperatifler tarafından üretilen tesislerin işletilmesi konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu tesislerin işletilmesi için belli bir bilgi birikimi ve tecrübeye sahip olmayan kooperatif yönetimleri, tesislerini turizm şirketlerine ya da şahıslara kiralayarak işletilmesini sağlamaktadır. Turizm geliştirme kooperatiflerinin yönetim sorunlarını çözmek amacıyla başvurdukları bu yöntem, sağlıklı ve kalıcı değildir.

Kooperatifçilik hareketinin başarıya ulaşmasında ve bunun kalıcı olmasında en önemli unsurlardan biri de, kooperatifçilik eğitimidir.

Kooperatifçilik ilkeleri arasında da yer alan kooperatifçilik eğitimi, kooperatiflerin kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmeleri için ortaklar, kooperatif personeli ve yöneticiler başta olmak üzere, toplumun tüm bireylerine kooperatifçilik düşüncesini benimsetmeye çalışan faaliyetler bütünüdür.

Ülkemizdeki kooperatifçilik hareketinin önemli sorunlarından biri olan kooperatifçilik eğitimi konusunun turizm geliştirme kooperatifleri için de önemli bir sorun olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kooperatiflerden sadece 2 tanesinde kooperatifçilik eğitimiyle ilgili faaliyetlerin düzenlendiği tespit edilmiştir. Bunun yanında gerek kooperatif yöneticilerinin, gerekse kooperatif personelinin kooperatifçilik ve turizm konusundaki eğitimlerinin yetersiz olduğu belirlenmiştir.

Kooperatifçilik eğitiminin öneminin ülkemizde yeterince anlaşılamamış olması, bu konuya yeterli finansal desteğin yapılmaması ve yasal düzenlemelerle bu konunun özendirilmemesi, sorunun büyümesine ve ciddi boyutlara ulaşmasına neden olmuştur.

Ekonomik ve sosyal kalkınma amacıyla kurulan kooperatiflerin devletle ilişkilerinin olması kaçınılmazdır. Kooperatif devlet ilişkileri, her ülkede farklı şekillerde gelişmiş olmakla birlikte, demokratik kooperatifçilik anlayışı açısından, bu ilişkilerin kooperatifçilik hareketinin özyapısına zarar vermeyecek şekilde yürütülmesi gereklidir.

Bununla beraber kooperatiflerin kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmeleri için, devletin üzerine düşen bazı görevler vardır. Bunlar; ilgili yasal düzenlemeleri hazırlamak ve gerekli düzenlemeleri yapmak, kooperatiflere finansal,

eğitim, araştırma, danışmanlık ve denetimle ilgili yardımlarda bulunmak, şeklinde sıralanabilir.

Devlet, kooperatiflerle ilgili görevlerini yerine getirmede, kooperatif hareketin başarısını doğrudan etkileme gücüne sahiptir.

Kooperatif devlet ilişkilerini ve devletin kooperatiflere karşı görevlerini turizm geliştirme kooperatifleri açısından değerlendirdiğimizde, bu konunun turizm geliştirme kooperatifleri açısından önemli bir sorun olduğunu söylemek mümkündür. Zira araştırmaya katılan kooperatiflerin yöneticileri ya da sorumlularından %86.9'u, bu ilişkileri belirleyen devlet politikalarından memnun değildir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin devletle olan ilişkilerinde, iki bakanlığın (Turizm Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) ön plâna çıktığı ve bu ilişkileri doğrudan doğruya etkilediği görülmektedir.

Turizm Bakanlığı, uygulamalarında kooperatifleri dışlayıcı bir politika izlemektedir. Turizm işletmeleri için son derece önemli olan turizm yatırım belgesi ve işletme belgesi, bakanlığın almış olduğu bir kararla kooperatiflere verilmemekte, böylece turizm geliştirme kooperatifleri kredi ve teşvik programları başta olmak üzere tanıtım, pazarlama ve eğitim gibi birçok konuda devletten gerekli yardımı alamamaktadır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, kooperatiflerin kuruluşlarına izin veren ve bu aşamadan sonra kooperatifleri her yönüyle denetleme yetkisine sahip kamu kurumudur. Bununla beraber 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 94. maddesinde belirtilen, kooperatiflerin tanıtma ve eğitim hizmetlerini sağlayacak fon, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın emri altında toplanmaktadır. Bu fonun oluşturulmasındaki amaç, kanunda «Kooperatifçiliğin tanıtılması, kooperatiflere eğitim ve organizasyonlarında yol gösterilmesi, öğütlerle yönetim ve faaliyetlerine yardımcı olunması gibi hizmetleri sağlayabilmek» şeklinde açıklanmıştır. Ancak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı gerek denetimle ilgili görevlerini, gerekse 94. maddede belirtilen yardımları gereği gibi yerine getirmemektedir.

Bunun yanında turizm geliştirme kooperatiflerinin başarılı olabilmeleri ve verimli bir biçimde çalışabilmeleri açısından son derece önemli olan, Turizm Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı arasındaki koordinasyonun kurulamamış olması da, devlet kooperatif ilişkilerine yönelik sorunları arttırıcı niteliktedir.

II. TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİ İÇİN ÖNERİLEN MODEL

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sektör içindeki yerlerini alabilmeleri ve kendilerinden beklenen ekonomik ve toplumsal faydayı sağlayabilmeleri için öncelikle bu kooperatiflerin karşılaştıkları sorunların çözülmesi gereklidir. Bu yüzden, turizm geliştirme kooperatifleri için aşağıdaki model önerilmiştir.

Şekil 1’de gösterilen ve turizm geliştirme kooperatifleri için önerilen modelde, birim turizm geliştirme kooperatiflerinden Türkiye Milli Kooperatifler Birliği’ne kadar aşağıdan yukarıya doğru bir örgütlenme öngörülmüştür. Birim turizm geliştirme kooperatifleri, birlikler, Merkez Birliği ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği kendi aralarındaki ilişkilerin yanı sıra devlet ve Kooperatifler Bankası’yla da ilişki içindedir. Bunun yanında Türkiye Milli Kooperatifler Birliği’nin bünyesinde Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırma Merkezi, Merkez Birliği’nin bünyesinde ise Turizm Eğitim Merkezi bulunmaktadır.

III. MODELİN İŞLEYİŞİ

Modelde yer alan birim turizm geliştirme kooperatifleri, ortaklarının turizm sektöründen en iyi şekilde yararlanabilmeleri için, gerekli örgüt yapısına sahip kooperatifler olacaktır. Bu kooperatifler kuruluş amaçlarına göre, ortaklarının kuracakları turistik tesislere önderlik edecek, gerekli işletme girdilerinin teminini sağlayacaktır.

Turizm geliştirme kooperatifleri birlikleri, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nda belirtildiği gibi, en az yedi kooperatifin biraraya gelmesi sonucu oluşacaktır. Bunlar modelin ikinci basamağında yer almaktadır.

Turizm geliştirme kooperatifleri birlikleri, birim kooperatiflerin yapmak istedikleri ancak mali ve teknik yetersizliklerden dolayı gerçekleştiremedikleri projelerde, kooperatiflere yardımcı olacak ve onları yönlendirecektir. Birlikler esas olarak kooperatifler arasındaki bölgesel işbirliğini kuracaktır. Ayrıca bu birlikler, kooperatifleri üst örgütlenmeye özendirmek amacıyla, hazırlayacakları bölgesel turizm kalkınma plânları çerçevesinde hareket edecek, kooperatiflere mali ve teknik açıdan daha fazla yardımcı olacaktır.

Modelin üçüncü basamağında Turizm Geliştirme Kooperatifleri Merkez Birliği yer almaktadır. Merkez Birliği turizm geliştirme kooperatifleriyle ilgili en üst kuruluştur.

Merkez Birliği bünyesinde oluşturulacak olan Turizm Eğitim Merkezi yönetici, personel ve ortakların eğitimi başta olmak üzere, turizm sektörüne yönelik nitelikli personel yetiştirilmesi konusunda çalışmalar yapacaktır. Birlik bunun dışında, araştırma, denetim, danışmanlık ve uzmanlık hizmetlerini verecek ve bölgelerarası işbirliğini gerçekleştirecektir.

Merkez Birliği turizm geliştirme kooperatiflerinin en üst kuruluşu olarak bir karar organı gibi hareket edecek ve aşağıdaki faaliyetleri yürütecektir (1).

- Turizm mevsiminin her dönemine ait farklı ve etkili stratejiler belirlemek, plânlamak ve üye kooperatiflere bunları benimseterek uygulamalarını sağlamak,
- Kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği yapmak ve kooperatifleri bunlara karşı temsil etmek,
- Tanıtım ve reklâm hizmetleri vermek,
- Turizm geliştirme kooperatiflerinin amaçlarına ve faaliyet konularına uygun hareket etmeleri ve başarılı olabilmeleri için, eğitici ve öğretici nitelikte denetimler yapmak,
- Yeni ya da farklı turizm türlerini kooperatiflere benimsetmek ve bu konuda onlara

(1) ŞİMŞEK, Mustafa Yaşar: Türkiye’de Turizm Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Turizm Kooperatifçiliğinin Geliştirilmesi ile İlgili Bir Model Yaklaşımı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1991, s.156

gerekli yardımları yapmak,

- Kooperatifler tarafından üretilen ürün ve hizmetler için pazarlama ve dağıtım kanalları oluşturmak ve bunları koordine etmek,

Modelin dördüncü basamağında Türkiye Milli Kooperatifler Birliği bulunmaktadır. Ülkemizdeki tüm kooperatif türlerinin en üst kuruluşu olan Milli Kooperatifler Birliği, kooperatifçilik hareketini başta devlete karşı olmak üzere, özel sektöre, yurt dışında ise aynı şekilde kamu, özel ve kooperatif sektör kuruluşlarına karşı temsil etmek, ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliğini sağlamak, Eğitim ve Araştırma Merkezi'yle gerekli faaliyetleri yürütmek, tanıtıcı çalışmalar yapmak ve yayınlar hazırlamak gibi görevler üstlenmiştir (2).

Modelde devletin, birim turizm geliştirme kooperatiflerinden Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'ne kadar her basamakla ilişki içinde olması öngörülmüştür.

Devlet öncelikle turizm kooperatifçiliğine yön verecek yasaları çıkarmak ve düzenlemeleri yapmakla görevlidir. Turizm geliştirme kooperatiflerinin kuruluşuna izin veren ve bu kooperatifleri her yönüyle denetleme yetkisine sahip olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, denetimlerinde öncelikle Merkez Birliği ile koordineli çalışacak, gerektiğinde de kooperatif birlikleri, Turizm Bakanlığı, belediyeler, il bayındırlık ve iskân müdürlükleri ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla da işbirliği yapacaktır.

Turizm Bakanlığı bünyesinde 1979 yılında kurulan ancak politik ve siyasi nedenlerle 1982 yılında kapatılan Turizm Geliştirme Kooperatifleri Daire Başkanlığı tekrar kurulacaktır.

Turizm Geliştirme Kooperatifleri Daire Başkanlığı, kooperatiflerin başarılı olabilmeleri için gerekli araştırmaları yapacak, yeni projeler geliştirecek ve bunların uygulanmasını sağlayacaktır. Bunlar içinde kooperatifler için özel teşvik programları da yer alacaktır.

Kooperatifler tarafından üretilen hizmet ve ürünlerin tanıtımı ve pazarlanması faaliyetleri ile kooperatif yöneticilerinin, personelin ve ortakların eğitimi de bu başkanlığın görevleri arasında olacaktır. Turizm Geliştirme Kooperatifleri Daire

(2) ŞİMŞEK, Mustafa Yaşar: a.g.e., s.158

Başkanlığı bu faaliyetleri yürütürken Merkez Birliği ve birliklerle koordinasyon halinde çalışacaktır.

Başta Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı olmak üzere turizm geliştirme kooperatifleriyle ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları Merkez Birliği ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ile koordineli olarak çalışacak, denetim, eğitim ve finansman gibi temel konularda Merkez Birliği'ne destek vereceklerdir.

Merkez Birliği yukarıda da değindiğimiz gibi bir karar organı gibi çalışarak koordinasyonu sağlayacaktır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin en önemli sorunlarından birisi finansman sorunudur. Yapılan araştırmada bu kooperatiflerin finansman ihtiyaçlarını karşılamada çoğunlukla özkaynaklarını kullandıkları, bunun da yeterli olmadığı, dış finansmana dayalı kaynakları ise çeşitli nedenlerle kullanamadıkları görülmüştür.

Modelde turizm geliştirme kooperatiflerinin finansman sorunlarının kalıcı ve sağlıklı bir çözüme kavuşturulabilmesi amacıyla bir kooperatifler bankasının kurulması öngörülmüştür.

Kooperatifler bankasının kurulması ülkemiz kooperatifçileri arasında yıllardan beri tartışılan ve benimsenen, ancak kuruluşu bir türlü gerçekleştirilemeyen bir bankadır. Kooperatif bankaları, kooperatifçilik hareketinin gelişmiş olduğu birçok ülkede, kooperatiflerin finansman sorunlarının çözümünde büyük katkılar sağlamıştır. Ülkemizde de kurulacak bir kooperatifler bankasının, kooperatifler için önemli bir dış finansman kaynağı olacağı şüphesizdir.

Mevcut bankaların verdiği krediler yüksek faizli, kısa vadeli ve ihtiyaçları karşılayamayacak düzeydedir. Kooperatiflere finansman sağlayan kamu bankaları ya da kooperatif iştirakli bankalar da genellikle özel bankalar gibi çalışmakta ve kooperatiflerin finansman ihtiyacını karşılayamamaktadır.

Kooperatifler bankasının kooperatiflerin diğer bankalara ya da finans kuruluşlarına olan ilgilerini de azaltacağı muhakkaktır. Bu banka ayrıca kooperatiflerin dış finansman konusunda en büyük sıkıntısı olan kredi maliyetlerinin fazlalığından kaynaklanan faiz sorununu da çözümleyecektir.

Kooperatifler bankası tüm kooperatiflerin kredi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için güçlü bir sermaye yapısına sahip olmalıdır. Banka anonim şirket şeklinde kurulduğunda tüm kooperatifler ve üst örgütleri kooperatifler bankasının sermayesinden kendi imkânları çerçevesinde pay alabilecektir. Bu aşamada devletin de bankanın kuruluşuna destek olması gereklidir. Devlet hem finansman temininde, hem de gerekli yasal düzenlemeleri yaparak ya da yasalardaki eksiklikleri gidererek bu desteği sağlayabilir (3).

Kooperatifler bankasının özelliği, sadece kooperatiflere kredi sağlaması değil, bankanın yönetim ve sermayesine de kooperatiflerin ve üst örgütlerinin egemen olmasıdır. Bu özellik, kooperatiflerin finans kurumunun demokratik denetimi açısından önemlidir (4).

Kooperatifler bankası mevduat toplama işlemlerinin yanı sıra tüm bankacılık işlemlerini de yapabilecektir. Bunun yanında ortakların tasarrufları da banka sermayesinin oluşmasında önemli rol oynayacaktır. Böylece ortaklar, bir taraftan psikolojik olarak kendi kuruluşları olduğu için bankaya olumlu bakarken, diğer taraftan yönetimde söz sahibi olacaktır (5).

Turizm geliştirme kooperatiflerinin faaliyet gösterdikleri sektör itibarıyla zaman zaman büyük yatırımlar gerçekleştirmek zorunda kaldıkları ve bunun için de güçlü bir finansman yapısına sahip olmaları gerektiği düşünüldüğünde, kooperatifler bankasının bu kooperatifler açısından ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Turizm geliştirme kooperatifleri için yukarıda önerilen ve işleyişi anlatılan modelin, kooperatiflerin sorunlarının çözümüne yardımcı olacağı ve başarılı birer turizm işletmesi şeklinde çalışmalarını sağlayacağı düşünülmektedir.

(3) İŞLER, Mine: Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Yönetime Demokratik Katılımları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 1997, s.26

(4) MÜLAYİM, Ziya Gökalp: “Kooperatifler Bankasının Kurulması”, Cumhuriyet Gazetesi, 1996, s.2

(5) İŞLER, Mine: a.g.e., s.27

SONUÇ

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sorunlarının ve çözüm önerilerinin ortaya koyulmaya çalışıldığı bu araştırmadan elde edilen bulguları ve sonuçları kısaca belirtmemiz yararlı olacaktır.

Turizm kooperatifleri, ekonomik açıdan ülkede ortalama gelir seviyesinin altında gelire sahip olan bireylerin maddi ve manevi varlıklarını birleştirerek, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma suretiyle turizm olayına katılmalarını sağlayan kuruluşlardır.

Turizm kooperatifleri bulundukları bölgelerdeki turizm potansiyelinin değerlendirilmesinde ve sosyal turizm olayının geliştirilmesinde önemli ekonomik ve toplumsal etkilere sahiptir. Bu kooperatifler ayrıca turizmin çekici gücünü oluşturan doğal ve kültürel çevrenin korunmasında da büyük görevler üstlenmiştir.

Ülkemizde 1980 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı tarafından müştereken hazırlanan örnek anasözleşmede yasa koyucu turizm kooperatiflerini, turizm geliştirme kooperatifleri şeklinde algılamış ve bu şekilde kullanmıştır.

İlk örnekleri 1970'li yıllarda görülmeye başlanan turizm geliştirme kooperatifleri, 1979 yılından sonra Turizm Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Turizm Geliştirme Kooperatifleri Daire Başkanlığı'nın çalışmaları sonucunda hızla çoğalmaya başlamıştır. Diğer kooperatif türlerine göre yakın bir geçmişe sahip olan bu kooperatiflerin faal olanlarının sayısı 234, ortak sayıları ise 14.863'dür.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin bölgeler arasındaki dağılımına bakıldığında, en fazla kooperatifin Ege Bölgesi'nde, en az kooperatifin ise Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunduğu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de hiç kooperatifin bulunmadığı görülmektedir.

Turizm kooperatifleri turizm endüstrisiyle ilgili her konuda faaliyet gösterebilir. Ancak bu kooperatiflerin kuruluş amaçları turizm sektörüne yönelik mal ve hizmet

üretebilmek ve ortaklarının turizm ihtiyaçlarını karşılayabilmek şeklinde iki ana gruba ayrılmaktadır. Bazen de bu iki amaç, aynı kooperatifin çatısı altında birleşebilmektedir.

Buna göre turizm geliştirme kooperatiflerini kuruluş amaçları açısından değerlendirdiğimizde, bunlar arasında belirgin bir fark olmadığı ancak ortaklarının turizm ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kurulan kooperatiflerin diğer amaçla kurulan kooperatiflere göre sayıca biraz daha fazla olduğu görülmektedir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin en çok faaliyet gösterdikleri turizm türü deniz turizmi, faaliyet konuları içinde en fazla faaliyet gösterdikleri konu ise, ortakları için turizm amaçlı ikinci konut üretimidir.

Ülkemizde otuz yıllık bir geçmişe sahip olan turizm geliştirme kooperatifleri, henüz turizm sektörü içindeki yerlerini alamamış ve kendilerinden beklenenleri sergileyememişlerdir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin amaç ve faaliyet konularına ilişkin esaslar örnek anasözleşmede belirtilmiş olmasına rağmen, bazı turizm geliştirme kooperatifleri bu anasözleşmede yer alan amaç ve faaliyetleri gerçekleştirmeye yönelik çabalardan çok uzaktır. Bu kooperatifler kendi amaçlarına ulaşabilmek için turizm geliştirme kooperatifi adı altında kurulan ya da daha sonradan turizm geliştirme kooperatifine dönüşen kooperatiflerdir. Bunlar arasında en fazla görüleni, konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleridir. Bu tip kooperatifler turizm ya da sit alanları ile bu alanlar dışında kalan ve konut şeklinde yapılanmaya izin verilmeyen kıyı şeritlerinde ortakları için ikinci konut üretebilmek amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Bu amaçla kurulan kooperatifler, konut yapı kooperatifi adı altında kuruldukları takdirde karşılaşılabilecek problemleri, turizm geliştirme kooperatifi adı altında örgütlenerek aşabilmektedir.

Turizm geliştirme kooperatifleri arasında konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren kooperatifler hariç, işletme, çevre ve tüketim kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren turizm geliştirme kooperatifleri de bulunmaktadır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin faaliyet gösterdikleri sektör, pahalı ve büyük yatırımlar gerektiren bir sektördür. Ancak bu kooperatifler özellikle dış finansmana

dayalı kaynakları kullanamadıkları için ciddi anlamda finansman sorunlarıyla karşılaşmaktadır.

Ülkemizde turizm geliştirme kooperatiflerine yeterli kredi sağlayacak ve böylece bunların kredi gereksinmelerini karşılayacak özel bir finans kurumu yoktur. Mevcut finans kurumları tarafından verilen krediler, kooperatiflerin finansman sorunlarını çözmekten çok, bu sorunları arttırıcı niteliktedir.

Turizm geliştirme kooperatifleri Turizm Bakanlığı'nın izlediği politikalar nedeniyle, bu kooperatifler için son derece önemli ve geniş imkânlar sağlayabilecek olan devlet kredi ve teşviklerinden yararlanamamaktadır.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin üst örgütlere olan ilgilerinin çok düşük olduğu, bu yüzden de üst örgütlenmelerini henüz tam anlamıyla oluşturamadıkları görülmektedir.

Bu kooperatiflerin oluşturdukları üst örgütler sadece birlik düzeyindedir. Bu birliklerden de sadece iki tanesi faal durumdadır. Diğer kooperatif türlerinde görülen, merkez birliği şeklindeki örgütlenme, turizm geliştirme kooperatifleri arasında henüz kurulamamıştır.

Turizm geliştirme kooperatiflerini üst örgütlenmeye özendirecek yasal düzenlemelerin olmaması, mevcut birliklerin kendilerinden beklenen faaliyetleri gerçekleştirmekten çok, kendi sorunlarıyla uğraşır durumda olmaları ve bu kooperatiflerin çok amaçlı ve geniş faaliyet konularını içeren türden kooperatifler olması, turizm geliştirme kooperatiflerinin üst örgütlenmelerini olumsuz yönde etkileyen nedenlerdir.

Turizm geliştirme kooperatifleri yeterli ve etkili bir denetim sisteminden yoksundur. Kooperatiflerin kendi denetim kurullarının yaptıkları denetimler, her yıl sonunda ve sadece bir kezle sınırlanmıştır. Üst birliklere üye olan kooperatifler bu birliklerin denetim kurulları tarafından denetlenmemektedir. Bu kooperatifleri her yönüyle denetleme yetkisine sahip olan, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın denetimleri de yetersizdir.

Kooperatifleri denetleyen diğer kamu kurum ve kuruluşlarından özellikle belediyeler ile il bayındırlık ve iskân müdürlüklerinin denetimlerinde, sadece kooperatiflerin yapmak istedikleri tesislerle ilgili projeleri dikkate aldıkları, yapıların bitirildikten sonra projede görünen kullanım amaçlarına uygunluklarını denetlemedikleri görülmektedir.

Kooperatiflerin başarılı ya da başarısız olmaları çoğu zaman yönetimlerinin başarılı olup olmamalarına bağlıdır. Bu yüzden kooperatif yönetiminde bulunan kişilerin bazı nitelikleri taşıması gereklidir. Bunlar arasında en önemlileri, bu kişilerin gerek kooperatifçilik konusunda gerekse faaliyet gösterilen konuda eğitilmiş olmaları ve yönetim tecrübesine sahip olmalarıdır.

Turizm geliştirme kooperatiflerindeki yöneticilerden çok azı kooperatifçilik ya da turizm konusunda eğitim almıştır. Aynı şekilde bu yöneticiler arasında yönetim tecrübesine sahip olanların sayısı da çok azdır. Bu nedenle turizm geliştirme kooperatiflerinde ciddi boyutlarda yönetim sorunları yaşanmaktadır. Kooperatifler bu sorunları aşabilmek amacıyla sahip oldukları konaklama tesislerini şahıslara ya da turizm şirketlerine kiralama yoluna gitmektedir. Bu ise kalıcı ve sağlıklı bir çözüm yöntemi değildir.

Kooperatifçilik eğitimi, ülkemiz kooperatifçiliğinin en önemli sorunlarından birisidir. Turizm geliştirme kooperatiflerinde de kooperatifçilik eğitime gereken önem verilmemektedir. Bu kooperatifler arasında ortakların, kooperatif personelinin ve yöneticilerinin kooperatifçilik ya da turizm konusundaki eğitime yönelik faaliyet düzenleyenlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Bununla beraber bu kooperatiflerde istihdam edilen personelin büyük bir bölümü de, kooperatif yöneticilerinde olduğu gibi eğitimsizdir.

Kooperatiflerle devlet arasındaki ilişkiler karmaşık ve tanımlanması zor olmasına karşın, bu ilişkilerin kooperatifçilik hareketinin özyapısına zarar vermeyecek şekilde yürütülmesi ve kooperatifçiliğin gelişmesine yardımcı olması gereklidir. Ancak ülkemizdeki kooperatif devlet ilişkileri bu çerçeveden çok uzaktır. Bu yargı turizm geliştirme kooperatifleri içinde geçerlidir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin bir çoğu devletin bu kooperatiflere yönelik politikalarından memnun değildir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin devletle olan ilişkilerinde, Turizm Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı önemli bir yere sahiptir.

Turizm Bakanlığı kooperatifleri dışlayıcı bir politika izlemekte ve turizm işletmeleri için son derece önemli olan turizm yatırım ve işletme belgelerini kooperatiflere vermemektedir. Bu durum, kooperatiflerin özellikle devlet tarafından sağlanan teşvik ve yardımlardan yoksun kalmasına neden olmaktadır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ise, kooperatiflere karşı üzerine düşen görevleri yeterince yerine getirmemektedir. Bunun yanında, bu iki bakanlık arasındaki koordinasyonun sağlanamadığı görülmektedir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sektöre entegre olarak başarılı birer turizm işletmesi şeklinde çalışabilmeleri ve böylece turizmin özellikle de sosyal turizmin gelişmesinde bunlardan beklenen faydaların elde edilebilmesi için, öncelikle bu kooperatiflerin karşılaştıkları sorunların çözülmesi gerekmektedir.

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sorunlarına yönelik çözüm önerileriyle ilgili oluşturulan modelde, kooperatiflerin Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'ne kadar aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmeleri öngörülmektedir. Bu yapılanma içinde kooperatiflerin, birliklerin, Merkez Birliği'nin ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin kendi aralarındaki ilişkilerin yanı sıra, devlet ve kurulacak olan bir kooperatifler bankasıyla da ilişki içinde olmasının yararlı olacağı düşünülmüştür. Merkez Birliği bu ilişkiler ağı içinde, bir karar organı gibi çalışarak koordinasyonu sağlayacaktır.

Turizm geliştirme kooperatifleri için önerilen bu model, kooperatiflerin sorunlarının çözümünde yardımcı olacak ve böylelikle bu kooperatiflerin sektör içindeki yerlerini almaları kolaylaşacaktır.

ÖNERİLER

Turizm geliştirme kooperatiflerinin sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak amacıyla bu kooperatifler için önerilen modelin dışında elde edilen bilgiler ve bulgular değerlendirilerek aşağıdaki önerilerin yapılması uygun görülmüştür.

– Sanayi ve Ticaret Bakanlığı turizm geliştirme kooperatiflerini, kuruluş amaçlarına uygun faaliyetler gösterip göstermedikleri konusunda daha iyi denetlemeli ve bu amaçlar dışında hareket eden kooperatiflerin amaçlarına ve faaliyetlerine uygun olan kooperatif türlerine dönüşmesini sağlamalıdır.

– Turizm alanları üzerinde ikinci konut üretebilmek amacıyla turizm geliştirme kooperatifi adı altında kurulan ancak konut yapı kooperatifi şeklinde faaliyet gösteren kooperatiflerin, bu yöndeki faaliyetlerini önleyebilmek amacıyla, belediyeler ve il bayındırlık ve iskân müdürlükleri tarafından yapılan denetimler sıklaştırılmalıdır. Kooperatiflerin inşa etmek istedikleri yapılar sadece proje aşamasında değil, yapılar bitirildikten sonra projede görünen kullanım amaçlarına uygunlukları açısından da denetlenmelidir.

– Turizm geliştirme kooperatiflerinin özkaynaklarını güçlendirebilmek amacıyla, kooperatif yönetimleri tarafından sermaye birikimini özendirecek tedbirler alınmalıdır. Anapara sınırlı faiz verilmesi ya da risturn dağıtılması bu tedbirler arasında sayılabilir.

– Konut yapı kooperatiflerinde uygulanan katma değer vergisi muafiyeti, turizm geliştirme kooperatiflerinde de uygulanmalıdır.

– Turizm geliştirme kooperatiflerinin üst örgütlenmeye ilgilerini arttırabilmek amacıyla, kurulacak olan bir kooperatifler bankası tarafından kooperatiflere verilecek kredilerde, birliklere üye olan kooperatiflere ya da Merkez Birliği'ne üye olan birliklere bazı ayrıcalıklar ve kolaylıklar sağlanmalıdır. Birlik üyesi olan kooperatiflere verilecek krediler, hemen değerlendirilmeli ve daha düşük faizle uzun vadeli olarak karşılanmalıdır. Bu kooperatiflere ya da birliklere verilen kredi de, diğer kooperatiflere verilen krediden fazla olmalıdır. Ayrıca banka yönetiminde üst birliklere

üye olan kooperatiflerin, üye olmayanlara göre daha fazla söz sahibi olmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

– Turizm geliştirme kooperatifleri için son derece önemli olan, turizm yatırım belgesi ve işletme belgesi, turizm geliştirme kooperatiflerine de verilmelidir. Ancak burada kooperatifleri yine üst örgütlenmeye özendirmek amacıyla, bu belgelerin sadece üst örgütlere üye olan kooperatiflere verilmesi düşünülebilir. Böylece kooperatifler, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda yer alan teşviklerden ve devletin turizm sektörüne yönelik diğer kredi ve finansal yardımlarından yararlanabilmek için mevcut birliklere üye olacak ya da yeni birlikler oluşturacaktır.

– Turizm geliştirme kooperatifleri mevcut üst birlikleri, üye kooperatiflere eğitim, araştırma, yönetim, denetim ve teknik konularda hizmet verebilecek çalışmalar yapmalıdır. Bu çalışmalar diğer kooperatifleri de, birliklere üye olmaya ya da yeni birlikler oluşturmaya özendirici nitelik taşımaktadır.

– Sanayi ve Ticaret Bakanlığı emri altında toplanan ve kooperatiflerin tanıtma ve eğitim hizmetlerini sağlayan fon, kanunda belirtilen amaçlar doğrultusunda daha iyi bir biçimde kullanılmak üzere, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'ne aktarılmalıdır.

– Turizm geliştirme kooperatiflerinin yararları, inandırıcı bir şekilde ortaklara anlatılmalı, yapılacak faaliyetler hakkında ortaklara açıklamalar yapılmalı, görüşleri alınmalı ve böylece kooperatifle olan ilişkileri sağlamlaştırılmalıdır.

Bunun yanında başka turizm geliştirme kooperatiflerince gerçekleştirilmiş başarılı uygulamalar varsa bunlar ortaklara örnek olarak gösterilmelidir.

– Turizm Bakanlığı, turizm geliştirme kooperatiflerini dışlayıcı tutumundan vazgeçerek politikalarında ve uygulamalarında kooperatiflere de yer vermelidir.

Küçük kapasiteli tesisler ile aile işletmeciliğinin geliştirilmesi Turizm Bakanlığı'nın kalkınma plânlarına da yansımış temel turizm ilkeleri arasındadır. Bakanlık turizm geliştirme kooperatiflerini bunu en iyi gerçekleştirebilecek örgütler olarak kabul etmeli ve kooperatifleri bu yönde desteklemelidir.

– Sanayi ve Ticaret Bakanlığı turizm geliştirme kooperatifleriyle sıkı bir işbirliği kurarak kooperatiflere karşı görevlerini gereği gibi yerine getirmeli ve demokratik

bir gelişim süreci izlemelerini sağlamalıdır. Bakanlık bunu yaparken Anayasa'nın 171. maddesinde belirtilen "Devlet kooperatifçiliğın gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır" hükmüne bağılı kalarak hareket etmelidir.

– Turizm geliştirme kooperatifleri açısından son derece önemli olan, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı arasındaki koordinasyon ve işbirliğı bir an önce kurulmalıdır.

– Turizm geliştirme kooperatiflerini maddi ve manevi açıdan desteklemeye çalışan Turizm Geliştirme Vakfı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı ile de işbirliğı yaparak, çalışmalarıyla daha aktif hale gelmelidir.

KAYNAKÇA

ADALILAR, Ayça

- 1980 “ Turizm Sektöründe Kooperatifçiliğin Yeri ”, Karınca Dergisi, S.520, Ankara
- 1989 Kültür Verileriyle Denizli ve 2000 Yılıının Turizm Politikası İçinde Denizli’nin Yeri, Turizm Geliştirme Vakfı Yayını, Ankara
- 1990 Plânlı Dönemde Turizm Politikası, Turizm Kooperatifleri ve Turizmde Çevre Bilinci, Ankara

AKOĞLU, Tunay

- 1965 Gelir Seviyesi Düşük Kimselerin Turizme Katılmaları, Yeni Gazete, 18 Temmuz
- 1966 “ Sosyal Turizm Kooperatifleri ”, Karınca Dergisi, S. 360, Ankara
- 1971 Dünya’da ve Bizde Turizmin Dünü ve Bugünü, Varlık Yayınları, Ankara

AKYOL, İsmail Cevat

- 1967 Kooperatifçilik Hareketi, Ziraat Bankası Yayını, Ankara

ANONİM

- 1988 Son Değişikliklerle Kooperatifler Kanunu, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara

ANONİM

1993 Sosyal Turizm Araştırması, Turizm Bakanlığı, Ankara

ARICI, Kadir

1993 “ Piyasa Ekonomisi Ortamında Kooperatifçiliği Fonksiyonel Kılmak
Mümkün Müdür ?, XIV. Uluslararası Türk Kooperatifçilik
Kongresi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara

BAŞAR, Haşmet

1993 Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı, Uludağ
Üniversitesi Basımevi, Bursa

BİRGİLİ, Cenap

1978 Turizm Politikası, Ankara

ÇEVİK, Orhan Nuri

1994 Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, Yetkin
Yayınları, Ankara

ÇIKIN, Ayhan ve KARACAN, Ali Rıza

1994 Genel Kooperatifçilik, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir

DEMİRCİ, Rasih

1995 “ Küreselleşen Dünyada Kooperatifler ”, Karınca Dergisi, S. 701,
Ankara

DİKMEN, Orhan ve BARDA, Süleyman

1965 Türkiye’de Turizmin Geliştirilmesi, İstanbul

D.P.T.

- 1995 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, Turizm Özel İhtisas Raporu, Ankara
- 1997 Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997), Ankara

DUYMAZ, İsmail

- 1993 “ Kooperatif Tarihinde Yarışan Düşünce Akımları ve Kooperatifçilik Değerleri ”, XIV. Uluslararası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Türk Kooperatifçilik Kongresi Yayınları, Ankara

ERALP, Ziya

- 1983 Genel Turizm, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara

GERAY, Cevat ve TAN, Ayhan ve Diğerleri

- 1986 Kooperatifçilik Temel Bilgileri, Ankara

GEREN, Muhsin

- 1996 Turizm Sektöründe Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin Yeri ve Hizmet Düzeyi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi

GÖKSAN, Ergun

- 1968 Turizm Ekonomisi ve İşletmeciliği, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir

GRINDROB,R.M.

- 1996 “ Turizmin Geliştirilmesinde Kooperatifçiliğin Rolü ”(Çev. K.U. BİLGİN), Karınca Dergisi, S.719, Ankara

HAZAR, Nurettin

- 1967 Tarım Kredi Kooperatiflerinde Finansman Sorunu, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara
- 1990 Kooperatifçilik Tarihi, Türk Kooperatifçilik Vakfı Yayınları, Ankara

HEALY, Kevin and ELAYNE, Zorn

- 1994 “ Taquile’s Homespun Tourism ”, Cultural Expression and Grossroots Development, Lyne Rienner Publishers, Inc., Boulder, Colorado

HELM, Franz C.

- 1976 Kooperatif İşletme Ekonomisi (Çev. İhsan CEMALCILAR), Eskişehir İktisadi ve İdari İlimler Akademisi Pazarlama Enstitüsü Yayınları, Eskişehir

KÜLTÜR BAKANLIĞI, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü

- 1996 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları, Ankara

İSLİMYELİ, Fenni

- 1970 “ Kooperatiflerde Finansman ” Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara

İŞLER, Mine

- 1997 Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Yönetime Demokratik Katılımları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi

KÜÇÜKALTAN, Uğur

- 1993 “ Tüketim Kooperatifçiliğimizin Sorunları ”, II. Kooperatifçilik Kurultayı, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara

LAIDLAW, A.F.

- 1981 2000 Yılında Kooperatifler (Çev. Haluk UZEL), Yol-Koop Yayınları, Ankara

MEMİŞ, İhsan

- 1985 Kooperatifçiliğin Düşünce Tarihi ve Uygulaması, Başarı Matbaası, Ankara

MÜLAYİM, Ziya Gökalp

- 1975 Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara
- 1990 Türk Kooperatifçiliğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul
- 1993 Demokratik Kooperatifçilik Politikası ve Toprak Reformu, Yetkin Yayınları
- 1995 Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları (İkinci Baskı), Ankara
- 1996 “ Kooperatifler Bankasının Kurulması ”, Cumhuriyet Gazetesi, s.2

OLALI, Hasan

- 1978 Turizm Dersleri, İstiklâl Matbaası, Ankara

ÖRS, Fahri Halil

- 1956 Kooperatifçilik, Geneve

ÖZÇELİK, Ahmet

- 1995 “ Kooperatifçilik İlkelerindeki Değişiklikler ”, Karınca Dergisi, S.707,
Ankara

ÖZDEMİR, Mehmet

- 1992 Turizmin Türkiye’ nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri, Ankara

ÖZDEMİR, Necdet

- 1981 Kooperatifçilik, Ankara Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara

PEHLİVAN, Yasemin

- 1996 Turizm’de Dün, Bugün, Yarın, Ankara

Review of International Co-operation

- 1996 “ Report of the International Co-operative and Associate Tourism
Organisation (TICA), Vol. 89, No:3

SEZGİN, Orhan Mesut ve ACAR, Yıldırım

- 1991 Turizm, Baştem Yayınları, Ankara

SOZANSKI, Gabriella

- 1994 “ Sectorial Co-op Organisations in the European Union ”, Review of
International Co-operation, Vol. 87, No:2

ŞİMŞEK, Mustafa Yaşar

- 1991 Türkiye’de Turizm Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Turizm
Kooperatifliğinin Geliştirilmesi İle İlgili Bir Model Yaklaşımı
(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi

TAN, Ayhan ve İLBAŞ, M. Hadi

- 1997 Enerji Sorunu ve Çözüm Önerileri, Harman Yayınları, Ankara

TATAR, Tefik

1987 İşletmeciliğin Temel Kuralları, Ankara

TEKELİ, Mine

1992 “ Kooperatif İşletmeleri Tanımlamanın Önemi ”, Kooperatif Dünyası Dergisi, S. 253, Ankara

1994 “ Kooperatifçilik Eğitiminde Ülke ve Dünya Gerçeğinin Gerisinde Kalınmaz ”, Kooperatif Dünyası Dergisi, S.279, Ankara

TENKER, Nejat

1996 “ Denetim Kooperatifleri ”, XV. Uluslararası Türk Kooperatifçilik Kongresi , Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Ankara

TOSKAY, Tunca

1978 Turizm Olayına Genel Yaklaşım, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul

TUNÇSİPER, Bedriye

1992 “ Avrupa Topluluğuna Entegrasyonumuzun Türk Turizmine Etkileri ”, Turizm Yıllığı 1992, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara

TURAN, Ahmet

1992 “ Kooperatif İşletmelerde Finansman ”, Kooperatif Dünyası Dergisi , S.98, Ankara

1994 “ Turizmde Turizm Kooperatifçiliği ”, Karınca Dergisi, S. 691, Ankara

TURAN, Kâmil

1994 Kooperatifçiliğin Sosyo-Politik Yapısı, Ankara

TURİZM BAKANLIĞI (1963-1997)

1997 Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara

TURİZM BAKANLIĞI, İşletmeler Genel Müdürlüğü

1996 Belgeli Turizm İşletmeleri İstatistik Yıllığı, Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara

Turizm Geliştirme Kooperatifi Örnek Ana Sözleşmesi, 1995, Ankara

TURİZM BAKANLIĞI, Yatırımlar Genel Müdürlüğü,

1995 Türkiye’de Yatırım Olanakları ve Yatırım Süreci, Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara

USTA, Öcal

1982 Sosyal Turizm, İstiklâl Matbaası, İzmir

UÇAR, Esin

1994 Türkiye’de İşletme Kooperatifleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi

UÇAROL, Tuncer

1994 “Kooperatiflerde Denetim Seçenekleri”, Türk Kent Kooperatifleri Merkez Birliği 1994 İlkbahar Semineri, Türkkent Yayını, Ankara

ÜNER, Nurel

1992 Kooperatif İşletmeciliği, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir

YALÇINTAŞ, Nevzat

- 1970 “ Kooperatiflerle İlgili Olarak Devlete Düşen Görevler ”,
Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları, Türk Kooperatifçilik Kurumu
Yayınları, Ankara

YENİ, İlhan

- 1995 Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Sisteminin Finansman Yapısına
Yönelik Araştırma ve Öneriler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
Ankara: Gazi Üniversitesi

EK 1- ANKET FORMU

TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI ARAŞTIRMASI

Tezi Hazırlayan: **Alpan CEYLAN**

Tez Danışmanı: **Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yaşar ŞİMŞEK**

Sayın Yönetici / Kooperatif Sorumlusu,

Turizm Geliştirme Kooperatifleri sorunları ve çözüm önerileri konusundaki bu anketimiz, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülmekte olan bir tez çalışmasıdır ve tamamen bilimsel amaçlarla hazırlanmaktadır.

Anketteki soruları elinizden geldiğince doğru şekilde cevaplandırarak araştırmaya katkıda bulunacağınızı umuyoruz. Ankete vereceğiniz cevaplar size hiçbir sorumluluk getirmeyecektir ve başkalarına açıklanmayacaktır.

Aşağıdaki soruları kooperatifinizin yöneticisi yada sorumlusu olarak en kısa sürede cevaplayıp, aşağıdaki adrese yollarsanız müteşekkirimizdir.

Çalışmalarınızda başarılar diler, saygılarımızı sunarız.

Haberleşme Adresi:

Alpan CEYLAN

Hv. Sb.Loş. C8/1

06790 Etimesgut

ANKARA

Tel :

Fax :

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARININ
TESPİTİNE YÖNELİK ANKET

CEVAPLAYANIN ADI :
KOOPERATİFTEKİ GÖREVİ :
ANKETE CEVAP VERME TARİHİ :

1) Kooperatifin Adı ve Ünvanı :

2) Kooperatifin Yeri ve Adresi :

- 3) Kooperatifin Ortak Sayısı :
- 4) Kooperatifinizin kuruluş amacı aşağıdakilerden hangisidir ?
- a) Turizm sektörüne yönelik mal ve hizmet üretebilmek.
 - b) Ortakların turizm ihtiyaçlarını karşılayabilmek.
 - c) Her ikiside.
- 5) Kooperatifiniz, turizm sektörünün hangi tür yada türlerinde faaliyet göstermektedir ?
- a) Av Turizmi
 - b) Deniz Turizmi
 - c) Dağ Turizmi
 - d) Folklorik Değerler (El Sanatları)
 - e) İnanç Turizmi
 - f) Kış Turizmi
 - g) Sağlık ve Termal Turizmi
 - h) Yat Turizmi
 - ı) Yayla Turizmi
 - i) Diğer (Lütfen Belirtiniz).
- 6) Kooperatifin belgeli konaklama tesisinin türü ve yatak sayısı :
- 7) Kooperatifin belgesiz konaklama tesisinin türü ve yatak sayısı :
- 8) Kooperatifin turizme açık ya da açılması düşünülen konaklama tesisinin türü ve yatak sayısı :
- 9) Kooperatifinizin faaliyet konusu aşağıdakilerden hangisidir ? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz) .
- a) Turizm sektörüne yönelik ulaştırma hizmetleri.
 - b) Turizm amaçlı konaklama tesisleri ve yan hizmet ünitelerinin üretmesi.
 - c) Turizm amaçlı konaklama tesisleri ve yan hizmet ünitelerinin işletilmesi.
 - d) Turizm amaçlı konaklama tesisleri ve yan hizmet ünitelerinin şahıs ya da turizm şirketlerine işlettirilmesi.
 - e) Spor ve eğlence hizmetlerine yönelik tesislerin üretimi.
 - f) Spor ve eğlence hizmetlerine yönelik organizasyonlar.
 - g) Spor ve eğlence hizmetlerine yönelik tesislerin şahıs ya da turizm şirketlerine işlettirilmesi.
 - h) Hediyelik eşya üretimi ve satışı.
 - ı) Ortaklar için devre-tatil organizasyonu şeklinde çalışacak konut ve tesis üretimi.
 - i) Devre-tatil organizasyonu işletmeciliği.
 - j) Ortaklar için devre-mülk organizasyonu şeklinde çalışacak, turizm amaçlı konut ve tesis üretimi.

- k) Devre-mülk organizasyonu işletmeciliği.
- l) Tur ve gezi hizmetleri
- m) Ortaklar için turizm amaçlı ikinci konut üretimi (Yazlık konut üretimi).
- n) Ortaklar için üretilen ikinci konutların ve genel hizmet tesislerinin, korunmasını ve yönetimini sağlamak.
- o) Diğer (Lütfen belirtiniz).

10) Kooperatifinizin finansman kaynakları nelerdir ? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz)

a) Ortaklık Payları	e) Ortaklardan toplanan aidatlar
b) Ortaklara dağıtılmayan olumlu gelir-gider farkları (Risturn)	f) Yedek akçe
c) Finans kuruluşlarından alınan kredileri	g) Yardımlar ve ortaklardan kesilen cezalar
d) Devlet kredileri ve yardımlar	h) Diğer (Lütfen belirtiniz)

11) Bu kaynaklar finansman ihtiyacınızı karşılamaya yeterli oluyor mu ?

- a) Evet. Yeterli oluyor
- b) Hayır. Yeterli olmuyor.

12) Kooperatifiniz, turizm geliştirme kooperatifleri üst birliklerinden birine üye mi ?

- a) Evet
- b) Hayır

13) Bir üst birliğe üye olmanın kooperatifiniz açısından avantajı var mıdır / olabilir mi ?

- a) Tanıtım ve reklâmımızın yapılarak, turizm potansiyelimizin arttırılması açısından avantajlıdır.
- b) Girdi maliyetlerimizi düşürebilir. Bu yüzden avantajlıdır.
- c) Sorunlarımızın daha kolay ve çabuk çözülmesi yönünden avantajlıdır.
- d) Rekabet gücümüzün arttırılması açısından avantajlıdır.
- e) Hepsi
- f) Hiçbir avantajı yoktur.
- g) Diğer (Lütfen belirtiniz).

14) Denetim Kurulunuzun çalışma şekli aşağıdakilerden hangisidir ?

- a) Yönetim Kurulunun isteği üzerine denetim yapar.
- b) Ortaklardan gelen talep yada şikâyetler üzerine denetim yapar.
- c) Belirli zaman aralıklarıyla kendisi denetim yapar.
- d) Diğer (Lütfen belirtiniz).

15) Kooperatifinizi denetim kurulunuz dışında denetleyen ya da daha önce denetlemiş başka bir denetim organı var mı ?

- a) Evet
- b) Hayır

16) Cevabınız “Evet” ise bu organ yada organlar aşağıdakilerden hangisidir ?

- a) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
- b) Turizm Bakanlığı
- c) Üst birlik denetim kurulu
- d) Finans kuruluşları
- e) Diğer (Lütfen belirtiniz)

17) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yada bu bakanlığın görevlendirdiği bir denetim organı, kooperatifinizi denetlediye, bu denetimin nedeni aşağıdakilerden hangisidir ?

- a) Ortakların, denetim kurulunun yada yönetim kurulunun talebi
- b) Üçüncü şahısların şikayetleri
- c) Genel denetim
- d) Diğer (Belirtiniz)

18) Kooperatifinizde kaç personel istihdam ediyorsunuz ?

a) 1-3 arası personel	d) 12-15 arası personel
b) 4-7 arası personel	e) 16'nın üstünde personel
c) 8-11 arası personel	f) Hiç personel istihdam etmiyoruz.

19) Bu personel turizm ya da kooperatifçilik konusunda eğitim almış mıdır ?

- a)..... tanesi turizm konusunda eğitim almıştır.
- b)..... tanesi kooperatifçilik konusunda eğitim almıştır.
- c)..... tanesi hem turizm hem de kooperatifçilik konusunda eğitim almıştır.
- d)..... her iki konuda da eğitim almamıştır.

20) Siz bir yönetici olarak turizm ya da kooperatifçilik konusunda eğitim aldınız mı ?

- a) Turizm konusunda eğitim aldım.
- b) Kooperatifçilik konusunda eğitim aldım.
- c) Hem turizm hem de kooperatifçilik konusunda eğitim aldım.
- d) Her iki konuda da eğitim almadım.

21) Şu anda yürütmekte olduğunuz görevden önce, benzeri bir görevde bulundunuz mu ?

- a) Başka bir turizm geliştirme kooperatifinde yönetici olarak çalıştım.
- b) Bir turizm işletmesinde yönetici olarak çalıştım.
- c) Farklı türde bir kooperatifte yönetici olarak çalıştım.
- d) Bu kooperatifte uzun yıllardan beri yönetici olarak çalışıyorum.
- e) Bu görevde yeniyim. Daha önce benzeri bir görevde bulunmadım.

22) Kooperatifinizde ortakların, kooperatif personelinin ve yöneticilerin turizm ve/veya kooperatifçilik konularında eğitimine yönelik faaliyetler (kurs, seminer, konferans v.b.) düzenleniyor mu ?

- a) Turizm eğitimine yönelik faaliyetler düzenleniyor.
- b) Kooperatifçilik eğitimine yönelik faaliyetler düzenleniyor.
- c) Hem turizm hem de kooperatifçilik konusuna yönelik eğitim faaliyetleri düzenleniyor.
- d) Her iki konuda da hiçbir faaliyet düzenlenmiyor.

23) Cevabınız “Evet” ise bu faaliyetlere katılım oranı nasıldır ?

- a) Çok düşük
- b) Düşük
- c) Orta Düzeyde
- d) Yüksek
- e) Çok yüksek

24) Devletin turizm geliştirme kooperatiflerine yönelik politikalarından memnun musunuz ?

- a) Evet memnunuz.
- b) Hayır memnun değiliz.

25) Cevabınız “Hayır” ise devletten beklentileriniz nelerdir ? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz)

- a) Uygun şartlarla kredi verilmesi.
- b) Yönetim, tanıtım ve pazarlama konularında yardımcı olunması.
- e) Turizm sektöründe uygulanan teşvik programlarında kooperatiflere de yer verilmesi.
Kooperatifler için özel uygulamaların geliştirilmesi.
- f) Ortakların, kooperatif personelinin ve yöneticilerin kooperatifçilik ve turizm konularında eğitilmesine rehberlik edilmesi.
- e) Araştırma ve yeni projelerin geliştirilmesinde yardımcı olunması ve bunların desteklenmesi.
- f) Hepsi
- g) Diğer (Lütfen belirtiniz).

26) Ülkemizdeki turizm geliştirme kooperatiflerinin daha etkili ve verimli çalışabilmesi için önerileriniz nelerdir ? Lütfen belirtiniz.

**EK 2 - TURİZM BAKANLIĞI'NIN TURİZM GELİŞTİRME
KOOPERATİFLERİNİN YATIRIM BELGESİ TALEPLERİYLE İLGİLİ
PRENSİP KARARI**

PRENSİP KARARI

KARAR KONUSU: Kooperatiflerin yatırım belgesi taleplerinin değerlendirilmesi

KARAR TARİHİ : 24/10/95

KARAR SAYISI : 5

Bakanlığımıza Turizm Yatırımı Belgesi almak üzere başvuruda bulunan kooperatiflerin sayılarında son zamanlarda bir artış gözlenmektedir.

Söz konusu talepler yürürlükteki Turizm Yatırımı ve İşletmeleri Nitelikleri Yönetmeliği kapsamında ve Müşavirliğimizin 18/5/94 gün ve 571 sayılı ve 26/8/94 gün ve 981 sayılı yazılarındaki görüşleri doğrultusunda değerlendirilmektedir.

Ancak, bugüne kadar Bakanlığımızdan yatırım belgesi almış olan kooperatiflerden hiçbiri işletme aşamasına gelememiş, bir kısmının belgesi ise inşaat aşamasında konut olarak yapıldığı tespit edildiğinden iptal edilmiştir.

Asıl amacı üyelerinin 2.konut, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan kooperatiflerin, satın aldıkları arazilerin imar plânlarında "Turizm Tesis Alanı" kullanımına ayrılmış olmaları nedeniyle, konut olarak inşaat ruhsatı alamamaları karşısında, proje olarak 2. konuta yönelik çözümlerle turistik tesis adı altında turizm yatırımı belgesi talep edilmektedir.

Yukarıda belirtilen nedenlerle, Bakanlığımızca kooperatiflere karşı uyanan bu endişelerin bir ölçüde giderilmesi amacıyla, proje çözümlerinin 2. konuta yönelik olmaması ve yönetmelikte aranılan nitelikleri tam olarak sağlaması koşuluyla, kooperatiflerden kurulacak bir anonim şirket adına veya bir anonim şirket ya da şahsa kiralamak suretiyle istenmesine oy birliği ile karar verildi.

EK 3 - TURİZM BAKANLIĞI HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ'NİN TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNE TURİZM YATIRIMI BELGESİ VE İŞLETME BELGESİ VERİLMESİ KONUSUNDAKİ 18.05.1994 TARİHLİ GÖRÜŞÜ

T.C.
TURİZM BAKANLIĞI
HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ

ANKARA
18/5/1994

Sayı: B.17.HKM.0.00.00.00/571

İŞLETMELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İLGİ: 11.5.1994 günlü ve Tes.D.Bşk. 53-1-3802 sayılı yazınız ekinde Müşavirliğimize intikal ettirilen 9.5.1994 günlü Makam Onayını havi 10.5.1994 günlü ve 53-1-3749 sayılı yazı,

İlgi yazı incelenerek, konuya ilişkin hukuki görüşlerimiz aşağıda açıklanmıştır.

Turizm sektörünü düzenleyecek, geliştirecek dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak tertip ve tedbirlerin alınmasını sağlamak amacı ile yürürlüğe konan 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan tanımlara göre;

a) "Turizm Yatırım Belgesi: Turizm sektöründe yatırım yapana tesbit edilen yatırım dönemi için Bakanlıkça verilen belgeyi,

b) Turizm işletme belgesi: Turizm sektöründe faaliyet gösteren turizm işletmelerine Bakanlıkça verilen belgeyi", ifade etmektedir.

Turizm sektöründe, 2634 sayılı Turizmi Geliştirme Kanunu'nda yer alan teşvik tedbirleri ile, istisna muafiyet ve haklardan yararlanabilmek için Bakanlık'tan, turizm yatırım belgesi veya turizm işletmesi belgesi alınması zorunludur.

Turizm yatırımı veya işletmesi belgesi talebinde bulunan girişimci gerçek veya tüzel kişi olabilir. Bakanlığımız mevzuatı açısından araştırılması gereken husus; girişimcinin "Turizm Yatırım ve İşletmeleri Nitelikleri Yönetmeliğinde" öngörülen bilgi ve belgelerle başvurusunun yapıp yapılmadığı hususudur.

Turizm Geliştirme Kooperatifleri adına turizm yatırımı ve işletmesi belgesi düzenlenmesini engelleyecek bir hükmün bulunmaması nedeniyle; gerekli bilgi ve belgelerle başvuran turizm geliştirme kooperatifleri adına turizm yatırım ve geliştirme belgesi düzenlenmesinde; Turizmi Teşvik Kanunu ve ilgili yönetmelikleri açısından bir sakınca bulunmadığı düşünülmektedir.

Gereğine bilgilerinizi arz ederim.

17.MYS.1994 Dak.
17.MYS.1994 Huk.Müş.

Ş.KAĞIT
D.ARSLAN

Yenal ÜNSELİ
Hukuk 1.Müşaviri

EK 4 - TURİZM BAKANLIĞI HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ'NİN TURİZM GELİŞTİRME KOOPERATİFLERİNE TURİZM YATIRIMI BELGESİ VE İŞLETME BELGESİ VERİLMESİ KONUSUNDAKİ 26.08.1994 TARİHLİ GÖRÜŞÜ

T.C.
TURİZM BAKANLIĞI
HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ

ANKARA
26/8/94

Sayı : B.17.HKM.0.00.00.00/981
Konu: Turizm Geliştirme Kooperatifleri

İŞLETMELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İLGİ: 25.8.1994 günlü ve 53-1-6956 sayılı yazınız ekinde Müşavirliğimize intikal ettirilen 18.8.1994 günlü Makam Onayı havi Tes. D..Bşk./53.1-6224 sayılı yazı,

İlgi yazınız incelenerek konu hakkındaki görüşlerimiz aşağıda açıklanmıştır.

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununun 3/e maddesinde yer alan tanıma göre;Turizm İşletmeleri;

“Türk veya yabancı uyruklu,gerçek veya tüzel kişilerce birlikte veya ayrı ayrı gerçekleştirilen ve turizm sektöründe faaliyet gösteren ticari işletmeleri” ifade etmektedir.

Turizm Geliştirme Kooperatiflerinin anasözleşmelerinde belirtilen şekilde; medeni haklardan istifade ve bu hakları kullanma ehliyetine sahip birer tüzel kişi olmaları nedeniyle; 18.5.1994 günlü ve 571 sayılı yazımızda açıklandığı üzere;

Turizm Geliştirme Kooperatifleri adına ‘Turizm Yatırımı veya İşletmesi Belgesi’ düzenlenmesinde; Turizmi Teşvik Kanunu ve ilgili yönetmelikleri açısından bir sakınca bulunmamaktadır.

Ancak, konunun diğer mevzuat açısından değerlendirilmesinde tereddüde düşülüyorsa; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan alınacak görüş çerçevesinde işlem yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Gereğine bilgilerinize arz ederim.

İ.Halil SAYIN
1.Hukuk Müşaviri

26.AĞS.1994 Dak. Ş.KAĞIT
26.AĞS.1994 Huk.müş. D.ARSLAN